

MOJADJELATNOST

BROJ 1

JESEN 2024.

Bez izgradnje
transportne
infrastrukture nema ni
većeg prometa robe

Zanati koji čuvaju
crnogorsku kulturu
i tradiciju

Turizam – pokretač
društvenog i
ekonomskog razvoja

Izdavač:

Web Studio Ads d.o.o.
Mitra Bakića 23,
81101 Podgorica

Web:

web-studio-ads.me

Uredništvo i marketing:

tel: 069/236-105

Tekstove pisali:

Tanja Kovačević, Nada Matić,
Ivana Tomić, Julijana Vincan,
Milica Vojtek, Mirjana Vasić Adžić,
Marko Andrejić,
Marko Miladinović

e-mail:

info@web-studio-ads.me

Uvodna riječ

Pandemija korona virusa ozbiljno je pogodila crnogorsku privredu, posebno sektor turizma, koji je ključan za ekonomiju zemlje – do te mere da o njenim negativnim ekonomskim efektima govorimo i tri godine kasnije.

Turizam čini značajan deo BDP-a Crne Gore, a tokom 2020. i 2021. godine zabilježen je drastičan pad prihoda od ove privredne grane. Veliki broj pravnih lica zbog toga je zatvoren, a loši ekonomski rezultati odrazili su se i na političkoj sceni, što je za rezultat imalo nekoliko smena sastava Vlade CG u četiri godine. Ne čini samo turizam privredu Crne Gore, naravno, ali dosta ohrabrujući "povratnički" podaci u 2023. godini nisu se nastavili željenim tempom i u ovoj sezoni.

Po obimu malena poljoprivreda, imala je nekolicinu zapaženih predstavnika u stočarstvu, vinogradarstvu, a sve više se priča i o uspešnom gajenju maslina. No, ne računajući zaista mali broj starijih i "iskusnijih" privrednih subjekata, poznatih po rezultatima od pre, riječ je uglavnom o privatnoj inicijativi novih učesnika na tržištu, koji su spremniji da koriste prednosti tehnoloških inovacija.

Gledano iz ugla makroekonomije, prethodna godina nije bila pritisnuta prekidima u lancima snabdijevanja, ali lična potrošnja, kada se izuzme relativno kratkotrajni pozitivni učinak koji su generisali migrant iz Rusije i Ukrajine, nije ostvarila željeni rast, uprkos podsticajnim merama.

Ako ništa drugo, zvanični podaci Uprave za statistiku Monstata su ohrabrujući – nakon dve godine ozbiljnog broja zatvaranja firmi u zemlji, 2023. je po broju novoosnovanih pravnih lica dala izuzetan rezultat – tokom prošle godine bilo ih je 54.094, što u odnosu na 2022. godinu, kada ih je bilo 45.675, predstavlja povećanje od 18,4 odsto. Najveći broj aktivnih poslovnih subjekata u 2023. godini bilo je u Podgorici (18.593, ili 34,4 procenta od ukupnog broja), a najmanji u opštini Gusinje – 40, izvestio je Monstat.

Kada je riječ o strukturi poslovnih subjekata, zvanični podaci kažu da skoro 27 odsto preduzeća posluje u kategoriji trgovine na veliko i malo. Slijedi oblast stručne, naučne i tehničke delatnosti, gde je registrovano 7.567 preduzeća, ili čak 1.300 više nego 2022. godine. Po brojnosti slijede preduzeća iz sektora usluga smeštaja i hrane, kojih je Monstat evidentirao 6.248. Ne smemo smjetnuti s uma da, iako nisu brojne, kompanije iz energetsko-rudarskog sektora čine veliki udeo u ukupnom državnom bruto domaćem proizvodu.

Prema projekcijama Ministarstva finansija vrednost BDP-a za 2023. godinu iznosila je oko 6,4 milijarde evra, sa stopom realnog rasta od oko 3,4 odsto, što je ukorak sa ranijim prognozama Svetske banke i sporije nego godinu dana ranije, kada je zabilježen snažniji rast – ali sa znatno niže osnove, narušene posljedicama pandemijske krize.

Zaključak je da se opravak i rast privrede nastavlja, ali za značajnije pomake potrebno je razvijati konkurentnost i ideje izvan turizma i trgovine, koji su dominantni u poslovnom krajoliku Crne Gore.

Sadržaj

3	Uvodna riječ	56	Šta bi građani Crne Gore dobili spajanjem državnog i privatnog zdravstvenog sektora?
INDUSTRIJA I ZANATSTVO		AUTO MOTO I TRANSPORT	
8	Od energetike do tradicionalnih lokalnih zanata	62	Put ka modernizaciji
10	Zanati koji čuvaju crnogorsku kulturu i tradiciju	64	Kako se prevoznici u Crnoj Gori prilagođavaju novim uslovima
14	Zanati od kojih može da se živi	68	Nedostatak profesionalnih vozača ugrožava crnogorsku ekonomiju
TURIZAM I UGOSTITELJSTVO		70	Bez izgradnje transportne infrastrukture nema ni većeg prometa robe
18	Turizam kao pokretač društvenog i ekonomskog razvoja Crne Gore	GRAĐEVINARSTVO I NEKRETNINE	
24	Crna Gora – omiljena ljetnja, ali i zimska destinacija	74	Turizam podstakao rast, ali izazovi ostaju
28	Smještajni kapaciteti Crne Gore	78	Vrijednost izvršenih radova smanjena, ali novi ugovori obećavaju rast
31	Kako gastronomski turizam potiče lokalnu proizvodnju?	82	Ko su budući kupci stanova dok cena nezadrživo raste
TRGOVINA I USLUGE		88	Od velikih državnih projekata do malih investitora
36	Turizam kao pokretač rasta maloprodaje	KULTURA, UMJETNOST I OBRAZOVANJE	
39	Kako liberalizacija granica mijenja privredu Crne Gore	94	Kultura, umjetnost i obrazovanje bilježe rast, ali i dalje neophodna značajna ulaganja i reforme
42	Inovacija, niša ili lokacija	PRAVO I PRAVOSUĐE	
44	Od luksuznog turizma do digitalne transformacije	100	Neizbježan dio svakog ekonomskog eko-sistema
46	Veliki trgovci, veliki izazovi		
ZDRAVSTVO I ZDRAVSTVENI TURIZAM			
52	Zdravstveni sistem Crne Gore - izazov koji je moguće riješiti		
54	Nedostatak ljekara i drugog osoblja ozbiljno ugrožava cjelokupni zdravstveni sistem u Crnoj Gori		

USTANOVE I ORGANIZACIJE

- 104 Višestruka korist od društava koja ne podliježu uobičajenim pravilima

POLJOPRIVREDA

- 108 Raznolikost poljoprivredne proizvodnje u Crnoj Gori
110 Tradicija i budućnost proizvodnje vina, sira i maslina
113 Od planinskih pašnjaka do mediteranskih maslinjaka

TEHNOLOGIJA I INTERNET

- 116 Nedostatak radne snage i nedovoljna zainteresovanost dela privrede kočnica daljeg rasta informatičkog sektora

SPORT I REKREACIJA

- 120 Potencijal veliki, a tražnja raste

LJEPOTA I NJEGA

- 124 Ljepota i njega sve unosniji biznis u Crnoj Gori

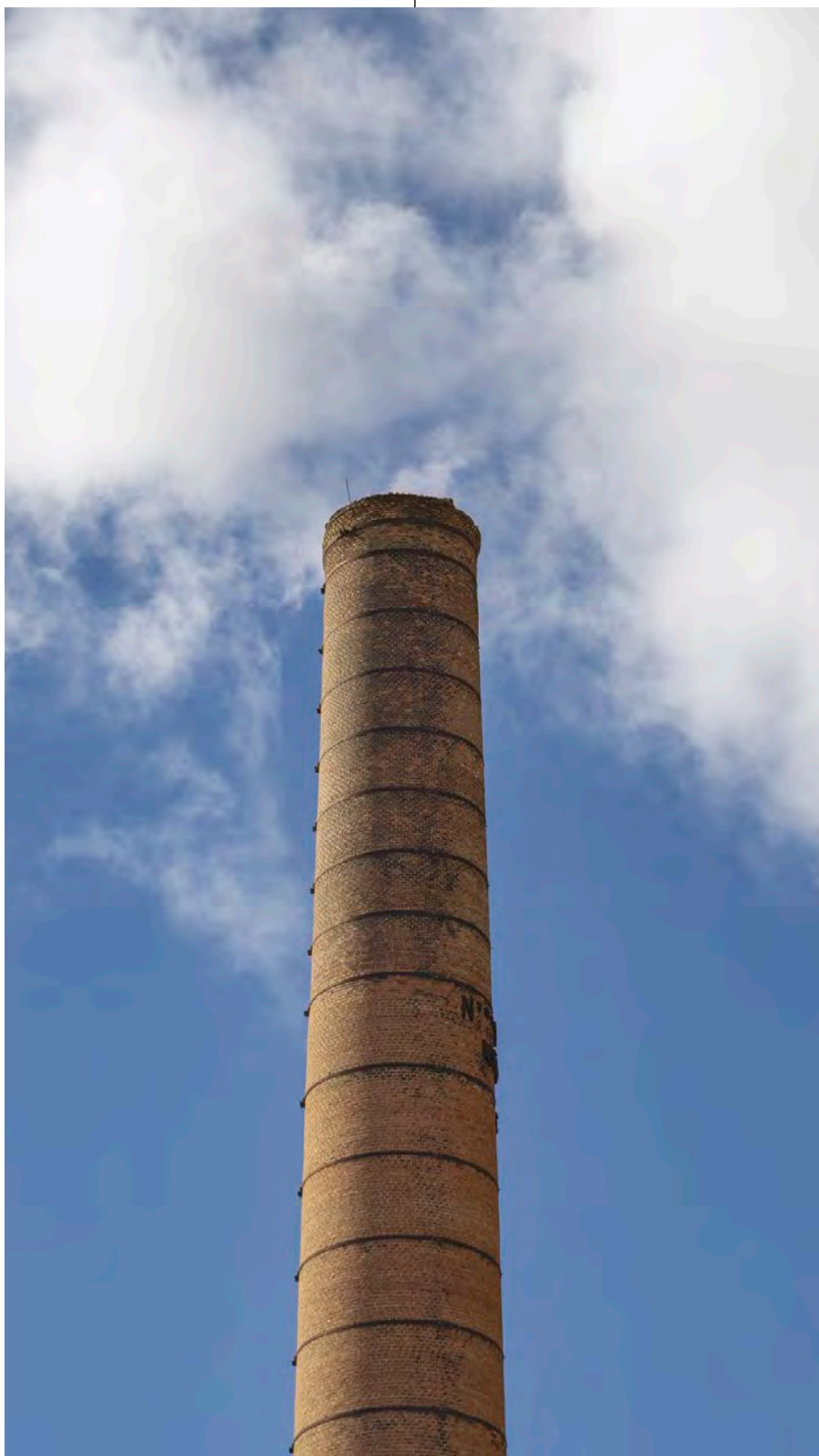

INDUSTRIJA I ZANATSTVO

Industrija i zanatstvo u Crnoj Gori

Od energetike do tradicionalnih lokalnih zanata

Crna Gora, zemlja bogate istorije, predivne prirode i razvijenog turizma, ima i zanimljivu industrijsko-zanatsku prošlost. Uticaj različitih kultura i prirodnih resursa oblikovali su i razvoj industrije u ovoj državi. Od života na planinama u selu, u sjevernom dijelu zemlje, do primorskih turističkih krajeva, preko razvoja industrije u 20. vijeku, do savremenih trendova koji teže održivosti i lokalnoj proizvodnji, crnogorska industrija i zanatstvo prošli su dug put. Danas se industrija u ovoj balkanskoj državi suočava sa brojnim izazovima, ali posjeduje i zanimljive mogućnosti za razvoj.

Iako je glavna asocijacija na Crnu Goru mahom turizam i primorje, industrija igra značajnu ulogu u ekonomiji države. Glavne industrijske grane su energetika - pošto je Crna Gora bogata hidroenergetskim potencijalom i to je čini značajnim proizvođačem električne energije u regionu - a zatim metalurgija. Proizvodnja aluminijuma je jedna od najvažnijih privrednih grana. Fabrika aluminijuma u Podgorici je jedan od najvećih proizvođača ovog metala u regionu.

Tu je i prerađivačka industrija koja obuhvata proizvodnju hrane, pića, duvana, tekstila, obuće, namještaja i drugih proizvoda, a na čiji razvoj generalno najviše utiče turizam, odnosno potrebe hotelijerstva i ugostiteljstva. Građevinarstvo je takođe važno za razvoj infrastrukture, turizma i stanovanja.

Osim pomenutih glavnih grana, u Crnoj Gori su razvijene i druge industrijske djelatnosti, kao što su drvna industrija - korišćenje šumskih resursa za proizvodnju namještaja, građevinskog materijala i drugih proizvoda od drveta, i rudarstvo - eksploatacija mineralnih sirovina, kao što su boksit, uglj i bakar. Svakako, bitno je napomenuti da se struktura crnogorske industrije stalno menja, usled globalnih ekonomskih trendova, investicija i državne politike.

Kao i većina zemalja u tranziciji, i crnogorska industrija suočava se sa nizom izazova - od nedovoljno investicija i malog domaćeg tržišta, preko visokih troškova proizvodnje, nedostatka kvalifikovane radne snage, do različitih birokratskih prepreka, ali i zavisnosti od turizma.

Manjak kapitala je često ograni-

čavajući faktor za razvoj industrije, dok veličina tržišta otežava ostvarivanje ekonomije obima i smanjuje konkurentnost domaćih proizvoda na globalnom tržištu. Cijena energije, radne snage i sirovina je često viša nego u drugim zemljama regiona, što takođe utiče na konkurentnost. Kako mladi mahom odlaze u inostranstvo, u mnogim sektorima postoji nedostatak radnika sa potrebnim vještinama i znanjima. Kompleksni administrativni postupci i česta promjena propisa dodatno otežavaju poslovanje.

Ono što je specifično za Crnu Goru jeste prevelika orijentacija na turizam, koja može i ugroziti razvoj drugih industrijskih grana.

Uprkos izazovima, postoje i brojne

perspektive za razvoj industrije u Crnoj Gori, kao što su razvoj obnovljivih izvora energije, razvoj turizma, promocija lokalnih proizvoda, kao i podsticanje stranih investicija.

Fokus na razvoj turizma visoke dodatne vrednosti može podstaći razvoj pratećih industrija, kao što su proizvodnja hrane i pića, usluge i zanatstvo. Uz to ide i promocija lokalnih proizvoda. Unapređenje poslovnog okruženja bi trebalo, kao i u mnogim balkanskim zemljama, da bude prioritet.

Kada je riječ o najvećim kompanijama koje se bave industrijskom proizvodnjom, to su: Elektroprivreda Crne Gore - najveća energetska kompanija u Crnoj Gori koja se bavi proizvodnjom, prenosom i distribucijom

električne energije, zatim Alumina - proizvođač aluminijuma, jedan od najvećih industrijskih pogona u Crnoj Gori. Tu su i Plantaže, kompanija koja je najveći crnogorski proizvođač vina.

Osim navedenih, postoji veliki broj malih i srednjih preduzeća koja se bave različitim industrijskim djelatnostima.

Osim industrijske, u Crnoj Gori su zastupljene i različite vrste zanatske proizvodnje. Najpoznatiji tradicionalni crnogorski zanati su izrada ćilima, noževa, nakita, drvenih predmeta, kožnih proizvoda, kao i tkanje i izrada glinenih posuda. Svaki kraj u Crnoj Gori ima svoje specifičnosti i tradiciju, što čini crnogorsko zanatstvo izuzetno raznolikim i zanimljivim.

T.K.

Daleko od zaborava

Zanati koji čuvaju crnogorsku kulturu i tradiciju

Đoko Medojević, stolar iz Mojkovca, već četrdeset godina bavi se izradom gusala, duboreza i različitih predmeta od drveta. Sa puno strpljenja, veštine i posvećenosti detaljima, na tradicionalan način, ručno, samo uz pomoć dleta i jednog komada drveta, kreira kvalitetne, dugotrajne i nadasve lepe gusle.

„Danas sve manje ljudi poštuje ručni rad i prepoznaje razliku između mašinske obrade i ručnog rada. Sve se svelo na cijenu, a gusle su sve samo ne to... Za narode sa ovih prostora one su oduvijek bile više od materijalnog”, objašnjava naš sagovornik i dodaje: “U vrijeme moderne današnjice, izazov je sačuvati stare zanate i prodati svoje proizvode. Nekada se znalo ko pravi gusle, pa su kupci dolazili na kuću da kupuju, danas je to rijetko.”

Uprkos izazovima, Medojević ne odustaje od ljubavi prema svom poslu, već i dalje veruje u značaj tradicionalne izrade i kroz svoj rad šalje

poruku o važnosti očuvanja zanata koji spajaju prošlost, sadašnjost i budućnost. Za njega, gusle su mnogo više od instrumenta - one su simbol identiteta, kulture i duhovnog nasleđa jednog naroda.

Upravo zato, uz pomoć svojih sinova programera, Đoko je odlučio da se ipak okrene savremenim tehnologijama. Na veb sajtu gusle.me predstavlja svoj rad, te spaja tradicionalni zanat sa digitalnim dobom. Ovim potezom doprineo je proširenju tržišta, ali i omogućio ljudima iz različitih krajeva da prepoznaju i kupe autentične, ručno izrađene gusle.

Zanimljivi, ali zanati koji nestaju

Iako su tradicionalni zanati u Crnoj Gori sve manje zastupljeni, u ruralnim sredinama i među starijim generacijama i dalje ima onih koji opstaju - Đoko Medojević pravi je dokaz za to. Izrada gusala, međutim, nije jedini zanat koji se, uprkos tome što oslikava crnogorsku tradiciju i kulturu, suočava sa nestajanjem.

Izrada ručnih vunениh ćilima i tka-

nina zanat je koji je danas relativno redak. Ipak, u Pivi, Durmitoru i Crmnicu, ovo tradicionalno tkanje vunениh tkanina na razbojima jeste zanat koji se prenosi kroz generacije, iako u manjem obimu nego ranije. Ovi ćilimi su bogato ukrašeni tradicionalnim motivima i to je ono po čemu su posebni.

U istu kategoriju se mogu svrstati i ručno pletenje i vez koji su naročito popularni među ženama. U nekim lokalnim zajednicama, posebno na severu Crne Gore, ova tradicija se još uvek neguje, uglavnom kroz izradu predmeta od vune, konca i drugih materijala, kako za domaću upotrebu tako i kao deo suvenirskog tržišta. Ovde je uglavnom reč o džemperima, maramama i drugim delovima nošnje.

S obzirom na to da su opanke zamenile moderne cipele, sve je teže pronaći zanatlije koje se bave izradom ove tradicionalne obuće koja se nosila uz narodnu nošnju. Ono što pak čuva ovaj zanat od potpunog iščezavanja jeste zainteresovanost turista da prilikom posete Crnoj Gori

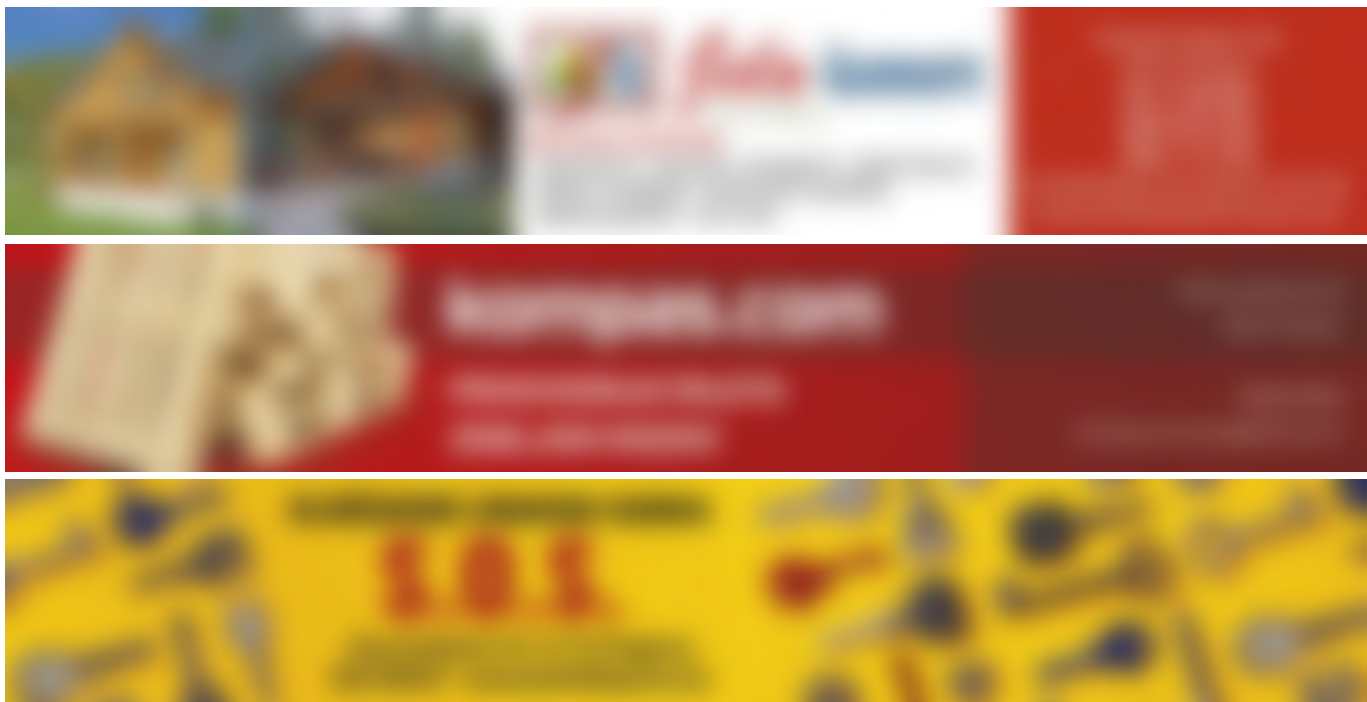

FOTO: PIXNIO

za sebe kupe suvenir u vidu para tradicionalnih kožnih opanaka.

U regionu Boke Kotorske, Budve i Ulcinja, i dalje je moguće pronaći čuvene suvenire od maslinovog drveta. Tradicionalno rezbarenje i izrada kuhinjskih predmeta poput kašika, posuda i čaša, postaje sve ređe zbog dostupnosti industrijski proizvedenih plastičnih i metalnih predmeta, ali popularnost među turistima jeste ono što ovaj zanat održava živim.

U Bokokotorskom zalivu postoji i tradicija izrade pomorskih čvorova, koja je bila važna za pomorce. Danas se čvorovi prave kao ukrasi i suveniri i to je način na koji se stanovništvo podsjeća nekadašnjeg važnog zanata.

U Skadarskom regionu postoji zanat izrade čunova (malih čamaca) koji se koriste za ribolov na Skadarskom jezeru. Ovaj zanat je specifičan za to područje i izražava vezu između lokalnih stanovnika i jezera. Iako je broj majstora mali, ribolovci koji i dalje koriste ovakav tip čamaca jesu ti koji održavaju tradiciju.

Gradovi kao što su Kotor i Perast

obiluju starim zgradama i spomenicima, te na taj način čuvaju kameno-rezački zanat. On je izuzetno važan u primorskim krajevima Crne Gore, ima dugu tradiciju i koristi se u izradi specifičnih arhitektonskih elemenata, kao što su kameni balkoni, grbovi i fontane - sve ono što nas prilikom obilaska nekog starog grada ostavlja bez daha.

Borba za očuvanje baštine

Prema podacima iz Ministarstva kulture Crne Gore, postoji zabrinutost zbog opadanja zanatskih tradicija i izazova u pogledu njihovog očuvanja i razvoja. Tradicionalni zanati koji i dalje opstaju, opstaju zahvaljujući malom broju entuzijasta i podrsci kroz turističku industriju. Ovo je razlog zbog kog su u Crnoj Gori pokrenuti različiti programi i projekti za očuvanje kulturne baštine, najčešće u saradnji sa nevladinim organizacijama, međunarodnim fondovima, ali i privatnim preduzetnicima.

Vlada Crne Gore je, tako, usvojila Program za razvoj i promociju za-

natstva koji ima za cilj da poboljša konkurentnost zanatlija, poveća broj mladih koji se bave zanatima i ojača promociju tradicionalnih proizvoda. Program uključuje obuke, finansijsku podršku i marketing za zanatlije kako bi im se omogućilo da prošire tržište i očuvaju zanatske veštine.

Zanatska komora Crne Gore takođe aktivno radi na očuvanju tradicionalnih zanata kroz razne projekte i predloge zakona. Jedan od ciljeva komore je da osigura podršku malim zanatskim radionicama, kroz subvencije i olakšice, ali i kroz obrazovne programe koji bi privukli mlađe generacije da se bave ovim zanimanjima.

Velika podrška dolazi i od strane Evropske unije, kao i lokalnih nevladinih organizacija. IPA projekti pružaju sredstva za održiv razvoj ruralnih područja, koji uključuju i promociju i obuku u vezi sa tradicionalnim zanatima, a organizacije kao što je Expediatio iz Kotora pokreću projekte koji se fokusiraju na zaštitu nematerijalne kulturne baštine, u koju spadaju i zanati. Ove organizacije često organi-

zuju izložbe, radionice i kampanje za podizanje svesti o značaju očuvanja zanata.

Iako turizam, dakle, igra najvažniju ulogu u očuvanju tradicionalnih zanata, naročito u primorskim i ruralnim sredinama koje su turistički najatraktivnije, velika pažnja posvjećuje se i edukaciji, odnosno pokretanju različitih kurseva i radionica u okviru škola i zanatskih centara. Ovakve inicijative imaju za cilj da prenesu znanje na mlađe generacije i zainteresuju ih za zanatstvo kao karijeru.

Značaj porodične tradicije

Iako sve ređe, ipak nije neobično da se zanat prenese sa kolena na koleno. Bećo Mandžukić deset godina radi kao časovničar u Beranama, a ovaj zanat je nasledio od dede i tetke.

“Ovaj posao je nešto što najviše volim da radim. Malo je ljudi koji se bave ovim zanatom. Deda Bećo, od kojeg sam takođe i ime naslijedio, radio je nekada u svojoj staroj kući. Radio je dugi niz godina dok se nije napravila zgrada u centru grada prije 55 godina. Kada je deda prešao da radi u svojoj časovničarskoj radnji, nakon nekog perioda je moja tetka počela da se obučava kod njega kako bi naslijedila njegov posao. Takođe je bila izvrstan majstor, kao i deda”, otkriva Bećo dodajući da je njihova radnja najstarija u Beranama koja i dalje radi istu delatnost kao u prošlosti, dok je sama tradicija duga oko 70 godina.

Oslanjajući se na preneto znanje, Mandžukić je dosta vremena izdvojio i za dodatne edukacije, istraživanja i sakupljanje različitog, savremenijeg alata kako bi započeo svoje novo poglavlje. Iako ima izazovnih trenutaka, kako kaže, od ovog zanata je moguće živeti. Najvažnije je truditi se, iznova učiti, pratiti i oslušivati šta mušterije žele i šta im je potrebno. Najlepše je kada mušterija izađe zadovoljna iz radnje i ponovo dođe sa osmehom.

“Volim što čuvam ovaj zanat od zaborava kao i njihov trud, odricanje i ulaganje u njega. Drago mi je da sam nastavio tamo gdje su oni stali. Planiram da se bavim ovim poslom dok sam živ, a nadam se da će me jednog dana i moj sin ili ćerka naslijediti u ovom poslu, pa da se nastavi ova tradicija još dugo, dugo godina.”

I.T.

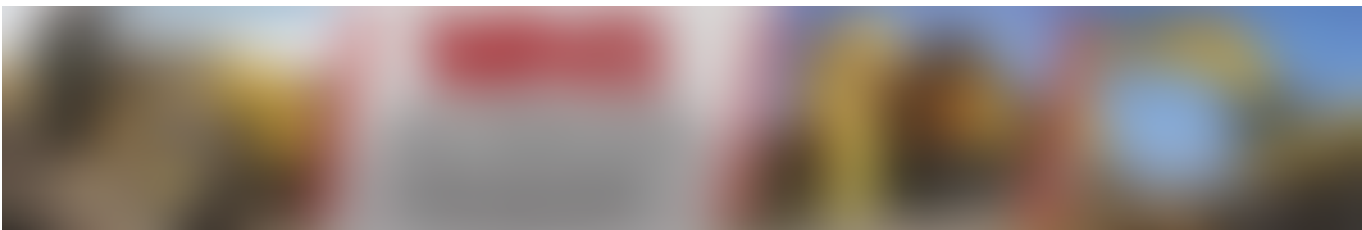
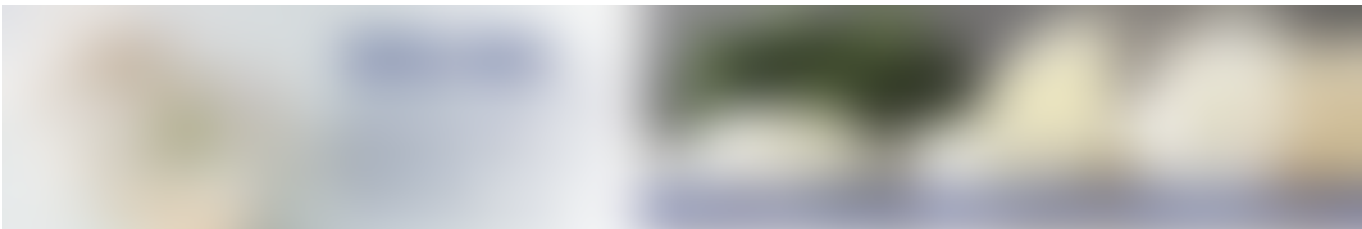
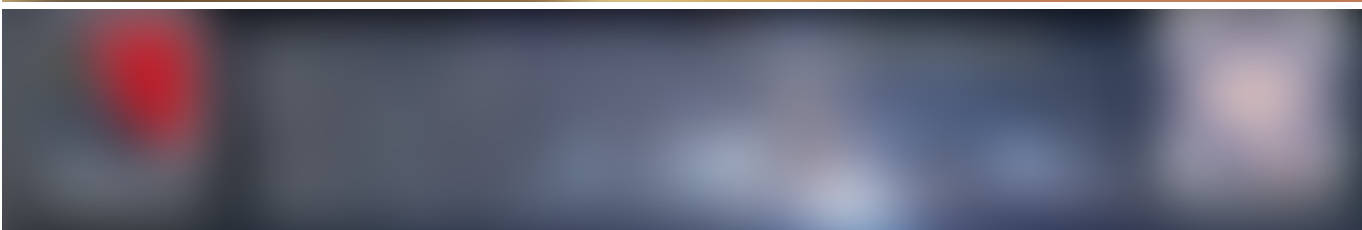
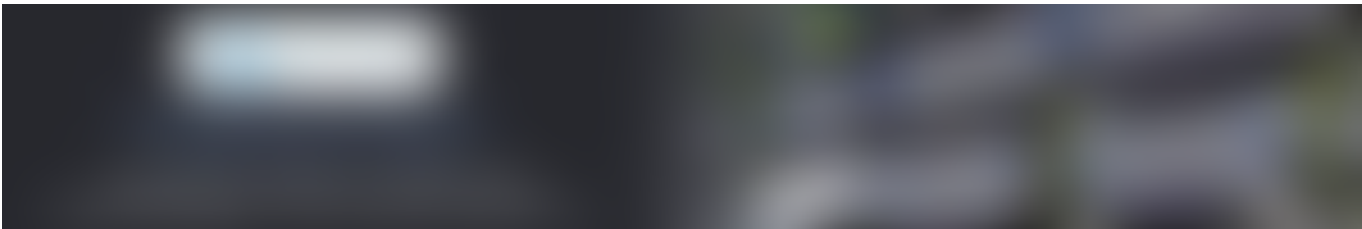

FOTO: PIXABAY

Zidari, keramičari, vodoinstalateri i električari među najtraženijim profilima Zanati od kojih može da se živi

Mnogo je profesija kojima su tehnološki napredak i digitalizacija pretili da će ih "progutati" i izbrisati sa mape tržišta rada, ali zanati definitivno nisu među njima. Uprkos svim olakšicama koje nam je moderno vrijeme donijelo, potreba za ljudskim radom i vještinama koje je nemoguće zamijeniti softverima ili mašinama i dalje je prisutna. Čak, izveštaji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore pokazuju da su zanatlije među najtraženijim profilima na tržištu rada! Građevinski radovi, instalacije, razne popravke i održavanje domova oblasti su u kojima je potražnja za kvalifikovanim radnom snagom konstantno visoka.

Prema podacima Uprave za statistiku MONSTAT, sektor građevinarstva bilježi konstantan rast u poslednjih nekoliko godina, i to najpre zbog turističkih investicija i infrastrukturnih projekata. U 2022. godini, učešće građevinarstva u ukupnom BDP-u Crne Gore bilo je preko sedam odsto, što ukazuje na visok nivo investicija u ovaj sektor.

Imajući u vidu da turizam čini zna-

čajan dio crnogorske ekonomije, sa više od 25 odsto BDP-a, ne čudi što dolazi do povećanja potražnje za zanatlijama koje su potrebne za održavanje i renoviranje hotela, apartmana i drugih turističkih objekata, kao što su stolari, bravari, kamenoresci i krovopokrivači. U regionima visokog turističkog razvoja kao što su Boka Kotorska i primorje u cjelosti, takođe, kategorije poput zidara, vodoinstalatera, električara i keramičara često su deficitarne.

Ljudski rad i dalje na cijeni

Iako je stopa nezaposlenosti u Crnoj Gori relativno visoka (krajem 2022. godine iznosila je oko 17 odsto), zanatlijama je često dosta lakše da pronađu posao usled nedostatka kvalifikovanih majstora u mnogim sektorima.

Kao što je spomenuto, i u 2023. godini zanati koji se tiču građevinarstva i turizma u Crnoj Gori ostaju među najunosnijima. Naročito su traženi zidari, keramičari, vodoinstalateri i električari, koji mogu da dostignu mjesečnu platu između 1.000 i 1.500 eura, u zavisnosti od regije i složenosti posla. Po-

sebno su unosni poslovi u gradovima kao što su Podgorica, Budva i Tivat, gdje je izgradnja u punom jeku.

Sektor ugostiteljstva takođe bilježi rast, uz sve veću potrebu za obučanim radnicima kao što su kuvari i pekari koji su od velikog značaja u turističkim područjima poput Podgorice i primorja. Zanati vezani za popravke i održavanje objekata, poput bravara i staklara, takođe bilježe stabilan rast prihoda.

Iako unosnost zanata zavisi od potražnje, geografskog područja, ali i vještine samog majstora, pojedini zanati važe za isplativije. Tu su i, pored navedenih, vodoinstalateri i električari, neophodni kod različitih, gotovo svakodnevnih popravki u domaćinstvima koji baš zbog toga mogu zarađivati visoke dnevnice.

S obzirom na to da broj vozila u Crnoj Gori konstantno raste, servisi automobila izuzetno su traženi, što znači da iskusni automehaničari i autoelektričari ostvaruju stabilne prihode.

Mnogo je starih zanata koji su i dalje vrlo unosni, naročito u dijelovima Crne Gore u kojima se koriste tradicionalni materijali poput kamena i crepa - to su kamenoresci i majstori za krovove, odnosno, krovopokrivači.

Na kraju, u najunosnija zanimanja danas, koja se mogu podvesti pod zanate, spadaju i brojne frizerske i kozmetičke usluge koje su dodatno potkrepljene trendovima te potražnjom za raznim estetskim procedurama. Frizeri, manikiri i pedikiri mogu da dosegnu visoke prihode, naročito ukoliko rade u turističkim centrima.

FOTO: PIXABAY

Zanati u moderno vrijeme

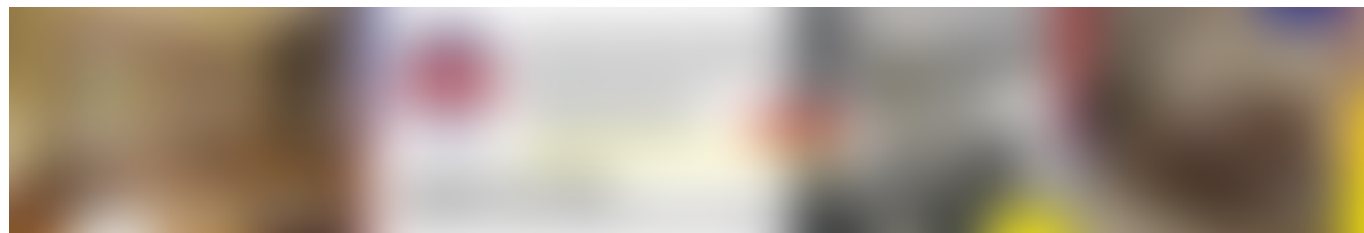
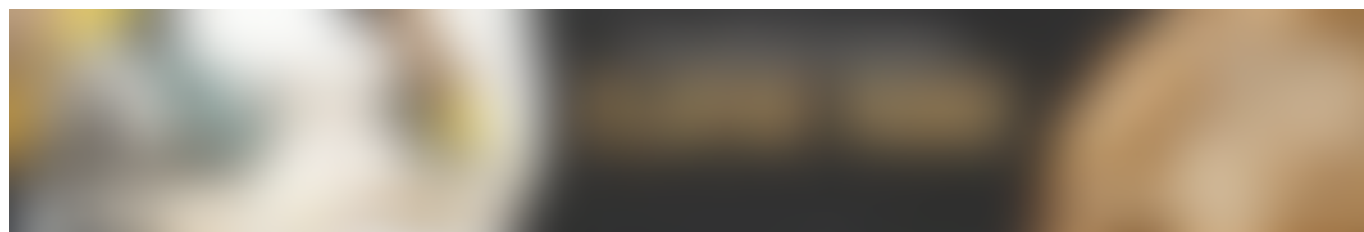
Iako se zanati često suočavaju sa ne toliko pozitivnim stavom ljudi, naročito mladih, oni zaista mogu da pruže stabilan i visok izvor prihoda. Mnoge zanatlije imaju slobodu da rade samostalno ili pokrenu sopstveni biznis, što im omogućava da kontrolišu svoje radno vrijeme, a samim tim i zaradu. Države i lokalne zajednice često nude subvencije i podsticaje za pokretanje zanatskih

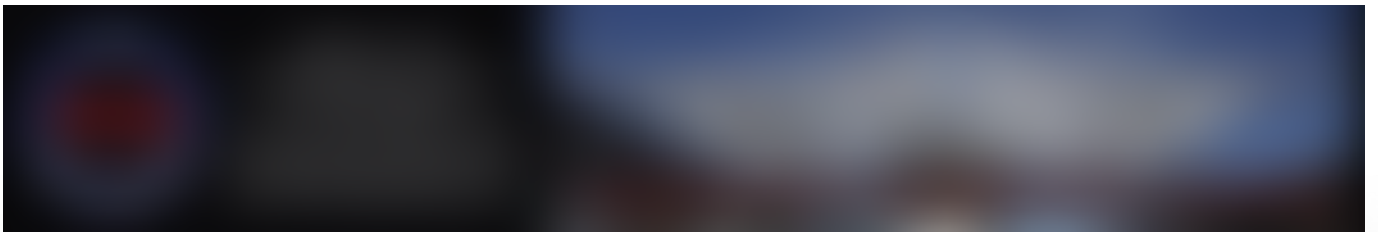
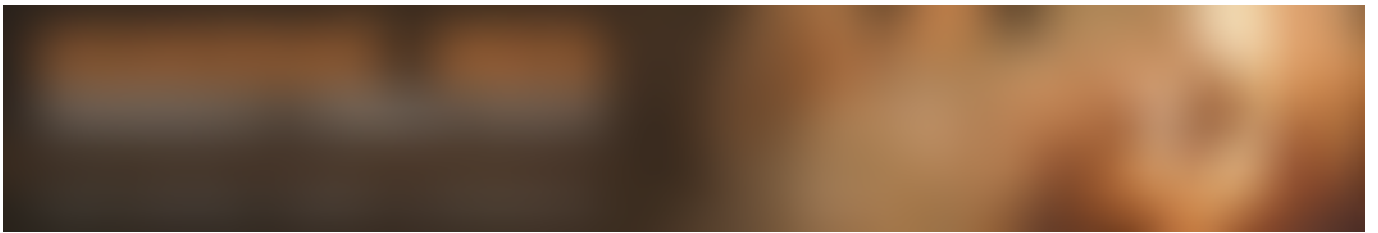
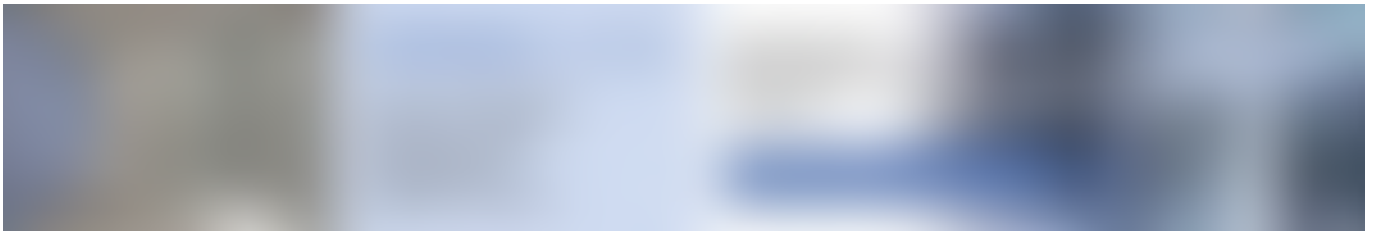
radnji, čime se olakšava ulazak u preduzetničke vode. U područjima gdje je potražnja veća od ponude, zarada može da bude veoma konkurentna.

S tim u vezi, u slučaju nekih zanata kao što su kamenoresci, staklari ili krovo-pokrivачi, postoji manjak kvalifikovane radne snage. Ovo znači da će zanatlije u ovim oblastima moći lakše da dođu do posla, ali i naplate više za svoje usluge. Imajući u vidu da se danas mladi

često okreću akademskim karijerama, manjak zanatlija ovu profesiju čini unosnijom.

Budući da govorimo o modernom vremenu, pitanja kao što su održivost i podrška lokalnoj ekonomiji sve više dobijaju na značaju. Ovo dovodi do toga da ljudi sve više vrednuju ručno izrađene proizvode i lokalne usluge, što doprinosi jačanju lokalne ekonomije i ekološki održivim praksama. *I.T.*

TURIZAM I UGOSTITELJSTVO

FOTO: PIXABAY

Turizam kao pokretač društvenog i ekonomskog razvoja Crne Gore

Prema podacima Uprave za statistiku Crne Gore (MONSTAT-a) u ukupnom turističkom prometu tokom 2023. godine ostvareno je 2.613.306 dolazaka turista koji su ostvarili 16.389.279 noćenja. Kod dolazaka koji su ostvareni tokom 2023. godine ostvaren je rast od 19,66 odsto u odnosu na 2022. godinu i ostvarenje od 98,49 odsto u odnosu na 2019. godinu. Takođe, kod ostvarenih noćenja tokom 2023. godine zabilježen je rast od 31,87 odsto u odnosu na 2022. godinu i rast od 13,37 odsto u odnosu na 2019. godinu.

Turizam je glavni pokretač društvenog i ekonomskog razvoja i iz godine u godinu sve snažnije opravdava ulogu strateške privredne grane. Iz

Privredne komore Crne Gore (PKCG) ukazuju na to da njegovo učešće u BDP-u zemlje kontinuirano raste, što je slučaj i sa ostalim pokazateljima – brojem turista, ostvarenih noćenja, te prihoda ovog sektora. Ipak iz PKCG objašnjavaju da je “globalna kriza izazvana pandemijom korona virusa, imala snažan uticaj na turizam, te je realizacija razvojnih projekata odložena za naredni period”.

Turizam, gotovo odvajkada ima značajan udio u bruto domaćem proizvodu (BDP) Crne Gore i prema nekim procjenama on se kreće i do 25 odsto.

Ova industrija je ključna za ekonomiju zemlje, jer ne samo da doprinosi direktnim prihodima, već i stvaranju radnih mjesta i razvoju drugih sekto-

ra, poput građevinarstva, transporta i usluga. Turizam u Crnoj Gori je posebno važan tokom ljetnjih mjeseci, kada veliki broj stranih posjetilaca dolazi na obalu, ali i u unutrašnjost zemlje, što dodatno povećava ekonomski značaj ove grane.

“Raznolikost i kvalitet prirodnih i antropoloških vrijednosti čine Crnu Goru jednim od najatraktivnijih regiona na Mediteranu. Prepoznatljive su tri prirodne oblasti: obala, kraška polja i region visokih planina. Turista ima mogućnost plivanja u jezeru ili moru, raftinga rijekom i skijanja na planinama – sve u jednom danu”, navode iz PKCG.

More, jezera, kanjoni, planine omogućavaju da svako pronade najbolji način da se kvalitetno odmori. U

FOTO: PIXABAY

jednom danu, radoznali putnik može sebi priuštiti jutarnju kafu na jednoj od mnogobrojnih plaža Budvanske rivijere, ručak na Skadarskom jezeru, i večeru na obroncima Durmitora. Sve to odlikuje Crnu Goru kao turističku destinaciju koja ima dosta toga da pruži.

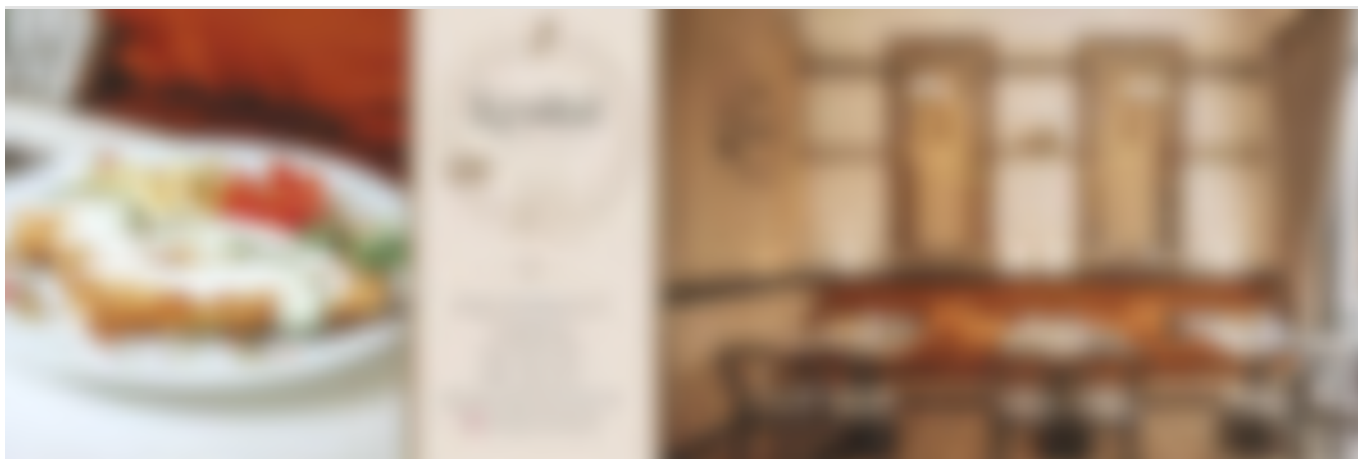
Mnogobrojni suncani dani u ljetnjim mjesecima i velika količina snijega u zimskom periodu, određuju dva najzastupljenija oblika turizma u Crnoj Gori: primorski – ljetnji i zimski – rekreativni. Zahvaljujući Jadranskom moru na čijoj je obali smještena, Crna Gora nudi predivne plaže, slikovite planine i kulturne znamenitosti koje privlače

turiste iz cijelog svijeta. Njena raznovrsnost omogućava različite vrste turizma, uključujući:

Obalni turizam – Svakako najrazvijenija grana turizma. Jedna od najpopularnijih destinacija je Budva, poznata po živahnom noćnom životu i prelijepim plažama. Zatim, tu je Kotor koji je središte UNESCO-ove svjetske baštine, i očarava svojim srednjovjekovnim starim gradom. Herceg Novi, smješten također u Bokotorskom zalivu, kao i Kotor, svojim vrtovima, tvrđavom, starim gradom, ali i bogatim kulturnim životom također privlači veliki broj turista.

Planinski turizam – Crna Gora je pored nestvarno lijepe obale obdarena i prelijepim planinskim predjelima poput Durmitora, koji nude niz mogućnosti za aktivni odmor - planinarenje, skijanje i uživanje u netaknutoj prirodi. Nacionalni parkovi kao što su Biogradska gora i Skadarsko jezero pružaju prilike za istraživanje biodiverziteta.

Kulturni turizam - Crna Gora je bogata istorijskim i kulturnim spomenicima. Manastiri poput Ostroga i Cetinskog manastira nude uvid u pravoslavnu tradiciju, dok su muzeji i galerije u gradovima poput Podgo-

rice i Nikšića idealna mjesta za upoznavanje sa lokalnom umjetnošću i istorijom.

Avanturistički turizam - Za one koji traže adrenalin, aktivnosti poput raftinga na rijeci Tari, paraglajdinga iznad planina ili biciklizma duž obale pružaju nezaboravne trenutke.

Ekoturizam – Sve popularniji vid turizma. Crna Gora iz godine u godinu sve više ulaže u održivi turizam, nudeći posjetiocima mogućnosti da istraže netaknutu prirodu, tradicionalne seoske običaje i lokalnu gastronomiju.

Gdje odsjedaju turisti u Crnoj Gori?

Tokom 2023. godine Crnu Goru je prema podacima MONSTAT-A posjetilo 2.613.306, od čega je stranih turista bilo 2.447.103, a domaćih 166.203.

Gotovo polovina stranaca koji su posjetili Crnu Goru, boravila je u objektima kolektivnog smještaja, njih 1.278.125, a istu formu smještaja izabrala je i većina domaćih turista (158.021). Za individualni smještaj odlučilo se 1.177.160 turista, od čega

su 1.168.978 bili stranci.

Kada govorimo o smještajnim kapacitetima Crne Gore, može se slobodno reći da se u ponudi mogu naći raznoliki smještajni kapaciteti prilagođeni različitim potrebama i budžetima.

Iz PKCG navode da u strukturi smještajnih kapaciteta dominira individualni smještaj sa oko 70 odsto.

"Razvoj novih visokokvalitetnih smještajnih kapaciteta i povećanje udjela hotela u ukupnim kapacitetima predstavlja osnovni cilj koji će povećati kvalitet turističke ponude. U Crnoj Gori je kategorisano 466 hotela, od toga sa 4 i 5 zvjezdica je 214 ili 46 odsto. U ukupnom broju kreveta kategorisanih smještajnih jedinica, ugostiteljski objekti sa 4 i 5 zvezdica učestvuju sa 57 odsto", istaknuto je na sajtu PKCG.

Hoteli- Prethodne, 2023. Godine u hotelima širom Crne Gore smještaj je potražilo 1.309.133 turista. Crna Gora ima širok spektar hotela, od luksuznih resorta do manjih boutique hotela. Popularne destinacije poput Budve, Kotor i Tivat nude hotelske lance kao

što su Hilton, Marriott i Aman, kao i domaće luksuzne hotele. Ovi hoteli često imaju dodatne sadržaje poput spa centara, bazena i restorana.

Apartmani i vile - Za one koji traže više privatnosti, apartmani i vile su odličan izbor. Mnoge porodice i grupe odlučuju se za iznajmljivanje privatnih objekata uz obalu ili u unutrašnjosti. Ovi smještaji često nude kuhinje, što je pogodno za duže boravke.

Hosteli - Hosteli su popularni među backpackerima i mladima koji žele povoljniji smještaj. Oni nude zajedničke i privatne sobe, kao i mogućnost upoznavanja drugih putnika. U hostelima je prethodne godine boravilo 10.106 turista.

Seoski turizam- Seoski turizam je sve popularniji, posebno u planinskim područjima kao što su Durmitor i Prokletije. Gosti mogu uživati u autentičnom iskustvu boravka kod lokalnih domaćina, tradicionalnoj hrani i aktivnostima u prirodi, a prošle godine za ovaj vid turizma i smještaja odlučilo se nešto manje od tri hiljade turista (2.970).

Kampovi - Za ljubitelje prirode, kampovi su odlična opcija. Crna Gora ima

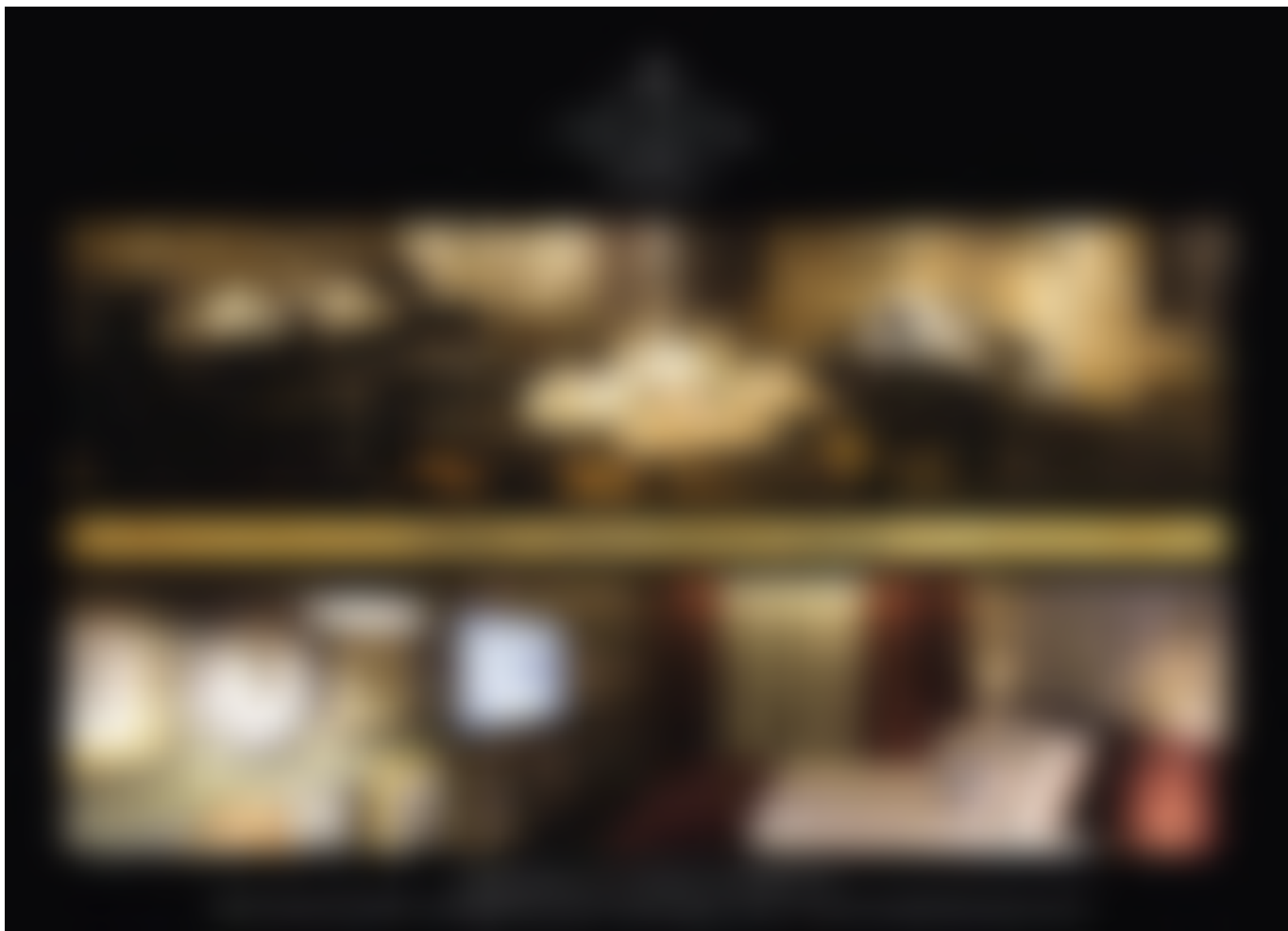

FOTO: PIXABAY

nekoliko kampova uz obalu i u planinskim područjima, koji nude osnovne sadržaje za boravak u prirodi.

Ko su gosti Crne Gore?

Prema podacima Nacionalne turističke organizacije Crne Gore u 2023. godini 38,7% turista je došlo u pratnji partnera/partnerke. Crnu Goru su posjećivali ljudi koji u proseku imaju 1.253,6 eura prihoda po članu domaćinstva. Najveći broj posjetilaca pripadao je generaciji Y (od 28 do 42 godine) - čak 50,1 odsto turista ili generaciji X (od 43 do 62 godine) - 31,3 odsto. Crnu Goru prethodne godine najmanje su obilazili pripadnici generacije Z (od 18 do 27 godina) - 14,7 odsto ukupnog broja turista.

"Preko dvije trećine turista odlučilo se za boravak samo u Crnoj Gori, dok je 35,8 odsto posjetilo i neku drugu zemlju pored Crne Gore. Među turistima koji su posjetili neku zemlju tokom putovanja, najveći je procenat njih koji su posjetili Hrvatsku (34,3 odsto), Republiku Srbiju (26,7 odsto) i Italiju (24,4 odsto)", navodi se na sajtu Nacionalne organizacije Crne Gore.

Takođe, navodi se da je čak 75,6 odsto turista primorskog regiona do sada posjetilo Crnu Goru dva ili više

puta, dok je 51,8 odsto turista primorskog regiona do sada posetilo destinaciju u kojoj boravi barem dva puta.

U gradovima severnog regiona prevladaju turisti koji su Crnu Goru do sada posjetili jednom (44,1 odsto). U gradovima centralnog regiona najveći udio čine turisti koji su ove godine posjetili Crnu Goru prvi put (29,3 odsto).

Najveći broj turista u Crnu Goru dolazi radi pasivnog odmora i opuštanja (72,3 odsto). Podaci Turističke organizacije Crne Gore ukazuju i da veliki broj turista, čak 62 odsto, dolazi zabave radi, dok po nova iskustva i doživljaje dolazi 28,9 odsto posjetilaca ove zemlje.

Najčešće korišćena prevozna sredstva za dolazak su automobil (46,7 odsto), avion (37,5 odsto) i autobus (11,7 odsto). Taxi usluge su najčešće korišćene usluge lokalnog prevoza kod turista, pokazuju podaci ove nacionalne organizacije.

Turisti koji su u 2023. godini dolazili u Crnu Goru najviše su se informisali putem interneta (68,2 odsto), zatim putem iskustva ranijeg boravka (22,9 odsto) i naposljetku putem preporuka rodbine i prijatelja (21,8 odsto).

U prethodnoj godini je 89,9 odsto turista imalo unapred rezervisan smještaj i 36,1 odsto njih rezervisan prijevoz. Po-

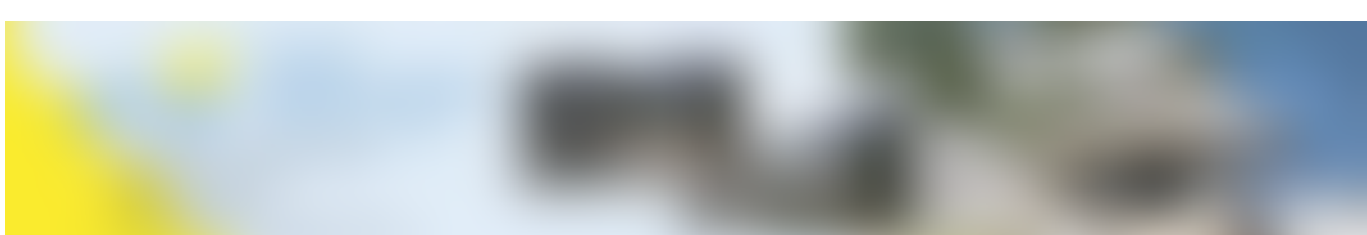
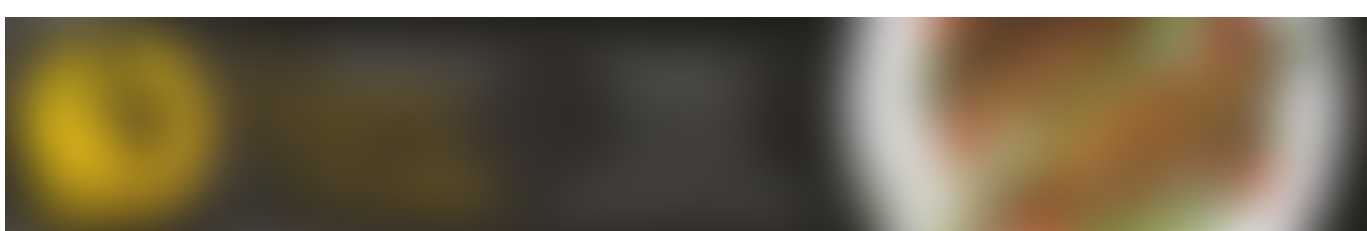
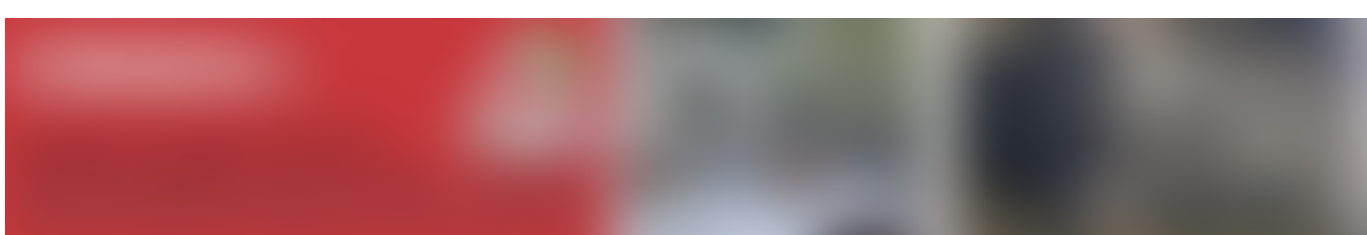
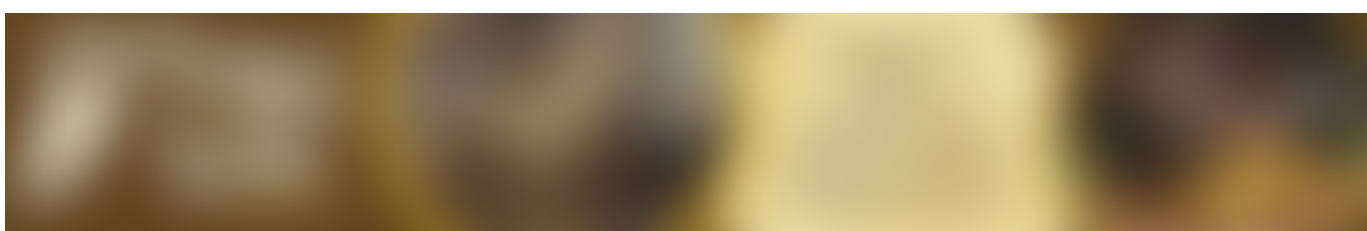
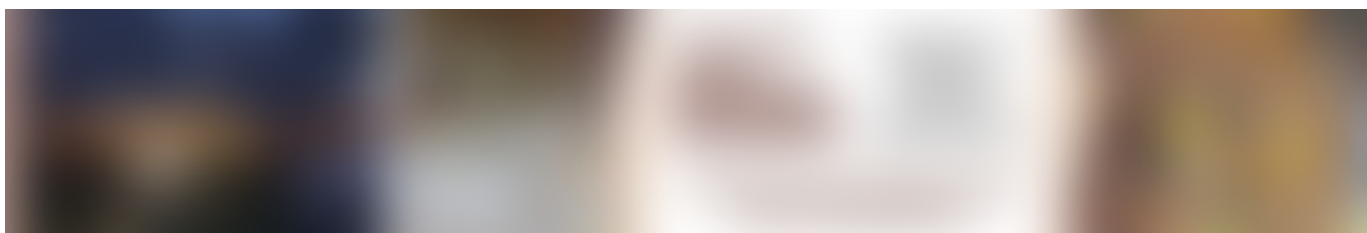
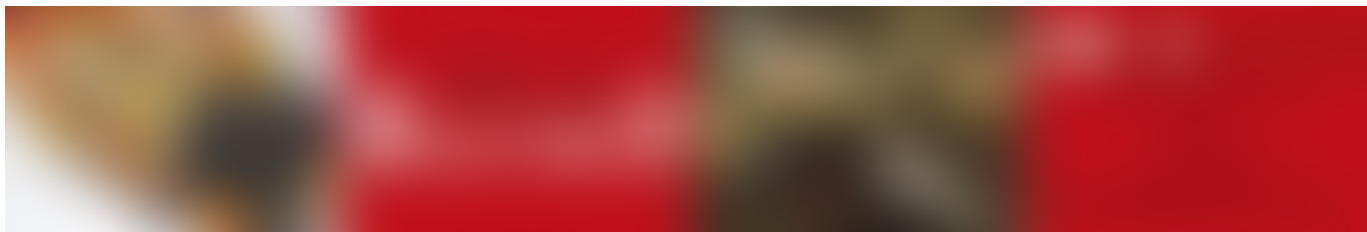
daci ukazuju i na podatak da je doručak najčešći obrok koji su turisti uključili u cijenu smještaja (28,6 odsto).

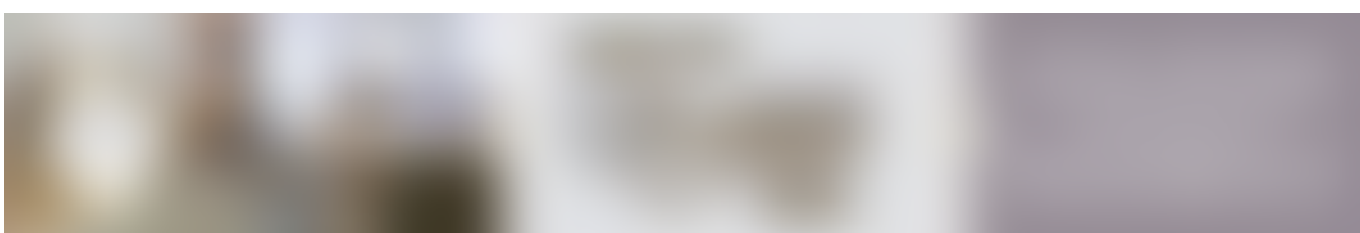
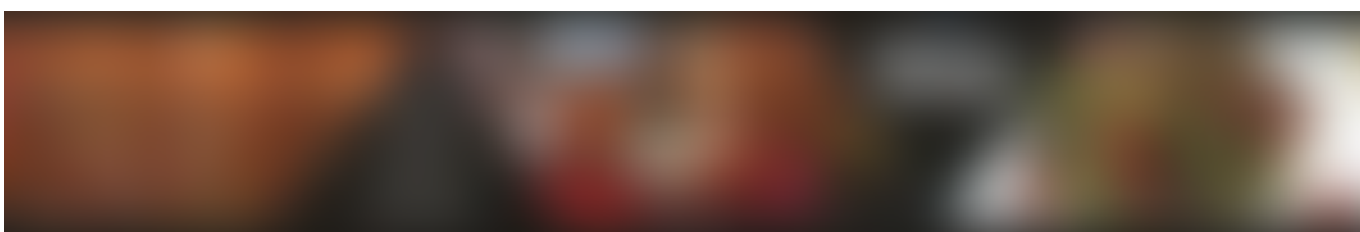
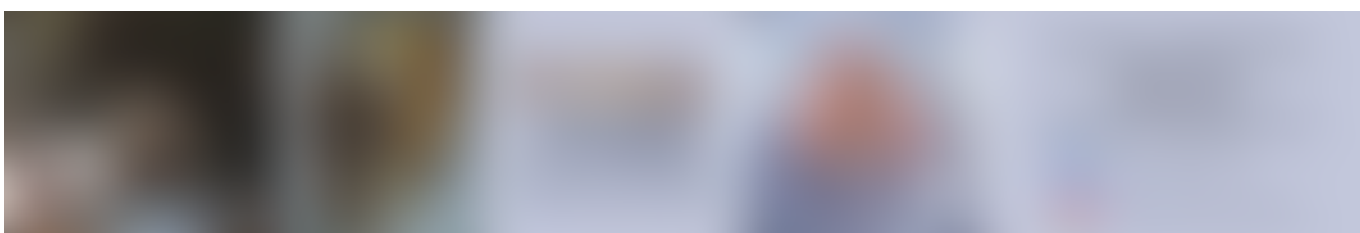
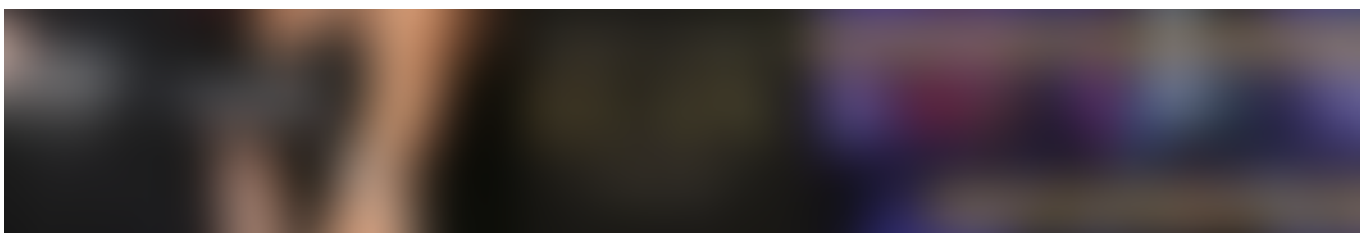
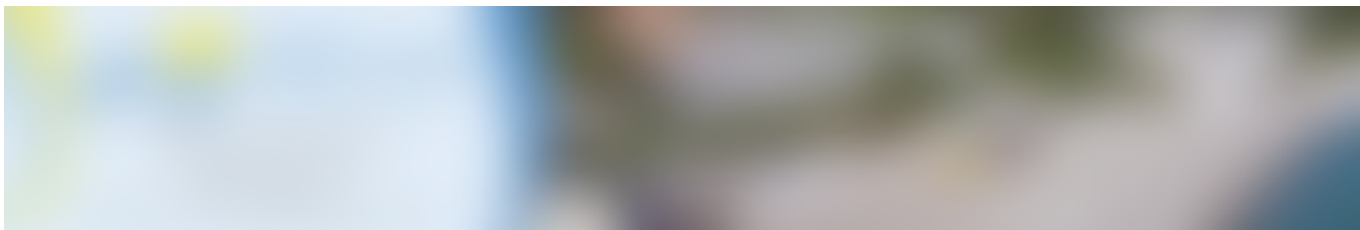
Kada je dužina boravka u Crnoj Gori u pitanju, planirana prosječna dužina boravka turista je 7,7 noćenja. Većina turista (84,7 odsto) je prema dostupnim podacima za prethodnu godinu boravila pretežno u jednom smještaju.

Koliko turisti potroše novca u Crnoj Gori? Prema podacima Nacionalne turističke organizacije Crne Gore u 2023. godini ukupna prosječna potrošnja po osobi iznosila je 1193,4 eura, dok je prosječna dnevna potrošnja po osobi bila 166,9 eura.

Nakon posjete Crnoj Gori čak 94,4 odsto turista bi ovu zemlju preporučilo kao turističku destinaciju rođacima i prijateljima. M.V.

Crna Gora – omiljena ljetnja, ali i zimska destinacija

Prepodnevno kupanje u moru, popodnevni rafting rekom i večernje skijanje na planinama – kao malo gde u svijetu, turista u Crnoj Gori ima mogućnost da sve ovo doživi – u jednom danu. Raznolikost i kvalitet prirodnih ljepota Crne Gore, ovu zemlju čine jednom od najatraktivnijih regiona na Mediteranu.

Prepoznatljive su tri prirodne oblasti: obala, kraška polja i region visokih planina. More, jezera, kanjoni, planine omogućavaju da svako pronade najbolji način da se kvalitetno odmori.

Iz Privredne komore Crne Gore ističu da je "vizija da Crna Gora postane jedna od vodećih destinacija na Mediteranu sa raznolikom ponudom tokom cijele godine".

"Na crnogorskoj obali, dugačkoj 293 kilometara, postoje brojne pe-

ščane i šljunkovite plaže. Crna Gora nije isključivo ljetnja kupališna destinacija, već i destinacija koja ima šta da ponudi ljubiteljima aktivnog odmora u zimskim mjesecima. U ukupnoj površini Crne Gore, blizu 8 odsto pripada područjima pet nacionalnih parkova, koji uključuju najljepše i najreprezentativnije ekosisteme i prirodna staništa i u doglednoj budućnosti bi trebalo da postanu generatori razvoja, posebno u severnom regionu", navode iz Privredne komore.

Oni navode da su "pešačenje i biciklizam, kajaking, šetnja tematskim i edukativnim stazama, sportski ribolov, posmatranje ptica su samo neke od aktivnosti u kojima posjetioci mogu uživati u nacionalnim parkovima: Durmitor, Skadarsko jezero, Lovćen, Biogradska gora i Prokletije. Eko-etno sela turistima nude autentičan doži-

vljaj boravka u očuvanoj prirodi, uz domaću kuhinju i lokalne specijalitete, kao i posebne turističke atrakcije, kao što su kanjoning, zip line, krstarenje rekama i jezerima, rafting...".

Mesta koja se turistima najviše dopadaju

Prema podacima Turističke organizacije Crne Gore među najposjećenijim mestima u centralnoj regiji su Manastir Ostrog, Lovćen, Cetinje, Njeguši, zatim Podgorica, Skadarsko Jezero.

Atrakcije i mesta koje su turisti prepoznali kao najzanimljivije u primorskoj regiji su Stari grad Kotor, Stari grad Budva, Porto Montenegro, Herceg Novi, Stari grad Bar. U sverenoj regiji to su Žabljak i Crno Jezero, Durmitor, Rijeka Tara, kanjo Tare, Biogradska gora, Kolašin.

FOTO: PIXABAY

Prema podacima ove nacionalne organizacije najbolje ocjenjeni elementi turističke ponude Crne Gore su lepota prirode i kraja; ljubaznost osoblja u smještajnim jedinicama, lična sigurnost, slikovitost i uređenost mjesta, komfor smještaja.

S obzirom na to da je Internet j najčešće korišćen izvor informisanja turista koji su boravili u Crnoj Gori tokom sezone 2023 (68,28 odsto), ali da slede iskustvo ranijeg boravka (22,9 odsto) i preporuke rodbine i prijatelja (21,8 odsto), podatak da bi 94,4 odsto turista preporučilo Crnu Goru kao turističku destinaciju rođacima i prijateljima – predstavlja najbolji pokazatelj kvaliteta usluge.

Glavni motivo za dolazak turista u Crnu Goru su prema podacima Turističke organizacije pasivan odmor i opuštanje, zatim zabava i sticanje novih iskustava i doživljaja.

Iako se Crna Gora najčešće pominje u kontekstu ljetnje destinacije, za sve ljubitelje zime, aktivnosti na snegu i planinskih predela, ova zemlja može

da bude savršen izbor.

Među zimskim aktivnostima, koje se pored skijanja vrlo često pominju spadaju i hiking i trekking, zatim rafting, ali i jahanje konja. Pored Durmitora, idealna za sve zimske čarolije jeste i Biogradska gora na planini Bjelasici.

"Hiking? To je zapravo najbolji način da upoznaš jedno mjesto u prirodi! Od lagodnih šetnji seoskim predjelima koje možeš proći sa cijelom porodicom, do uzbudljivih ruta preko zahtjevnog terena, pa čak i avantura izvan staze kroz najspektakularnije krajolike u Crnoj Gori! Na ovaj način možeš da osvojiš vrhove Bjelasice, Durmitora, Sinjajevine, Komova, Lovčena i drugih planina", objašnjavaju iz Turističke organizacije Crne Gore.

Za rafting Tarom svi su čuli, ali pravi avanturistički podvik jeste ledeni rafting. Kanjon Tare je najdublji u Evropi (najdublja tačka iznosi 1.333 metara). Veći deo reke ide između visokih litica, a protok se odlikuje virovima. Zimski rafting je najbolji, ali i najekstremniji

u mesecu martu, kada se počnu topiti snegovi sa Durmitora i Komova.

Iz Turističke organizacije Crne Gore preporučuju da ako ste ljubitelj snega svoje veštine oprobate i u snoubordingu.

"Posljednjih godina, snoubording je postao popularan skoro kao i skijanje, pa su svi ski centri prilagođeni i osposobljeni za ove vrste aktivnosti. Skijališta Crne Gore nude ti individualne i grupne ski pasove. Crnogorska skijališta noću nude savršene uslove da transformišiš neukrotive planinske uvojke u svoje igralište, raj za snoubordere", navodi se na sajtu ove nacionalne organizacije.

Takođe, pored zabave na snegu, priroda Crne Gore omogućava da se oprobate u još nekim aktivnostima, a kanjoning je jedna od njih.

Kroz neke kanjone prolaze putevi, pa su njihove vertikale dobro poznate (Morača, Cijevna, Piva, Ibar). Drugi se, poput Tare i Lima, otkrivaju samo ako se na splavarenju ili u kajaku pre-

pustiš divljim vodama, huku brzaka i vodopada, virovima.

Kanjoni u Crnoj Gori su – kanjon Tare, kanjon Grlja, kanjon Škude, kanjon Vruća Rijeka i kanjon Nevidio.

Takođe, Crna Gora ima pet nacionalnih parkova sa fascinantnom florom i faunom, a koji zauzimaju čak osam odsto njene ukupne teritorije. Tu spadaju Nacionalni park Skadarsko Jezero, Nacionalni park Lovćen, Nacionalni park Biogradska gora, Nacionalni park Durmitor, Nacionalni park Prokletije.

Nacionalni park Skadarsko jezero je nekadašnja **omiljena destinacija bivše kraljevske porodice**, dom je za oko 280 vrsta ptica, mesto sa istorijskim gradovima, srednjovjekovnom

sakralnom arhitekturom i stoljetnim vinogradima.

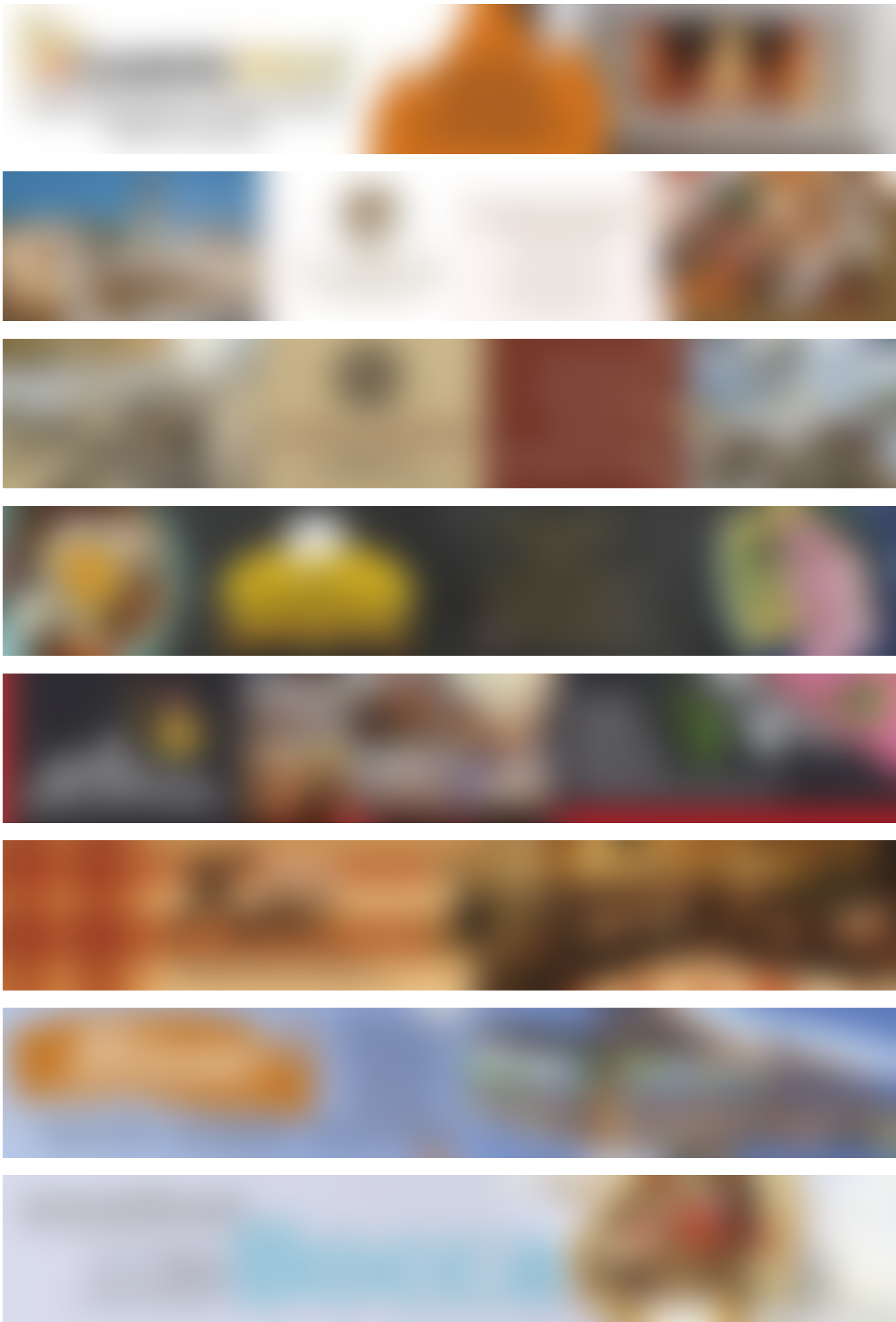
Nacionalni park Lovćen - Nacionalni park Lovćen obuhvata centralni i najviši dio istoimene planine. Najmonumentalniji spomenik nacionalnog parka Lovćen je Njegošev mauzolej, podignut na Jezerskom vrhu, mestu koje je ovaj istaknuti pjesnik i mislilac još za života izabrao za večni počinak. Petar II Petrović Njegoš je još za života sagradio na Jezerskom vrhu kapelicu u kojoj je kasnije i sahranjen.

Nacionalni park Biogradska gora - Zaštita ovog područja datira od 1878. godine, kada je taj prostor kralj Nikola proglasio za "zabran". Ušuškan na planini Bjelasici, Nacionalni park Biogradska gora pakuje mnogo u svojim

5.650 hektara. Ovde se nalazi prašumski rezervat, jedan od tri preostala u Evropi. Posebnost mu daje drveće visoko preko 40 metara, staro i do 500 godina.

Nacionalni park Durmitor – Najpoznatiji po 48 vrhova preko 2.000 metara nadmorske visine, koji uzvišeno, iz orlovske perspektive, gledaju na **18 ledničkih jezera** (poznata kao gorske oči) i mistične srednjovjekovne nadgrobne spomenike – **stećke**.

Nacionalni park Prokletije- Smeštene na krajnjem jugu Dinarskih Alpa, prirodna su granica Crne Gore sa Albanijom. Sa preko 20 vrhova od preko 2.500 metara nadmorske visine izazov su i za najiskusnije planinare, a tu je i kanjon rijeke Grlje. M.V.

Smještajni kapaciteti Crne Gore

Crna Gora pruža širok spektar smještajnih kapaciteta koji zadovoljavaju različite potrebe i budžete turista. Bez obzira na to da li tražite luksuzan odmor ili povoljan smještaj, ova zemlja ima nešto za svakoga. Pored kolektivnih smještajnih objekata koji uključuju hotele, motele, turistička naselja, odma-

rališta, hostele, kampove, gostionice i sl. godinama unazad vlada veliko interesovanje i za individualne smještajne objekte koji uključuju smještaj u kućama i sobama za iznajmljivanje, kao i u turističkim apartmanima.

Iz Privredne komore Crne Gore ukazuju na to da je trend rasta dolazaka i noćenja, do krize izazvane pandemijom korona virusa koja ga jeste usporila,

“rezultat kontinuiranog rada na unaprijeđenju ponude, obogaćivanju turističkog proizvoda, poboljšanja zimske turističke infrastrukture, stvaranju uslova za bolju saobraćajnu i avio povezanost sa glavnim evropskim tržištima, kao i promociji destinacije i njenom pozicioniranju na turističkoj mapi sveta.”

“U strukturi smještajnih kapaciteta dominira individualni smještaj sa oko

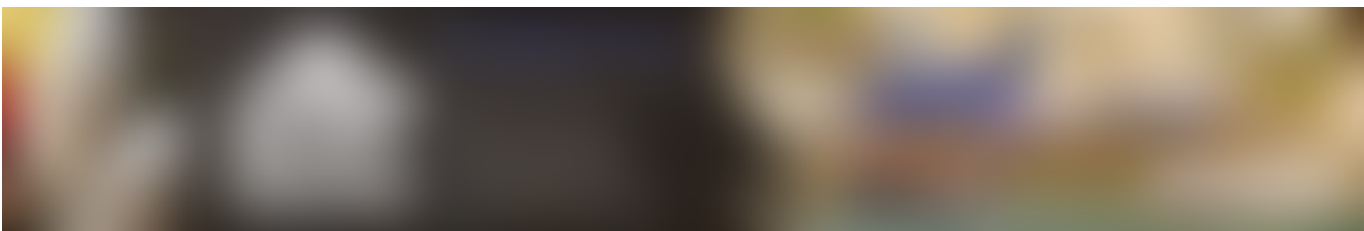

FOTO: PIXABAY

komore Crne Gore.

Oni dodaju i da turizam prati i uspješna realizacija novih infrastrukturnih projekata, što potvrđuje i prisustvo nekih od vodećih svjetskih hotelskih brendova kao što su "Aman", "One & Only", "Regent", "Four Points by Sheraton", "Chedi", "Hilton", "Falkensteiner", "Melia", "Iberostar", prvi rizort u Evropi, dok je u najavi "Ritz Carlton".

Turistička organizacija Crne Gore ističe da je većina turista u 2023. godini, njih 84,7 odsto boravilo pretežno u jednom smještajnom objektu, kao i da je planirana prosječna dužina boravka turista 7,7 noćenja. Skoro svi turisti (96,6 odsto) koji su boravili u Crnoj Gori tokom sezone 2023. ocijenili su boravak kao prijatan.

Prema podacima Uprave za statistiku Crne Gore (MONSTAT) broj smještajnih objekata koji se odnosi na kolektivni smještaj u Crnoj Gori zaključno sa 2022. godinom iznosio je 438, dok je broj smještajnih jedinica iste godine iznosio 21.263. Broj soba bio je 17.087. Kada su apartmani u pitanju, njih je bilo 3.576, dok je zvaničnih kamp mjesta bilo 600.

Broj kreveta je zaključno sa 2022. godinom iznosio 50.917 - od čega stalnih 47.910. i 2.877 pomoćnih.

Gledano po broju objekata to izgleda ovako – Apart hotela je ukupno deset, od čega jedan sa dve zvjezdice, pet sa tri zvjezdice i četiri hotela sa četiri zvjezdice.

Malih hotela je 150, od čega ih je devet sa dve zvjezdice, 74 sa tri zvjezdice, 62 sa četiri zvjezdice i pet sa četiri zvjezdice. Boutique hotela je 16 – deset sa četiri zvjezdice i šest sa pet zvjezdica, dok je Gami hotela u 2022. godini u Crnoj Gori prema podacima MONSTAT-a bilo 54, od čega dva sa dvije zvjezdice, 30 sa tri zvjezdice, i 22

70 odsto. Razvoj novih visokokvalitetnih smještajnih kapaciteta i povećanje udela hotela u ukupnim kapacitetima predstavlja osnovni cilj koji će povećati kvalitet turističke ponude.

U Crnoj Gori je kategorisano 466 hotela, od toga sa 4 i 5 zvjezdica je 214 ili 46 odsto. U ukupnom broju kreveta kategorisanih smještajnih jedinica, ugostiteljski objekti sa 4 i 5 zvjezdica

učestvuju sa 57 odsto. Prepoznavajući nove trendove i potrebu za jačanjem konkurentnosti, vizija je da Crna Gora postane jedna od vodećih destinacija na Mediteranu sa raznolikom ponudom tokom cijele godine. Zdravstveni turizam takođe nalazi sve značajnije mjesto u turističkoj ponudi, što može doprinijeti produžavanju turističke sezone", navode iz Privredne

sa četiri zvjezdice.

U istoj godini bilo je 154 registrovana hotela, od kojih dva sa jednom zvjezdicom, 14 sa dvije zvjezdice, 34 sa tri zvjezdice, 85 sa četiri zvjezdice i 19 sa pet zvjezdica. Turističkih naselja bilo je pet - po jedno sa dvije i četiri zvjezdice i tri sa tri zvjezdice. Registrovanih hostela ukupno je 2022. godine bilo šest, dok je broj kampova bio 13 - šest sa tri zvjezdice i sedam sa četiri zvjezdice. Ostalih objekata bilo je 30.

Gledano po gradovima to izgleda ovako: U Baru se nalazi 55 objekata kolektivnog smještaja, od čega četiri Apart hotela, 16 malih hotela, pet garni hotela, 25 hotela, jedan kamp i četiri objekta drugih kategorizacija.

U Beranama su 2022. godine postojala četiri objekta kolektivnog smještaja i to tri mala hotela i jedan hotel sa četiri zvjezdice.

U Budvi je posljednje analizirane godine prema MONSTAT-u postojalo 166 objekata kolektivnog smještaja - jedan Apart hotel, 29 malih hotela, 4 boutique hotela, 19 garni hotela, 51 hotel, tri turistička naselja, četiri kam-

pa, jedan hostel i četiri objekta drugih kategorizacija.

U Herceg Novom nalazi se 40 objekata - jedan apartmanski hotel, 10 malih hotela, tri boutique hotela, pet garni hotela, 15 hotela, jedan kamp, i pet objekata drugačijih kategorizacija.

Pored Budve i Herceg Novog, zavidan broj objekata za smještaj ima i Kotor, čak 46. Ovaj grad, smješten u Bokootorskom zalivu, broji 20 malih hotela, sedam boutique hotela, šest garni hotela, šest hotela, jedan kamp, četiri hostela.

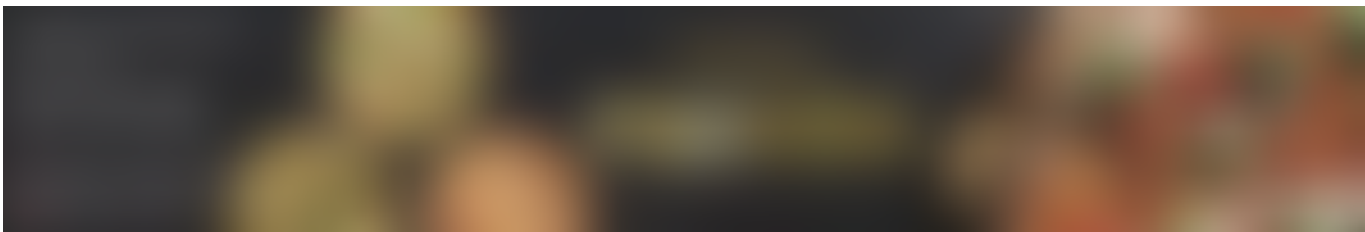
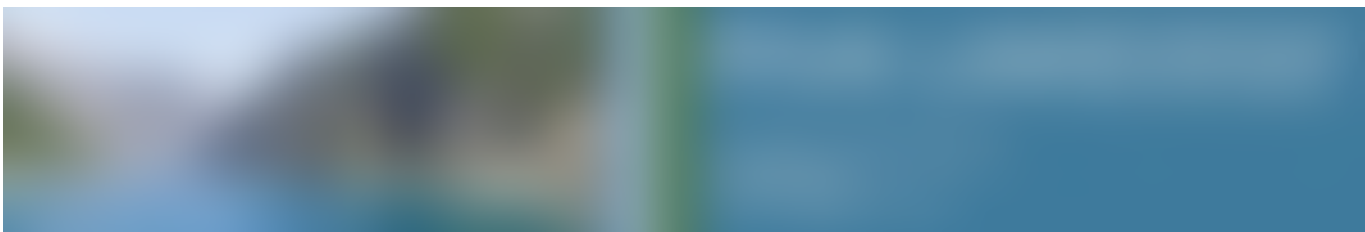
Glavni grad Crne Gore, Podgorica, broji 43 objekta, od čega je 14 malih hotela, jedan boutique hotel, 12 garni hotela, 13 hotela, jedan hostel i dva objekta drugih kategorizacija. Cetinje broji dva mala hotela, tri hotela i jedan objekat druge kaegorizacije.

Turistička organizacija Crne Gore u posljednjim objavljenim podacima, a koji se odnose na 2023. godinu, u vezu dovodi i vrstu smještajnog objekta sa brojem planiranih noćenja. Tako se navodi da se u hotelima u proseku

planira 7,8 noćenja, u pansionima 7,4. Osam noćenja se planira u turističkom naselju i kampovima (7,9), dok se u privatnom smještaju u proseku ostaje 7,7 noći.

Prema podacima Uprave za statistiku Crne Gore, u 2023. godini najviše turista bilo je iz Srbije (257.524 dolazaka i 2.562.631 noćenja), Bosne i Hercegovine (156.979 dolazaka i 1.058.187 noćenja), Njemačke (57.537 dolazaka i 41.969 noćenja), Mađarske (20.481 dolazaka i 118.551 noćenja)

Smještaj je uvijek veoma važna stavka svakog turističkog angažmana. U prilog toj tezi govori i podatak da među najbolje ocijenjenim elementima turističke ponude u upitniku koji je sprovedla Turistička organizacija Crne Gore spadaju - Ljepota prirode i kraja (79,7 odsto ispitanika je reklo da im je ova stavka bitna) i Ljubaznost osoblja u smještajnom objektu (78,9 odsto), zatim Lična sigurnost (76,9 odsto), Slikovitost i Uređenost mjesta (76,8 odsto), kao i Komfor smještaja (75,8 odsto).
M.V.

Ekskluzivni ukusi Crne Gore

Kako gastronomski turizam potiče lokalnu proizvodnju?

Uvrijeme kada se hrana u velikoj mjeri obrađuje i industrijski obrađuje, dostupnost namirnica proizvedenih na tradicionalan način čini te proizvode ekskluzivnim artiklima i po cijeni i po kvalitetu.

Gastronomski turizam, poznat i kao kulinarski turizam, postaje sve popularniji širom svijeta. Globalno tržište kulinarskog turizma dostiglo je vrijednost od 946,4 milijarde dolara u 2023. godini, a očekuje se da će dostići 3,515,1 milijardu dolara do 2032. go-

dine, uz CAGR od 15,2 posto.

Ovaj oblik turizma ne samo da promovira razumijevanje između različitih kultura, već doprinosi i očuvanju kulturnog nasljeđa i stvara mogućnosti zapošljavanja, posebno u ruralnim područjima. Turisti su sve više zainteresirani za autentična gastronomska iskustva, uključujući posjete lokalnim tržnicama, sudjelovanje u kulinarskim radionicama i degustacije tradicionalnih jela.

Crna Gora prepoznaje značaj gastronomskog turizma kao dijela svo-

je turističke ponude i ulaže u njegov razvoj kroz različite programe i strategije. Vlada Crne Gore usvojila je Program podsticanja direktnih investicija u turizmu i ugostiteljstvu za 2023. Ovaj program uključuje unapređenje infrastrukture i kvaliteta usluga u ugostiteljstvu, što uključuje i gastronomski turizam.

Ovaj vid turizma predstavlja jedan od načina za podsticanje poljoprivredne proizvodnje, posebno u ruralnim sredinama, i njihovo integraciju sa turizmom, kao najrazvijenijom

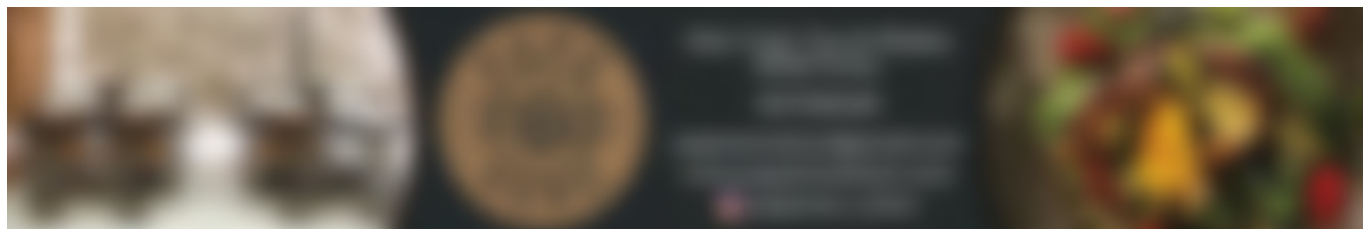

FOTO: FREEPK

grani privrede u Crnoj Gori. Jednom riječju spojite sjever i jug.

Gastronomski turizam je i način promocije poljoprivrednih proizvoda koji se u Crnoj Gori još uvijek pripremaju na tradicionalan način, a koji se zbog posebnih klimatskih uslova odlikuju kvalitetom i specifičnim ukusom.

Među takvim proizvodima na pr-

vom mjestu treba spomenuti njeđušku pršutu. Godišnja proizvodnja njeđuške pršute varira, ali se procjenjuje da se godišnje proizvede oko 300 tona. Ova poslastica poznata je po posebnom ukusu i tradicionalnom načinu pripreme, što je čini jednim od najcjenjenijih proizvoda Crne Gore.

Proizvodi se u selu Njeđuši koje se

nalazi na planini Lovćen. Specifična klima ovog kraja, sa spojem morskog i planinskog vazduha, daje pršuti prepoznatljiv ukus, čemu doprinosi i sušenje u dimu bukovog drveta i dugotrajno sazrijevanje. Ovaj proces može trajati do godinu dana. Njeđuški pršut je zaštićen kao nacionalni specijalitet sa geografskom oznakom, što garan-

tuje autentičnost i kvalitet proizvoda.

Na drugom mjestu je proizvodnja proizvoda od kozjeg i ovčijeg mlijeka, prvenstveno sira. Prirodni uslovi, posebno u sjevernom dijelu, idealni su za uzgoj ovaca i koza, zbog čega postoji dugogodišnja tradicija proizvodnje ovčijeg i kozjeg mlijeka, što uključuje i proizvodnju sira i drugih mliječnih proizvoda.

Globalno tržište proizvoda od kozjeg mlijeka, uključujući sir, jogurt i mli-

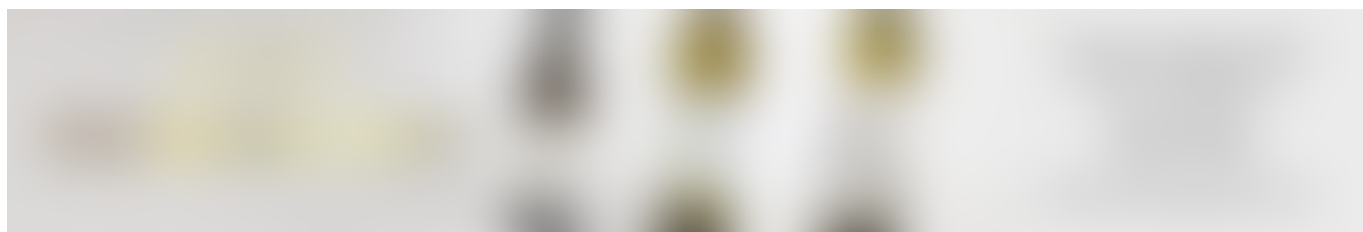
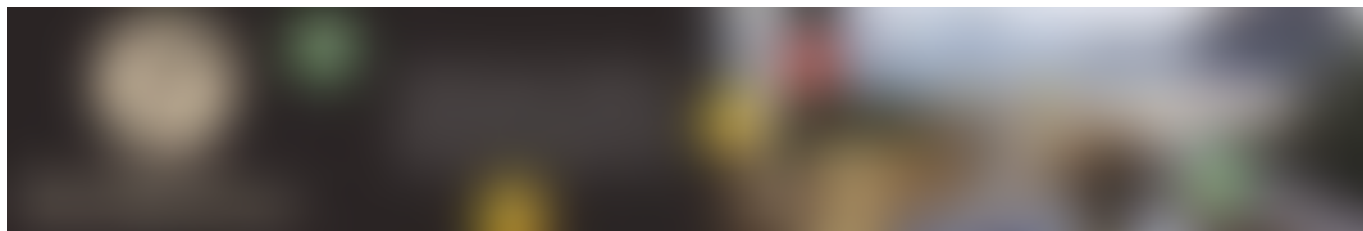
jeko, procjenjuje se na 12,45 milijardi dolara u 2022. i očekuje se da će rasti po godišnjoj stopi od 4,7 posto do 2030. godine.

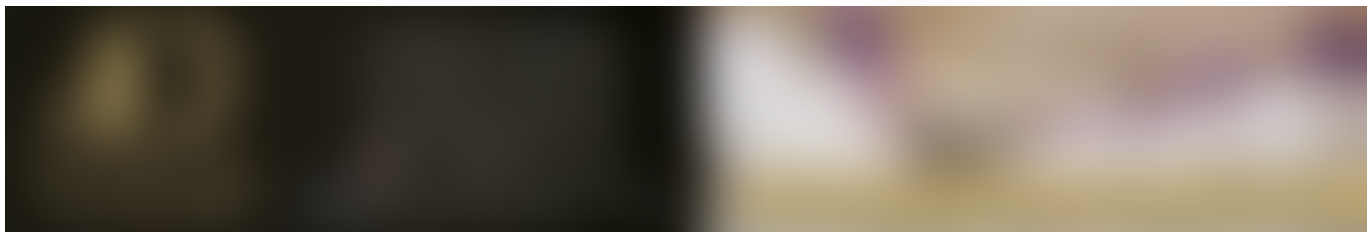
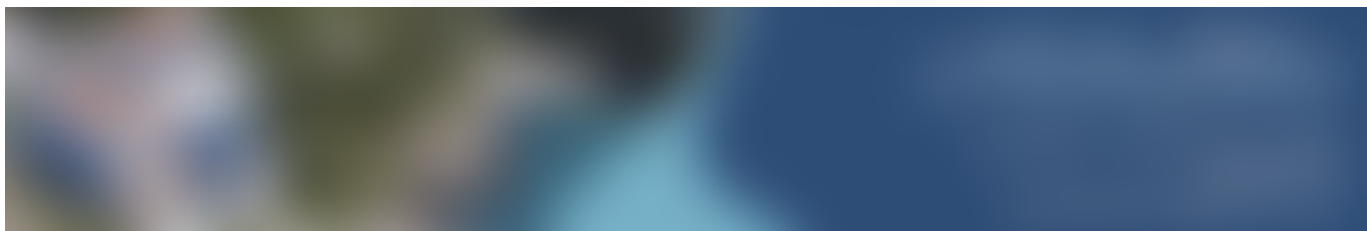
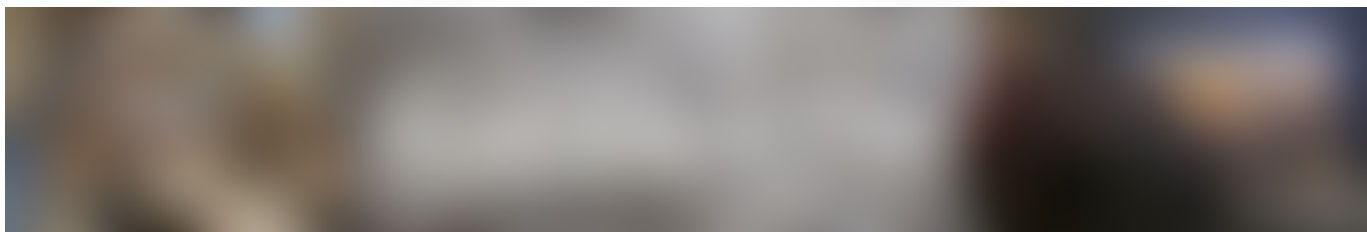
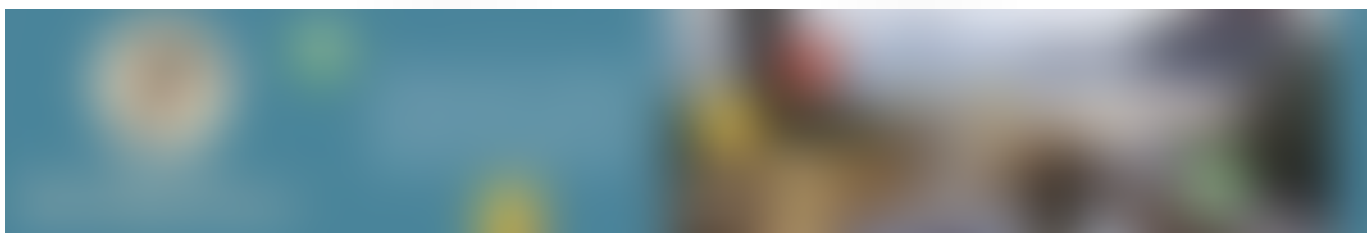
Ovi faktori ukazuju da Crna Gora ima dobre preduslove za razvoj ovog sektora.

Crna Gora je poznata i po odličnim vinima, a neka od njih su svjetski poznata i nagrađivana, poput brojnih vrsta vina vinarije Plantaže ili vinarije Savina.

Činjenica je da su prirodni resursi Crne Gore nedovoljno iskorišćeni i da zbog klime koja ide od mediteranske do dinarske i planinske ima šta da ponudi – i proizvode i destinacije koje bi bile interesantne turistima, ali i da podstakne poljoprivrednu proizvodnju i otvorite put namirnicama koje mogu stati rame uz rame sa ekskluzivnim proizvodima iz te kategorije u svijetu.

M. V. A.

TRGOVINA I USLUGE

Trgovina i usluge u Crnoj Gori

Turizam kao pokretač rasta maloprodaje

Crna Gora je poznata po lepoj obali, primorskom životu i turizmu, kao i bogatoj istoriji. Privlači goste iz celog sveta, a upravo je turizam jedan od glavnih pokretača trgovine i uslužnih djelatnosti u ovoj balkanskoj zemlji.

Od luksuznih butikata u primorskim gradovima do malih prodavnica suvenira u seoskim područjima, hotela i apartmana za izdavanje, trgovina i usluge se prilagođavaju zahtjevima sve većeg broja turista, oblikujući tako jedinstvenu mešavinu lokalnih proizvoda i internacionalnih brendova. Trgovina sasvim sigurno predstavlja jedan od ključnih sektora crnogorske ekonomije.

Najveći i najpopularniji trgovački lanci - Voli, HD Laković, Idea, Doma-

ća trgovina (Aroma, Conto, City), Franca i Mega promet ostvarili su tokom 2023. godine ukupne prihode od prodaje od skoro milijardu evra (997 miliona evra).

Voli je dugogodišnji lider na tržištu, a prema statističkim izveštajima i analizama prihodi ovog marketa porasli su sa 251 miliona evra u 2021. na čak 348 miliona evra u 2023. godini. Taj rast i jeste način Voli marketa da održi svoju dominantnu poziciju i stabilno učesće na tržištu. Ipak, najvažnija novost na tržištu tokom prošle godine bila je akvizicija Franca marketa od strane Idea-CG. Preuzimanje je obuhvatilo 67 prodavnica Franca marketa sa 900 zaposlenih, čime je Idea postala najšire rasprostranjen trgovački lanac u Crnoj Gori, sa skoro 200 prodavnica. Osim osnaživanja

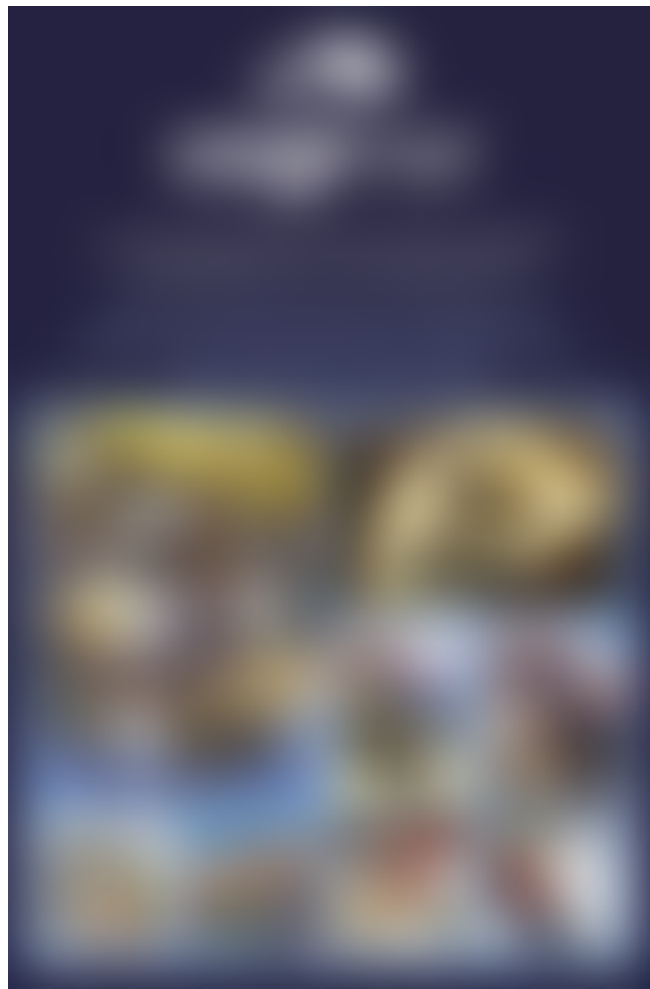
tržišne pozicije, Idea će ove godine verovatno postati jedan od najvećih poslodavaca u državi.

Pomenute najveće trgovačke kompanije su tokom prethodne godine u proseku zapošljavale 9.691 radnika, dok se prema statističkim izveštajima može primetiti da su prosječne plate u marketima u Crnoj Gori različite, ali i da se prosjek neto zarade na nivou ovih šest kompanija kreće oko zvanične vrijednosti prosječne neto zarade. Ona je, prema podacima Monstata,

FOTO: PIXABAY

TRGOVINA I
USLUGE

u decembru 2023. godine iznosila 670 evra neto, bez poreza i doprinosa.

Geografski neravnomeran razvoj države ogleda se i u poslovanju trgovačkih lanaca. Tako je zanimljiva činjenica da najmanji broj zaposlenih radi u Megaprometu, koji ima najveće neto zarade u sektoru. Razlog je zapravo to što ova kompanija posluje u najbogatijoj opštini - Budvi, gde su prosječne zarade daleko veće od ostatka države, pa je istovremeno najteže pronaći zaposlene ukoliko se ne ponude zarade veće od prosjeka. S druge strane, zaposleni u Franca marketima imaju najniže neto zarade (u proseku 502 evra), s obzirom na to da ova kompanija najveći broj svojih objekata ima u sjevernom dijelu zemlje, koji je ekonomski slabije razvijen u odnosu na centralni i južni deo.

Ukupna spoljnotrgovinska robna razmjena Crne Gore za 2023. godinu, prema podacima Uprave za statistiku te zemlje, iznosila je 4.484 miliona evra, što je rast od 5,9 odsto u odnosu na prethodnu godinu. Prema istim podacima, izvoz robe imao je vrednost od 674 miliona evra, a uvoz 3.810 miliona evra.

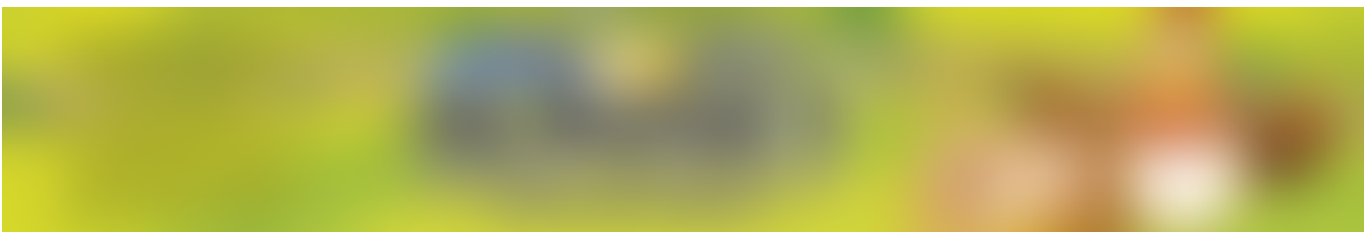
U odnosu 2022. godinu izvoz je bio manji za 3,7 odsto, a uvoz veći za 7,8 odsto. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 17,7 odsto i manja je u odnosu na godinu ranije kada je iznosila 19,8 odsto.

Kada se sagleda struktura izvoza, prema standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji najviše su zastupljena mineralna goriva i maziva, u iznosu od 244 miliona evra, a njih čine električna energija – 206 miliona

evra i drugo. Ako bi se s druge strane, posmatrala struktura uvoza, najviše su zastupljeni mašine i transportni uređaji u iznosu od 885 miliona evra, a koje uglavnom čine drumska vozila – 330 miliona evra.

Najveći spoljnotrgovinski partneri u izvozu su najpre države iz okruženja. Tako primat odnosi Srbija (190 miliona evra), a slijede Bosna i Hercegovina (75 miliona evra) i Slovenija (73 miliona evra).

Najveći spoljnotrgovinski partneri u uvozu, prema istom izvoru podataka, tokom prošle godine bili su Srbija (661 miliona evra), Kina (424 miliona evra) i Nemačka (368 miliona evra). Spoljnotrgovinska robna razmjena bila je najveća sa potpisnicama CEFTA sporazuma i sa Evropskom unijom. T.K.

Carinske promjene oblikuju ekonomski razvoj Kako liberalizacija granica mijenja privredu Crne Gore

Carinske promjene i otvaranje granica igraju ključnu ulogu u oblikovanju ekonomskog razvoja Crne Gore, posebno u kontekstu trgovine, investicija i mobilnosti radne snage. Kako se Crna Gora približava evropskim integracijama, suočava se sa brojnim izazovima i prilikama koje proizlaze iz promjene carinskih politika i liberalizacije granica. Ove promjene direktno utiču na privredu, omogućavajući lakši promet robe i usluga, ali i po-

stavljajući nove zahtjeve u pogledu regulatornih i bezbjednosnih standarda.

Jedan od glavnih razloga za promjene u carinskoj politici Crne Gore jeste usklađivanje sa evropskim standardima i zakonodavstvom, što je važan korak ka pristupanju Evropskoj uniji. Prema podacima Ministarstva finansija Crne Gore, ovaj proces uključuje:

- Smanjenje carinskih tarifa: Uvođenje nižih carinskih tarifa za određene proizvode, kao dio pregovaračkih

poglavlja sa EU, ima za cilj stimulisanje uvoza i povećanje konkurencije na domaćem tržištu. Na primjer, smanjenje carina za poljoprivredne proizvode poboljšava dostupnost svježih namirnica na domaćem tržištu, što može dovesti do smanjenja cijena za potrošače i povećanja konkurentnosti.

- Pojednostavljenje procedura: Implementacija elektronskih sistema za carinjenje predstavlja ključnu reformu u cilju ubrzanja carinskih procedura. Ove promjene smanjuju vrijeme če-

trgovinsku razmijenu. Poslovni portal eKapija navodi da sporazumi o slobodnoj trgovini sa zemljama Zapadnog Balkana doprinose rastu izvoza crnogorskih proizvoda na regionalna tržišta.

Promjene u carinskim politikama i liberalizacija granica direktno utiču na rast uvoza i izvoza, što se odražava na trgovinski bilans zemlje. Lakši pristup stranim tržištima omogućava domaćim preduzećima da povećaju svoje izvozne kapacitete. Statistika Ministarstva ekonomskog razvoja pokazuje da je izvoz Crne Gore u 2023. godini porastao za 15 odsto u odnosu na prethodnu godinu, dok je uvoz bilježio rast od 12 odsto. Ovaj trend ukazuje na jačanje trgovinske razmijene sa evropskim i regionalnim partnerima.

Takođe, veća konkurencija na domaćem tržištu, nastala liberalizacijom uvoza, podstiče domaće proizvođače da poboljšaju kvalitet svojih proizvoda i optimizuju proizvodne procese. To može rezultirati smanjenjem cijena za potrošače i poboljšanjem životnog standarda. Jačanje konkurencije na tržištu prehrambenih proizvoda već je, prema

dostupnim podacima, dovelo do pada cijena određenih osnovnih namirnica.

Izazovi carinskih promjena

Uprkos brojnim prednostima, carinske promjene nose sa sobom i određene izazove koje Crna Gora mora savladati kako bi osigurala stabilan ekonomski rast. Na primjer, prilagođavanje novim carinskim standardima zahtjeva promjene u domaćem zakonodavstvu i usklađivanje sa pravnim regulativama Evropske unije. Postoji potreba za dodatnom edukacijom zaposlenih u carinskim službama kako bi se osigurala efikasnost u primjeni novih procedura.

Povećana mobilnost ljudi i robe može dovesti do rasta rizika od šverca i drugih oblika prekograničnog kriminala. Ojačavanje bezbjednosnih mjera na granicama, uključujući upotrebu naprednih tehnologija za kontrolu prelaza, ključno je za smanjenje rizika i osiguranje integriteta carinskog sistema.

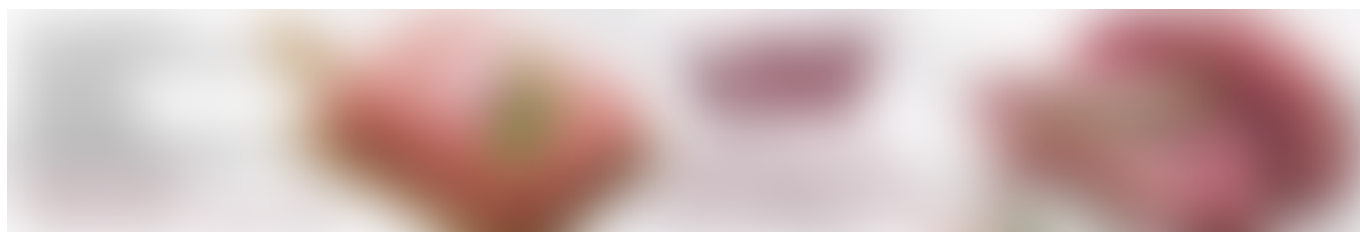
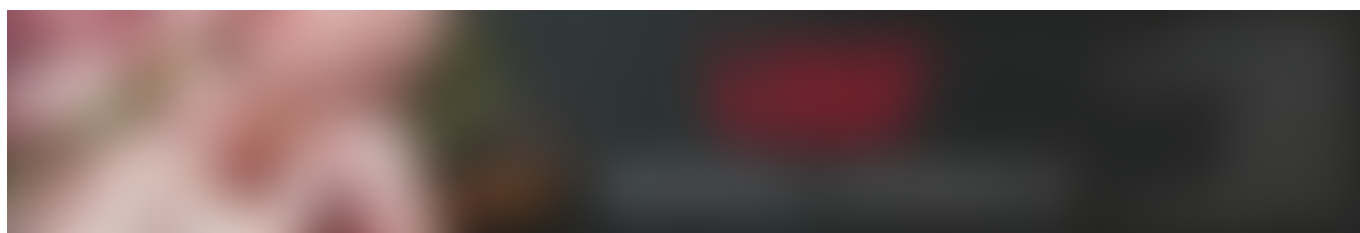
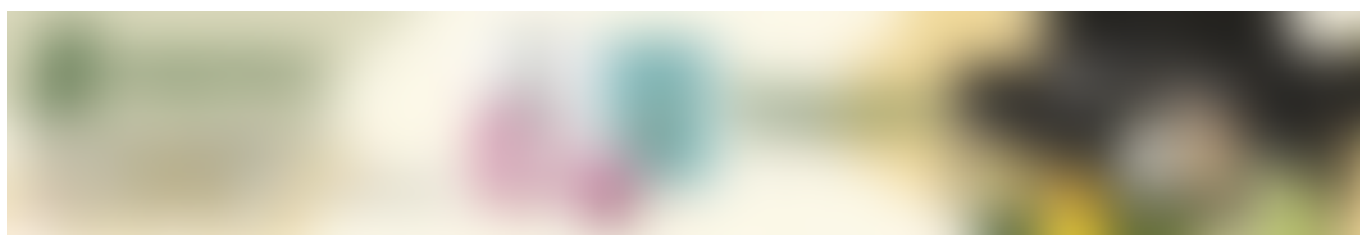
Kako globalni trendovi sve više naglašavaju važnost održivog razvoja, Crna Gora se suočava i sa potrebom

da uključi ekološke standarde u svoje carinske politike. Ove mjere mogu doprinijeti zaštiti životne sredine i osigurati dugoročni ekonomski rast.

Na primjer, implementacija carinskih mjera koje favorizuju uvoz ekološki prihvatljivih proizvoda i tehnologija može pomoći Crnoj Gori da smanji ekološki otisak i podstakne razvoj zelenih tehnologija. Smanjenje carina na električna vozila i opremu za obnovljive izvore energije može podstaći građane i preduzeća da se okrenu održivijim rešenjima.

Carinske promjene i otvaranje granica predstavljaju ključne faktore koji oblikuju ekonomsku budućnost Crne Gore. Uz pravilno upravljanje i sprovođenje reformi, Crna Gora može iskoristiti prednosti globalne trgovine i evropskih integracija, privlačeći investicije i poboljšavajući konkurentnost svojih preduzeća. Pravilna primjena politika, uz jačanje institucionalnih kapaciteta i usklađivanje sa standardima Evropske unije, ključni su za uspješan razvoj sektora trgovine i transporta, što će doprinijeti daljem ekonomskom razvoju zemlje.

M.A.

Kako opstaju male trgovine u Crnoj Gori

Inovacija, niša ili lokacija

Mali trgovci u Crnoj Gori suočavaju se sa mnogim izazovima na tržištu na kojem sve više dominiraju veliki maloprodajni lanci i moderni šoping centri. U okruženju u kojem se veliki trgovački lanci šire, mali preduzetnici moraju pronaći inovativne načine kako bi opstali, privukli i zadržali kupce.

Ključno pitanje koje se nameće jeste šta je presudno za njihov uspjeh – nišna ponuda, koja im omogućava da privu-

ku specifične grupe kupaca, ili dobra lokacija koja garantuje veći promet?

Istraživali smo njihove strategije i poslovne modele, kao i izazove sa kojima se suočavaju, a razmotrili smo i kako globalni trendovi utiču na lokalno tržište i šta male trgovine mogu naučiti od uspješnih primjera velikih.

Izazovi malih trgovina u savremenom okruženju

Male trgovine suočene su sa nizom izazova koji potiču iz različitih sekto-

ra maloprodajnog tržišta. Na prvom mjestu, veliki maloprodajni lanci kao što su Voli i Idea, koji nude široku paletu proizvoda po povoljnim cijenama, postavljaju standarde koje mali trgovci teško mogu da isprate. Ti lanci imaju finansijsku moć za uvoz robe u velikim količinama, što im omogućava niže cijene po jedinici proizvoda i samim tim privlačenje većeg broja kupaca. S druge strane, mali trgovci se suočavaju sa višim troškovima nabavke, što često znači da moraju

nuditi proizvode po višim cijenama ili imati manju maržu.

Drugi izazov je promjena u navikama kupaca, koja je intenzivirana pandemijom Covid-19 i ubrzanom digitalizacijom. Kupci su sve više okrenuti onlajn kupovini u većim trgovinskim centrima, gdje mogu pronaći sve što im je potrebno na jednom mjestu. Takođe, kupci postaju sve zahtjevniji kada je riječ o kvalitetu proizvoda, usluzi, ali i o iskustvu kupovine – aspektima u kojima veliki trgovački lanci često imaju prednost.

Međutim, to ne znači da male trgovine ne mogu opstati. Naprotiv, postoje brojni primjeri malih trgovaca u Crnoj Gori koji uspijevaju da se održe na tržištu i pronađu svoje mjesto, ali uz pravu strategiju.

Nišna linija kao ključ uspjeha

Jedna od najuspješnijih strategija za male trgovce je fokusiranje na nišnu ponudu. Umjesto da pokušavaju da se takmiče sa velikim trgovcima u širem asortimanu proizvoda, male trgovine mogu uspjeti tako što se specijalizuju u određenim kategorijama koje veliki lanci ne nude ili ih ne tretiraju sa dovoljno pažnje.

Na primer, prodavnice koje se specijalizuju za prodaju organskih proizvoda, lokalnih domaćih proizvoda ili specifičnih vrsta robe, kao što su zanatski proizvodi ili ručno rađena roba, mogu privući kupce koji su spremni

da plate više za kvalitet. Kupci u Crnoj Gori sve češće cijene lokalne proizvode, a trend rasta ekološke svijesti otvara priliku malim trgovcima da se profiliraju kao prodavci ekološki održivih proizvoda.

Prema podacima Uprave za statistiku Crne Gore Monstat, u posljednjih pet godina zabilježen je rast potražnje za lokalnim proizvodima, sa povećanjem prodaje od čak 15 odsto u sektoru maloprodaje specijalizovanih prodavnica. Ova potražnja se može pripisati sve većem interesovanju potrošača za održivost i podršku lokalnim ekonomijama.

Dobra lokacija – prednost koja nije zanemarljiva

Iako nišna ponuda može biti ključ uspjeha za neke trgovine, mnogi mali trgovci se oslanjaju na lokaciju kao presudan faktor za opstanak. Dobra lokacija može značiti veliku frekvenciju prolaznika i potencijalnih kupaca, što je posebno važno za prodavnice koje se bave maloprodajom osnovnih potrepština ili proizvoda široke potrošnje.

U gradovima poput Podgorice, Budve i Kotora, gdje su gužve svakodnevna pojava, trgovine koje se nalaze u prometnim ulicama ili turističkim zonama imaju veliku prednost. Takve lokacije omogućavaju trgovcima da privuku spontanu kupovinu, ali i lojalne kupce iz lokalnih zajednica koji dolaze zbog dostupnosti i praktičnosti.

Podaci Turističke organizacije Crne

Gore pokazuju da je u 2023. godini broj turista porastao za deset odsto u odnosu na prethodnu godinu, što stvara priliku za rast malih trgovina koje se nalaze u ovim popularnim oblastima.

Digitalizacijom do opstanka

Još jedan značajan faktor za opstanak malih trgovina u savremenom dobu je prilagođavanje digitalnim trendovima. Iako je digitalizacija u Crnoj Gori još uvek u ranim fazama, sve više malih trgovaca uviđa prednosti onlajn prisutnosti, bilo kroz e-trgovinu, društvene mreže ili druge digitalne platforme.

Iako mali trgovci u Crnoj Gori rade u okruženju koje je sve više pod pritiskom velikih lanaca i digitalizacije, mnogi uspijevaju da opstanu zahvaljujući strateškom pozicioniranju, nišnim proizvodima, dobrim lokacijama i prilagođavanju novim trendovima. Svaki uspješan model poslovanja zahtjeva specifičan pristup tržištu, bilo kroz specijalizovanu ponudu, privlačne lokacije ili inovacije u digitalnom poslovanju.

Opstanak malih trgovina zavisi od njihove sposobnosti da se prilagode promjenama, prepoznaju prilike na tržištu i pruže vrijednost koja se razlikuje od onoga što nude veliki trgovački lanci. Državna podrška, pojednostavljenje regulativa i jačanje lokalne ekonomije svakako mogu doprinijeti dugoročnom uspjehu ovog sektora u Crnoj Gori.

M.A.

Raznoliko tržište usluga u Crnoj Gori

Od luksuznog turizma do digitalne transformacije

Crna Gora, sa svojim bogatim prirodnim resursima i kulturnim nasljeđem, predstavlja tržište usluga koje je u stalnom razvoju.

Od turizma preko trgovine, transporta, finansijskih usluga, pa sve do IT sektora, uslužne djelatnosti obuhvataju širok spektar aktivnosti koje se prilagođavaju potrebama potrošača i globalnim trendovima. Naša analiza se fokusira na trenutno stanje, izazove i perspektive sektora usluga u Crnoj Gori.

Crnogorsko tržište usluga je raznoliko i obuhvata ključne sektore poput

turizma, ugostiteljstva, finansijskih usluga, transporta i informatičkih tehnologija. Prema podacima Uprave za statistiku Monstat, sektor usluga čini oko 75 odsto bruto domaćeg proizvoda (BDP) Crne Gore, što ukazuje na njegovu značajnu ulogu u ekonomiji zemlje.

Od turizma do visokih tehnologija

Turizam je najznačajnija uslužna djelatnost u Crnoj Gori i ključni pokretač ekonomskog rasta. Zemlja se sve više pozicionira i kao luksuzna turistička destinacija.

U 2023. godini Crna Gora je zabilježila značajan rast turističkog sektora, sa porastom broja dolazaka turista za oko 10 odsto u odnosu na prethodnu godinu. Ovaj sektor doprinosi oko 25 odsto bruto domaćem proizvodu (BDP), a turisti dolaze iz zemalja poput Srbije, Rusije, Nemačke i Ujedinjenih Arapskih Emirata. Investicije u luksuzne hotele i turističke komplekse, kao i razvoj ruralnog i avanturističkog turizma, dodatno jačaju sektor.

Trgovina je druga ključna uslužna djelatnost. Trgovinski sektor, posebno maloprodaja, značajan je zbog sve

većeg broja supermarketa i šoping centara u velikim gradovima poput Podgorice i Budve.

Trgovina bilježi stabilan rast zahvaljujući turističkoj potrošnji i povećanom interesovanju stranih investitora. Prema podacima Monstata, trgovina je zabilježila rast od pet odsto u 2023. godini, što pokazuje pozitivne trendove u potrošnji, iako manji trgovci i dalje trpe pod pritiskom velikih lanaca.

Transportna infrastruktura se razvija sa posebnim fokusom na lučki saobraćaj, zbog važnosti luke Bar, ali i na aerodrome u Podgorici i Tivtu. Pored toga, željeznica i putna infrastruktura igraju ključnu ulogu u povjezivanju unutrašnjosti zemlje sa obalom.

Finansijski sektor Crne Gore se razvija, ali je i dalje u fazi konsolidacije. Bankarski sektor je dobro regulisan, ali mali u poređenju sa razvijenijim zemljama regiona. Postoje i osiguravajuće kompanije, investicioni fondovi, kao i novi akteri u fintech sektoru.

IT sektor i telekomunikacije postaju sve važniji u Crnoj Gori, uz rast inve-

sticija u infrastrukturu i digitalne servise. Ova oblast pruža mogućnosti za razvoj softverskih kompanija i startapova. U posljednje vrijeme, sektor informatičkih tehnologija pokazuje rapidan rast, sa sve više mladih preduzetnika. Crna Gora se profilira kao atraktivna destinacija za digitalne nomade i tehnološke firme, što je rezultiralo porastom ulaganja i otvaranjem novih radnih mjesta.

Veliki potencijal, uz brojne izazove

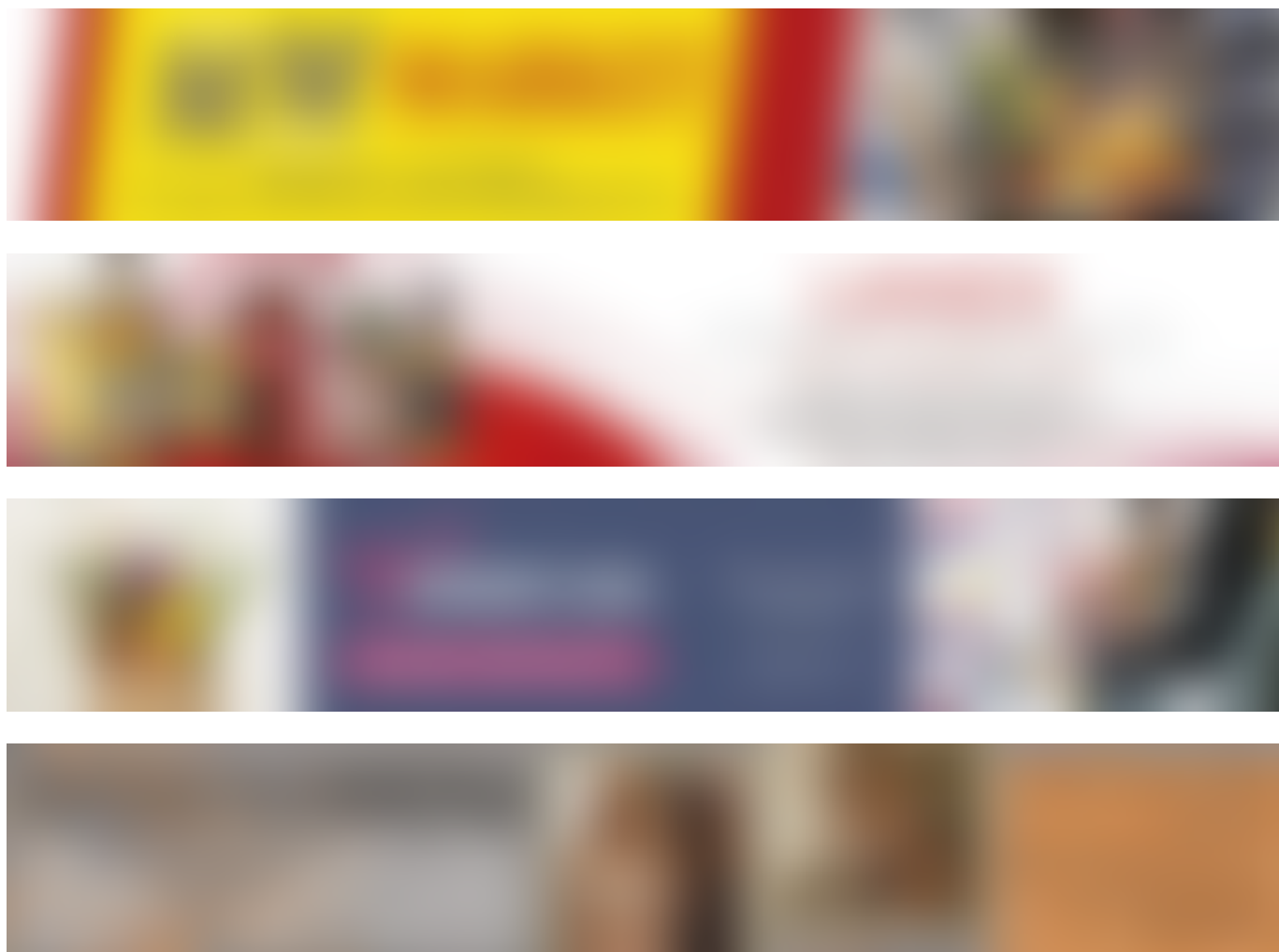
Iako tržište usluga u Crnoj Gori ima veliki potencijal, suočava se i sa brojnim izazovima. Među njima je sezonalnost - posebno u turizmu, kao najvažnijem sektoru - što dovodi do fluktuacija u zapošljavanju i prihodima, a tu su i inflacija koja može smanjiti potražnju i profitabilnost uslužnih sektora, kvalitet usluga i konkurencija u regionu koja raste i može uticati na privlačnost Crne Gore kao turističke destinacije.

Budućnost tržišta usluga u Crnoj Gori ipak izgleda obećavajuće, a stručnjaci izdvajaju nekoliko ključnih

pravaca razvoja. Povećanje fokusa na održivi turizam i ekološke prakse može privući nove vrste turista, a istovremeno očuvati prirodne resurse. Ulaganje u digitalizaciju i inovacije može pomoći u unapređenju efikasnosti i kvaliteta usluga. Sektor IT-a može imati ključnu ulogu u ovom procesu.

Podrška lokalnim preduzetnicima i proizvodima može poboljšati konkurentnost i unaprediti ponudu usluga, a ulaganje u obuku radne snage može doprineti poboljšanju kvaliteta usluga, što je ključno za zadržavanje kupaca i privlačenje novih.

Raznoliko tržište usluga u Crnoj Gori nudi brojne mogućnosti za rast i razvoj, ali navedeni izazovi zahtevaju pažljivo planiranje i strategiju. Prilagođavanje globalnim trendovima, fokus na kvalitet i održivost, kao i investiranje u obuku i digitalizaciju, predstavljaju ključne aspekte za unapređenje sektora usluga. Sa pravim pristupom, Crna Gora može postati jedan od lidera u regionu u oblasti usluga, koristeći svoje jedinstvene resurse i potencijale. M.A.

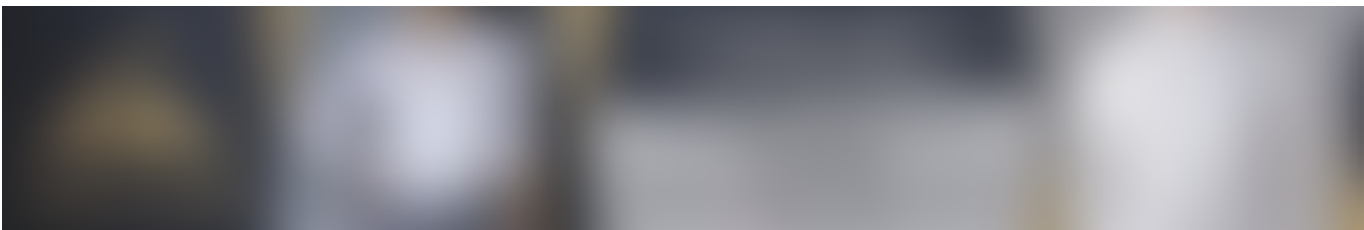
Tržište maloprodajnih giganata u Crnoj Gori

Veliki trgovci, veliki izazovi

Tržište maloprodaje u Crnoj Gori doživjelo je značajne promjene u posljednjih nekoliko godina. Ulazak velikih maloprodajnih lanaca doneo je novu dinamiku, kako za

potrošače, tako i za lokalne proizvođače. Istraživali smo trenutnu situaciju na tržištu, karakteristike velikih trgovaca, njihove prednosti i slabosti, kao i uticaj na ekonomiju Crne Gore.

U posljednjim decenijama tržište maloprodaje u Crnoj Gori se transformisalo iz tradicionalnog modela, zasnovanog na malim prodavnicama, u moderni oblik koji uključuje velike trgovinske lance. Početak ovog pro-

cesa može se pratiti od dvehiljaditih godina, kada su prvi međunarodni brendovi počeli da ulaze na tržište. Danas su prisutni veliki lanci poput Merkatora (Idea) i Volija.

Tržište maloprodaje u Crnoj Gori može se podijeliti na nekoliko ključnih segmenata, a to su: supermarketi, odnosno veliki objekti koji nude širok asortiman proizvoda, uključujući prehrambene i neprehrambene artikle, zatim diskontne prodavnice koje se

fokusiraju na niske cijene i ograničen asortiman, i specijalizovane male prodavnice u kojima se mogu naći uglavnom specifični proizvodi, poput piljara sa voćem i povrćem ili mesara sa mesnim proizvodima.

Prema dostupnim podacima, supermarketi čine praktično polovinu tržišta maloprodaje, dok diskontne prodavnice imaju udeo od 30 odsto, a specijalizovane prodavnice 20 procenata.

Stabilan rast trgovine

Trgovina u Crnoj Gori igra značajnu ulogu u ekonomiji zemlje. U poslednjim godinama ovaj sektor je bilježio stabilan rast, zahvaljujući rastućem interesovanju potrošača i razvoju infrastrukture. Prema podacima Mondstata, maloprodaja je u 2023. godini zabilježila rast od oko pet odsto, što ukazuje na povećanu potrošnju i povratak povoljnijih ekonomskih uslova nakon izazova nastala

lih pandemijom Covid-19.

Sa pojavom velikih maloprodajnih lanaca potrošačke navike su se značajno promenile. Potrošači sada sve više biraju supermarkete zbog udobnosti, raznovrsnosti proizvoda i konkurentnih cena. Takođe, promene u životnom stilu, uključujući povećanje zaposlenosti i manjak vremena za kupovinu, doveli su do rasta popularnosti „one-stop-shop“ formata.

Digitalizacija je još jedan važan faktor koji oblikuje trgovinsku scenu u Crnoj Gori. Iako je online trgovina još uvek u razvoju, sve veći broj potrošača koristi internet za istraživanje proizvoda, upoređivanje cena i, u sve većoj meri, online kupovinu. To predstavlja izazov za tradicionalne maloprodaje, ali i priliku za adaptaciju i inovaciju.

Ulazak velikih maloprodajnih lanaca stvorio je intenzivnu konkurenciju na tržištu. Manji trgovci često se suočavaju sa izazovima u prilagođavanju cene i asortimana kako bi ostali konkurentni. Međutim, mnogi od njih pronalaze načine za saradnju sa velikim igračima, posebno u segmentu

win-win situacija koja može podstaći lokalnu ekonomiju.

Crna Gora još uvek nije član Evropske unije, ali je regulativa u trgovini već dosta usklađena sa evropskim standardima. Očekuje se da će veliki maloprodajni lanci, zbog svoje veličine i uticaja, biti u mogućnosti da ispune te standarde lakše od manjih trgovaca.

S obzirom na globalne trendove održivosti, potrošači postaju sve više svesni i etičkih aspekata svojih kupovina. Veliki lanci počinju da uvode inicijative koje promovišu ekološki održivu praksu, kao što su smanjenje plastike, korišćenje lokalnih resursa i promocija organskih proizvoda. Ove inicijative mogu značajno uticati na percepciju brenda i lojalnost potrošača.

Najveći lanci doprinose zapošljavanju

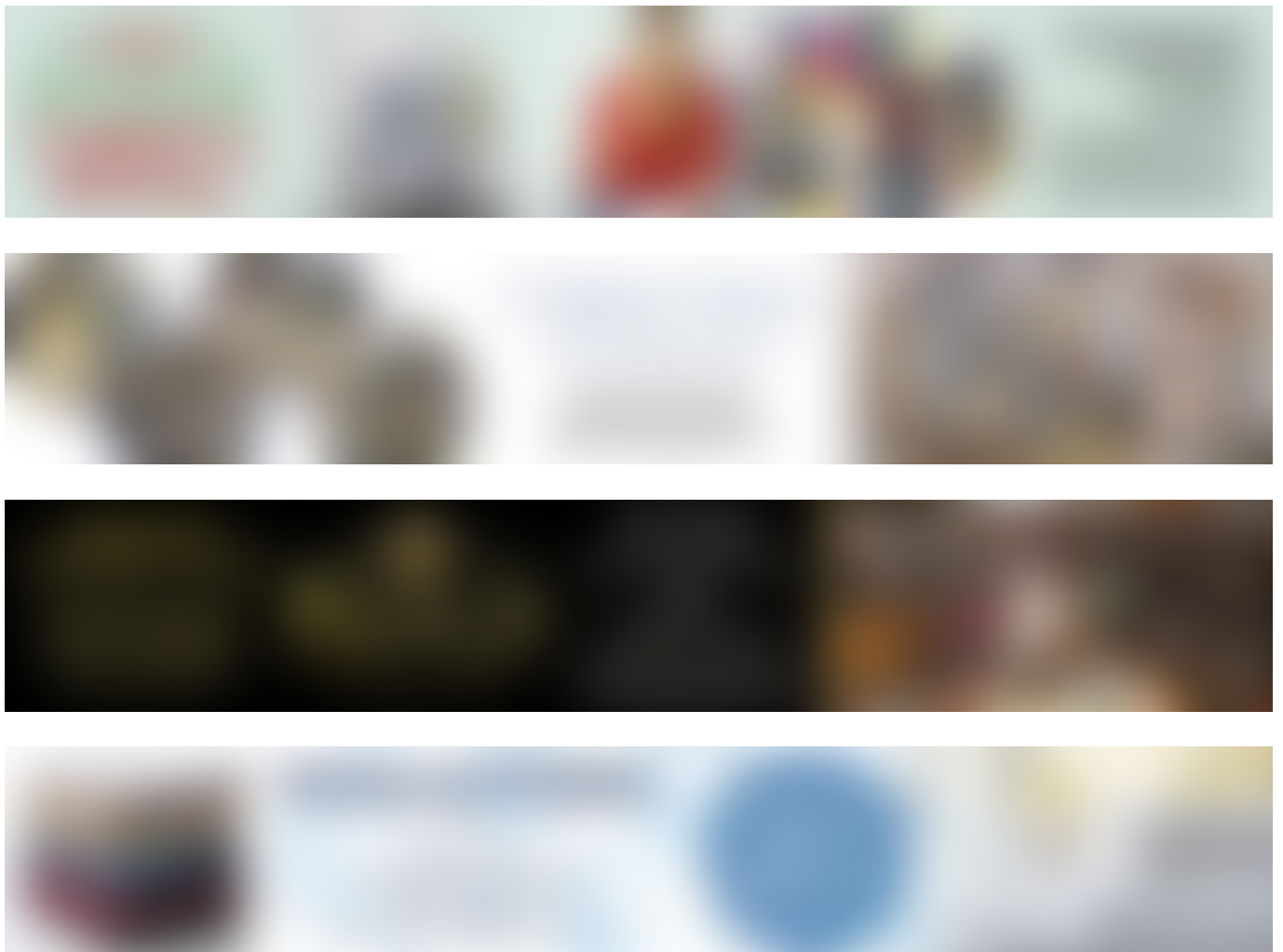
Tržištem maloprodaje u Crnoj Gori dominira nekoliko velikih lanaca. Ovi igrači ne samo da nude raznolik asortiman proizvoda, već i različite usluge koje poboljšavaju iskustvo ku-

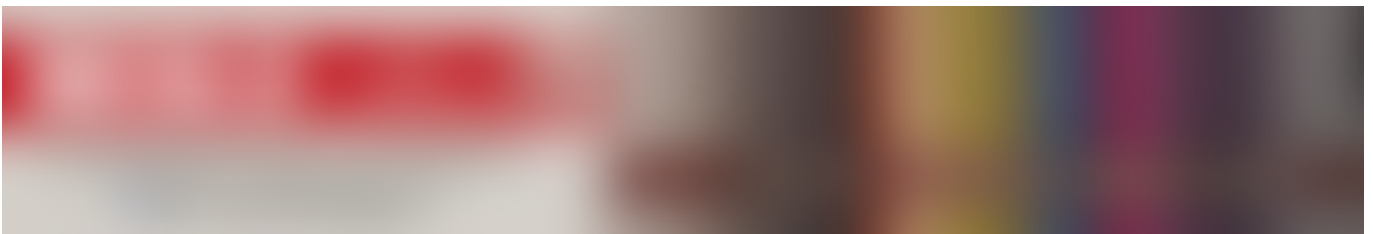
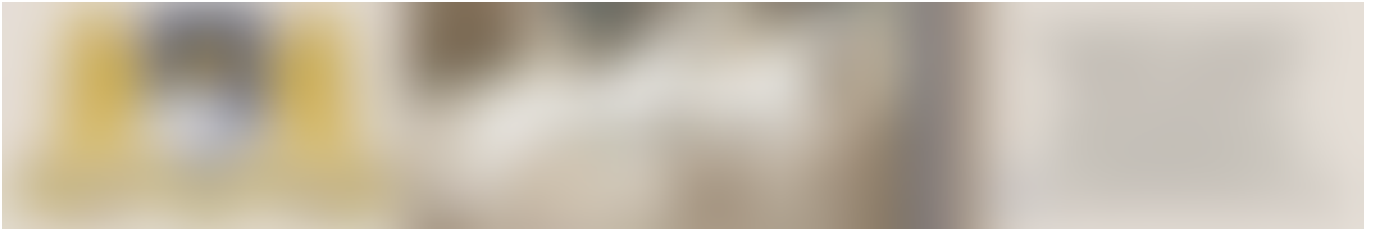
Jedan od najstarijih i najpoznatijih trgovinskih lanaca u Crnoj Gori - Mercator, ima široku mrežu Idea prodavnica, koju je nedavno proširio novom akvizicijom, i fokusira se na kvalitet proizvoda i usluga.

Veliki maloprodajni lanci značajno doprinose i zapošljavanju u zemlji. Otvaraju se nova radna mjesta i smanjuje nezaposlenost, ali i doprinosi obuci radne snage.

Iako veliki lanci mogu predstavljati izazov za lokalne proizvođače, oni takođe mogu kreirati nove prilike. Na primer, jedan od najpoznatijih i najprisutnijih supermarketa „Voli“ često preferira saradnju sa lokalnim dobavljačima, kako bi na svojim policama imao što više domaćih proizvoda, čime se podržava domaća proizvodnja i ekonomija.

Tržište velikih maloprodajnih lanaca u Crnoj Gori doživelo je značajan rast i razvoj, donoseći sa sobom kako prednosti, tako i izazove. Iako su ovi lanci doprineli razvoju ekonomije i zapošljavanju, njihovo prisustvo može predstavljati pretnju za lokalne proizvođače. M.A.

ZDRAVSTVO I ZDRAVSTVENI TURIZAM

Mali sistemi lakše trpe reforme

Zdravstveni sistem Crne Gore - izazov koji je moguće riješiti

Crna Gora prema posljednjim podacima Ujedinjenih nacija ima 638.479 stanovnika, a u zdravstvenom sistemu Crne Gore zaposleno je 7.123 radnika, od čega su 5.339 zdravstveni radnici i saradnici, dok preostalih 1.784 su nezdravstveni radnici. Ako ove brojke uporedimo sa brojem od 1,3 miliona zaposlenih u zdravstvenom sistemu Velike Britanije, ili 18 miliona ljudi koliko je zaposleno u zdravstvenom sistemu u SAD, jasno je da, ne samo po broju zaposlenih, nego i po drugim parametrima zdravstveni sistem Crne Gore je mali sistem.

Prednost ovakvog sistema je da je pogodan za uvođenje i primjenu no-

vih znanja i iskustava i relativno brzu transformaciju u jedan moderan, kvalitetan i efikasan sistem sposoban da u potpunosti zadovolji potrebe krajnjih korisnika svojih usluga.

Mrežu javnih zdravstvenih ustanova Crne Gore čini 18 domova zdravlja i tri zdravstvene stanice, sedam opštih bolnica, tri specijalne bolnice, Klinički centar Crne Gore, Institut za javno zdravlje i Apotekarska ustanova Crne Gore. Mrežu bolničkih kapaciteta javnih zdravstvenih ustanova u Crnoj Gori čine stacionari pri domovima zdravlja, opšte bolnice, specijalne bolnice i Klinički centar. Mrežu bolničkih ustanova na sekundarnom nivou čine sedam opštih bolnica, tri

specijalne bolnice i Klinički centar, koji je ustanova na tercijarnom nivou zdravstvene zaštite, a za građane Podgorice, te gravitirajućih opština – Danilovgrada i Kolašina, pruža usluge sekundarnog nivoa. Klinički centar i Institut za javno zdravlje su ustanove tercijarnog nivoa zdravstvene zaštite (uključuju edukativnu i naučno-istraživačku delatnost, samostalno ili u saradnji sa Medicinskim i drugim fakultetima).

Da bi se pristupilo promjenama, potrebno je prvo utvrditi u kojim segmentima sistem nije efikasan i odstupa od savremenih praksi pružanja zdravstvene zaštite. Zatim napraviti plan i strategiju razvoja i unapređenja.

FOTO: PIXABAY

FOTO: PIXABAY

ZDRAVSTVO I
ZDRAVSTVENI
TURIZAM

Za sada je očigledan niz posledičnih situacija, a uzrok im je zajednički - nedostatak novca. Iako se oko devet odsto državnog budžeta troši na zdravstvo, to je i dalje ispod realnih potreba sistema. Kao posledica nedostatka sredstava, građani su u situaciji da moraju samostalno da finansiraju zdravstvene usluge na svim nivoima zdravstvene zaštite (specijalistički pregledi, intervencije, lekovi, pomagala).

Nesporan problem je nedostatak stručnog kadra. Evidentan je manjak stručnog osoblja, što uzrokuje veliku preopterećenost postojećih lekara i drugog medicinskog kadra, kao i dugačke liste čekanja.

Infrastruktura medicinskih ustanova, takođe, je veoma upitna. One uglavnom predstavljaju zastarele ustanove, od kojih su mnoge izgrađene 50-ih i 60-ih godina prošlog veka. Skoro svim ustanovama u ovom sektoru je

potrebna modernizacija, ne samo radi lepšeg izgleda i komfora, nego najviše kako bi se poboljšali uslovi za rad medicinskog osoblja.

Nezarazne bolesti vodeći su uzroci oboljevanja, invalidnosti i prevremenog (pre 65. godine) umiranja stanovnika Crne Gore. Ishemične bolesti srca, cerebrovaskularne bolesti, rak pluća, afektivni poremećaji (unipolarna depresija) i šećerna bolest odgovorne su za skoro dve trećine ukupnog opterećenja bolešću.

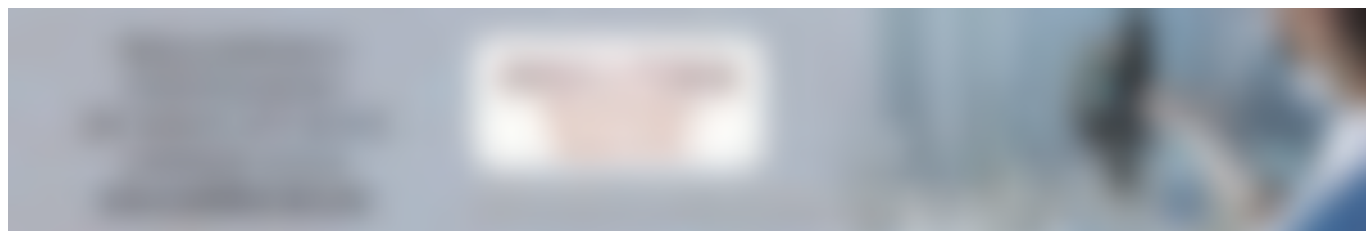
Nezdravi stilovi života kao što je visoka stopa pušenja, konzumacije alkohola i nezdrave ishrane doprinose lošem zdravstvenom stanju populacije. Prevencija se u tom slučaju čini kao neophodna kako bi se postiglo blagostanje nacije i zdravija populacija, ali i radi uštede sredstava koja se koriste za lečenje bolesti uzrokovanih lošim navikama.

Prema najnovijim podacima, Crna

Gora ulaže značajna sredstva u prevenciju bolesti kroz različite programe i inicijative. Na primer, kroz program EU4Health, Crna Gora je dobila pristup dodatnim sredstvima za jačanje svog zdravstvenog sistema. Ova sredstva se koriste za unapređenje preventivnih mera, promociju zdravih stilova života i rano otkrivanje bolesti, kao i programe vakcinacije.

Takođe, Svetska zdravstvena organizacija (WHO) i Evropska opservatorija za zdravstvene sisteme i politike pružaju podršku Crnoj Gori u implementaciji preventivnih programa.

Iako je izazova mnogo, rešenja su moguća, posebno u sistemima koji nisu glomazni kao što je zdravstveni sistem Crne Gore. Ugledanjem na obimom mnogo veće sisteme koji su ipak uspjeli da uspostave efikasnu zdravstvenu zaštitu, primjena sličnih metodologija, čini se kao dobar put za izlazak iz krize. M.V.A.

Ko će ubuduće liječiti građane?

Nedostatak ljekara i drugog osoblja ozbiljno ugrožava cjelokupni zdravstveni sistem u Crnoj Gori

ZDRAVSTVO I
ZDRAVSTVENI
TURIZAM

FOTO: FREEPIK

Pitanje nedostatka radne snage svakim danom postaje sve aktuelnije. Nekada su se samo pojedini profili mogli okarakterisati kao deficitarni, ali sada je lista zanimanja, pa i čitavih sektora koji vaze za stručnim kadrovima, sve duža. Slična je situacija u cijelom regionu, pa ni kadrovski nije drugačija situacija u Crnoj Gori.

U građevinskom sektoru dolazak Nepalaca, Turaka ili Indijaca polako postaje uobičajena praksa. Čini se

da je lakše pokriti područja koja uključuju niskokvalifikovanu radnu snagu, ali kako će se riješiti zdravstvena situacija?

Prvo, da se vratimo nekoliko decenija unazad i da vidimo koji su faktori u Crnoj Gori doprinijeli tome da je neizvjesno ko će se u budućnosti odnositi prema građanima Crne Gore.

Odliv kadrova u zdravstvu traje već nekoliko decenija, ali je posebno izražen u poslednjih 10-15 godina. S jedne strane, postoji zdravstveni sistem u

kojem je teško raditi jer nema dobrih uslova za rad, niske plate, a politička i ekonomska situacija je kontinuirano neizvjesna. S druge strane, Zapad nudi mnogo bolje uslove za rad, veće plate, a isto tako nedostaje stručni kadar.

Višedecenijski egzodus radne snage iz ovog sektora učinio je postojeće osoblje preopterećenim. Preostali liječnici i medicinsko osoblje često rade duže smjene i rade s velikim brojem pacijenata, što može dovesti do sagorijevanja posla i smanjenja kvali-

teta pruženih usluga.

Nedostatak osoblja doveo je do dužih čekanja na medicinske usluge i smanjene dostupnosti specijalizovanih tretmana, posebno u ruralnim područjima.

Dugotrajni stres i preopterećenja negativno utiču na mentalno zdravlje medicinskog osoblja, što dodatno pogoršava situaciju.

Zemlje Balkana, uključujući Crnu Goru, rade na reformama zdravstvenog sistema u cilju poboljšanja efikasnosti i kvaliteta usluga. Međutim, napredak je često spor zbog administrativnih i finansijskih prepreka, a za to vrijeme pronalaženje posla za one koji žele da napuste zemlju izrodilo je brojne agencije, specijalizovane za traženje posla van granica Crne Gore.

Ove agencije su korisne za lakši pristup poslodavcima u inostranstvu i pružaju podršku tokom cijelog procesa zapošljavanja.

Sve je to dokaz da tržište diktira uslove, te da su u savremenom svijetu migracije uslovljene prvenstveno finansijama, a potom ratovima ili političkim pritiscima.

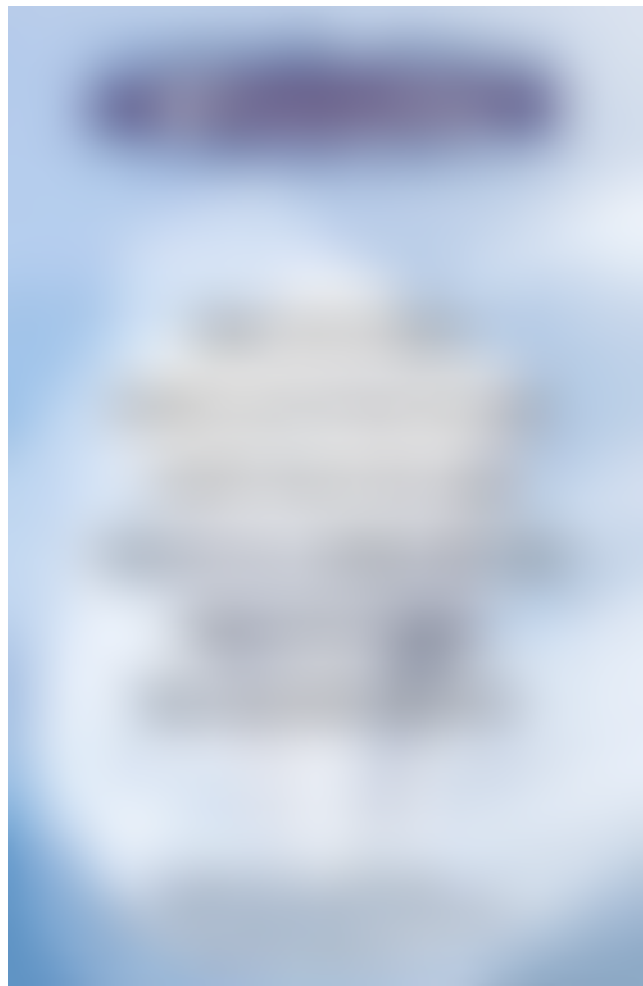
Međutim, ostaje pitanje ko će se ubuduće odnositi prema građanima Crne Gore. Reforme u ovom sektoru su neophodne, a zemlje u regionu poduzimaju korake da razriješe situaciju koja je podjednako zabrinjavajuća za sve.

Republika Srpska je uvela bolje planiranje ljudskih resursa, uključujući obuku, stručno usavršavanje i pre-kvalifikaciju kadrova.

Srbija je povećala plate medicinskim radnicima kako bi smanjila broj putovanja u inostranstvo.

Federacija Bosne i Hercegovine je poduzela korake za zaštitu osoblja na radu i prepoznala virus korona kao profesionalnu bolest.

Šta će Crna Gora? M. V. A.

Reforme od kojih zavisi zdravlje stanovništva

Šta bi građani Crne Gore dobili spajanjem državnog i privatnog zdravstvenog sektora?

Sistem finansiranja zdravstvene zaštite u Crnoj Gori zasniva se na socijalnom zdravstvenom osiguranju. Više od 95 posto stanovništva je pokriveno ovim osiguranjem.

Od 2022. godine Crna Gora je prešla na sistem zdravstvenog osiguranja koji se u potpunosti finansira porezima, koji pokriva cjelokupno stanovništvo. Ova promjena ima za cilj poboljšanje pristupa zdravstve-

nim uslugama i smanjenje finansijskog opterećenja građana.

Ovaj sistem finansiranja zdravstvene zaštite iz opštih prihoda poput PDV-a, akciza, poreza na dohodak građana ocijenila je u julu ove go-

dine Svjetska zdravstvena organizacija za finansiranje zdravstvenih sistema kao primjer odlične prakse na evropskom nivou, Ministarstvo zdravlja Republike Srpske. saopštila je Crna Gora.

Ovim načinom finansiranja u Crnoj Gori građani ostvaruju pravo na zdravstvenu zaštitu u javnom zdravstvu, bez uslova prethodne uplate doprinosa.

Promjena modela finansiranja zdravstvene zaštite u Crnoj Gori rezultirala je višestrukim efektima.

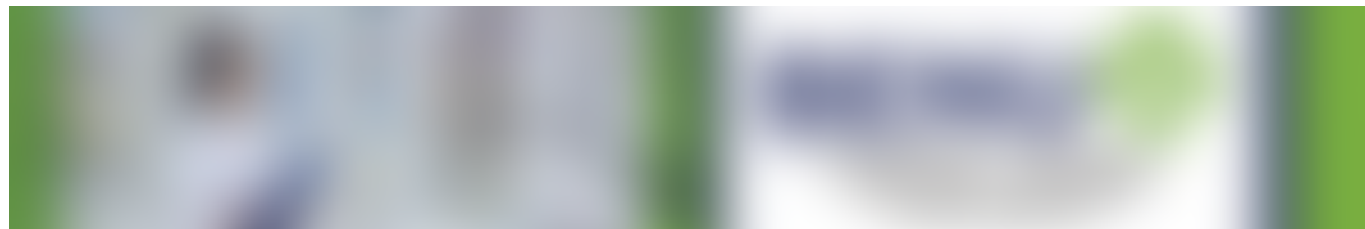
Ukidanjem doprinosa za zdravstvo smanjen je nivo opterećenja privrede i poslodavaca, ali je istovremeno obezbeđen veći nivo stabilnosti u finansiranju zdravstvenog sistema i bolja perspektiva za pozitivan efekat na ekonomsku zaštitu. rast u zemlji, navodi se u saopštenju.

Također, prema podacima SZO, neefikasnost je odgovorna za gubitke u zdravstvenim sistemima, i do 40 posto. Uzimajući u obzir ovu činjenicu, jasno je da je potrebno raditi na optimizaciji.

Kada imamo sistem koji zbog svoje neefikasnosti ili nedostatka finansija ne može građanima pružiti adekvatnu zdravstvenu zaštitu, otvara se prostor za privatni sektor da odgovori na potrebe građana.

Imajući sve ovo u vidu, postavlja se pitanje kakva je uloga privatnog sektora i kako on učestvuje iu kojoj mjeri u tretmanu stanovništva u Crnoj Gori.

Privatni sektor u Crnoj Gori ima značajnu, ali još uvijek ograničenu ulogu u zdravstvenom sistemu. Iako

postoji veliki broj privatnih medicinskih i stomatoloških centara, kao i apoteka, oni nisu u potpunosti integrirani u državni zdravstveni sistem.

Međutim, ohrabruje činjenica da će i javni i privatni zdravstveni sektor u Crnoj Gori imati pristup finansiranju kroz EU4Health program, što bi moglo povećati ulogu privatnog sektora u pružanju zdravstvenih usluga.

Spajanje državnog i privatnog

zdravstvenog sektora u Crnoj Gori moglo bi donijeti nekoliko prednosti građanima.

S obzirom na geografski položaj Crne Gore, medicinska pomoć je teško dostupna u ruralnim i manje razvijenim područjima. Integracija privatnog i javnog sektora omogućila bi bolju pokrivenost zdravstvenim uslugama.

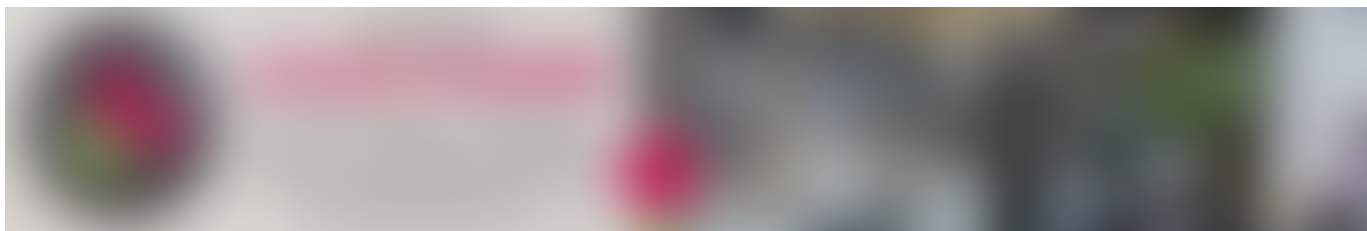
Privatni zdravstveni sektor je do-

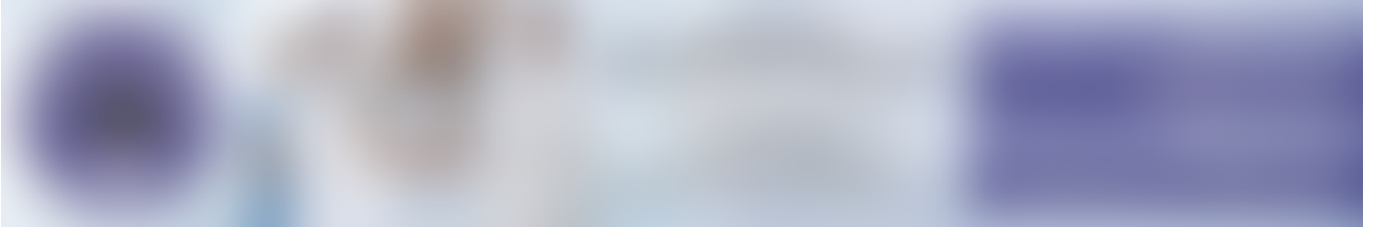
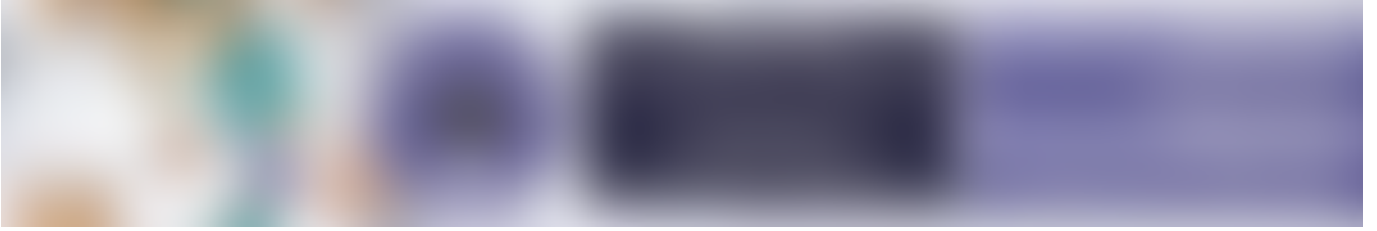
bro opremljen savremenom opremom, zbog čega može biti efikasniji i, što je najvažnije, pružati kvalitetniju uslugu.

Jedan od, možda, najvažnijih argumenata je da bi zajednička nabavka mogla značiti smanjenje troškova zdravstvenih usluga.

Ne treba zanemariti ni pristup dodatnim sredstvima kroz javno-privatna partnerstva.

M. V. A.

A person is sitting on a folding chair on a concrete pier, fishing with a long rod. To their left is a bicycle with a basket full of items. In the background, a large industrial ship is docked at a harbor, with several cranes visible against a golden sunset sky. The water is calm and reflects the light.

AUTO MOTO I TRANSPORT

Auto-moto transport u Crnoj Gori

Put ka modernizaciji

Auto-moto transport predstavlja ključnu komponentu infrastrukture Crne Gore, s obzirom na ulogu u povezivanju različitih dijelova zemlje, podsticanju turizma i ekonomskog razvoja. Geografski specifičan teren, sa planinskim predelima i obalom, kao i rastuća potražnja za mobilnošću, čine ovaj sektor značajnim, ali i veoma izazovnim za održivi razvoj.

Infrastruktura

Infrastruktura auto-moto transporta, koja obuhvata puteve, mostove i tunele, u velikoj mjeri je nasleđena iz perioda bivše Jugoslavije. Iako su neki ključni pravci modernizovani, značajan dio mreže zahtjeva hitne popravke i rekonstrukcije. Prema podacima Ministarstva kapitalnih investicija Crne Gore, čak 60 odsto puteva je u lošem ili vrlo lošem stanju, što negativno utiče na efikasnost i bezbjednost saobraćaja. Ovo se posebno odnosi na regionalne i lokalne puteve, dok su glavni pravci kao što su Bar-Boljare i Jadranska magistrala prioritarno održavani.

Izveštaji ukazuju na to da su investicije u saobraćajnu infrastrukturu u porastu, sa značajnim sredstvima usmjerenim ka modernizaciji glavnih putnih koridora. Na primjer, u 2023. godini je izdvojeno oko 200 miliona eura za radove na prioritarnoj dionici auto-puta Bar-Boljare. Međutim, procene pokazuju da bi Crnoj Gori bilo potrebno oko 300 miliona eura godišnje za održavanje i unapređenje cjelokupne putne mreže kako bi se postigla sigurnost i adekvatna povezanost sa susjednim zemljama.

Vozni park i prelazak na zelene tehnologije

Vozni park Crne Gore, koji se sastoji od putničkih automobila, autobusa i teretnih kamiona, prosečno je stariji u odnosu na standarde Evropske unije. Portal Investitor navodi da prosečna starost vozila u zemlji iznosi više od 13 godina, što utiče na ekološku efikasnost i bezbjednost na putevima. U poslednje vrijeme zabilježen je rast

interesa za električna i hibridna vozila, što je dio šireg globalnog trenda ka dekarbonizaciji transporta.

Ipak, infrastruktura za punjenje električnih vozila ne prati dovoljno brzinu rasta potražnje. Sa samo 20 registrovanih punionica širom zemlje, vozači se suočavaju sa ograničenom dostupnošću, naročito u udaljenijim područjima. Prema izvještaju poslovnog portala eKapija, planirane su dodatne investicije u razvoj mreže punionica, ali njihova realizacija za-

htjeva strateško planiranje i dodatna sredstva.

Bezbjednost u saobraćaju: Gorući problem

Jedan od najvećih izazova za sektor auto-moto transporta u Crnoj Gori ostaje bezbjednost saobraćaja. Podaci Ministarstva unutrašnjih poslova pokazuju da se godišnje u Crnoj Gori dogodi oko 1.500 saobraćajnih nesreća, od kojih veliki broj završava sa ozbiljnim povredama ili smrtnim is-

FOTO: PIXABAY

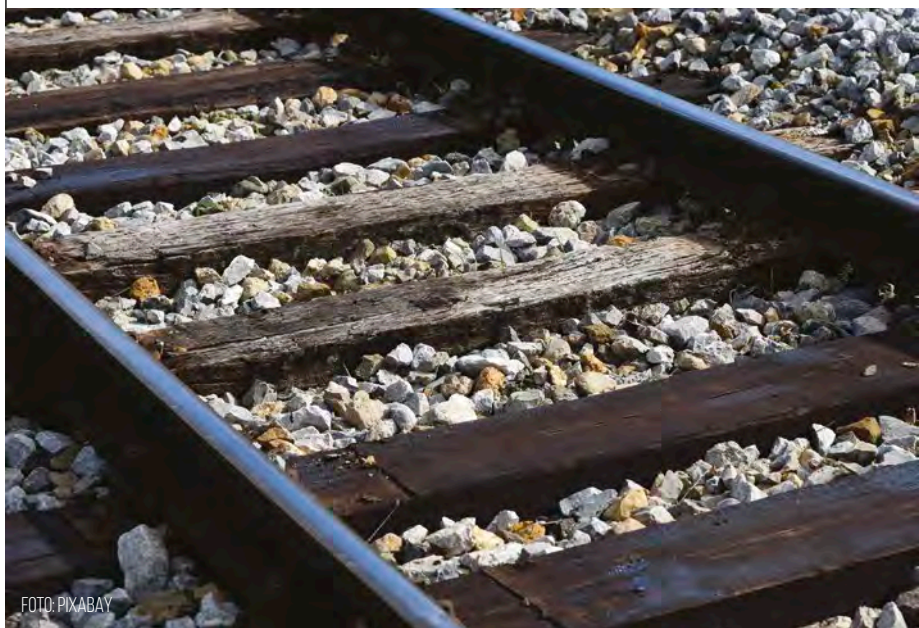

FOTO: PIXABAY

FOTO: PIXABAY

hodima. Glavni uzroci ovih nesreća uključuju lošu infrastrukturu, neodgovorno ponašanje vozača, prekoračenje brzine i vožnju pod dejstvom alkohola.

Zbog ovih zabrinjavajućih podataka, Ministarstvo kapitalnih investicija i saobraćaja radi na uvođenju novih mjera za unapređenje bezbjednosti, uključujući modernizaciju signalizacije, povećanje prisustva saobraćajne policije i organizaciju edukativnih kampanja za vozače. Pored toga, planirana su ulaganja u modernizaciju opreme i obuku službi za hitne intervencije.

Regulatorni okvir i izazovi za prevoznike

Regulatorni okvir u oblasti auto-moto transporta često se pokazuje kao složen, sa brojnim pravilima i administrativnim procedurama. Ovo otežava poslovanje, naročito malim prevoznicima koji se suočavaju sa dugotrajnim procesima registracije i dobijanja dozvola. S obzirom na strateški značaj saobraćajnog sektora, neophodno je pojednostaviti administrativne procedure i stvoriti povoljniji ambijent za poslovanje u ovoj oblasti.

Unapređenje zakonske regulative

moglo bi doprineti privlačenju većeg broja investitora u sektor transporta, kao i povećanju konkurentnosti domaćih prevoznika u odnosu na konkurenciju iz zemalja regiona. To bi omogućilo bolju integraciju Crne Gore u regionalne i evropske transportne tokove, što je jedan od ključnih ciljeva Strategije razvoja saobraćaja Crne Gore za period 2024-2030.

Turizam i mobilnost

Turizam igra važnu ulogu u razvoju auto-moto transporta u Crnoj Gori. Rast broja turista dodatno naglašava potrebu za ulaganjima u transportnu infrastrukturu. Razvoj putne mreže i bolja povezanost aerodroma, luka i turističkih destinacija, kao što su Boka Kotorska, Durmitor i Skadarsko jezero, od ključnog su značaja za dalji rast turističke industrije.

U skladu sa Strategijom razvoja turizma do 2025. godine, Vlada Crne Gore planira nova ulaganja u infrastrukturne projekte koji će omogućiti brže i bezbjednije povezivanje turističkih destinacija. Ovo uključuje proširenje kapaciteta postojećih puteva, ali i izgradnju novih saobraćajnica koje bi smanjile zagušenja tokom ljetnje sezone.

Inovacije i održivi razvoj

Tehnološke inovacije u transportnom sektoru mogu značajno doprinijeti unapređenju mobilnosti i smanjenju saobraćajnih zagušenja. Upotreba aplikacija za dijeljenje prevoza, car-sharing usluge i digitalne platforme za optimizaciju saobraćaja postaju sve popularnije, naročito među mladima i turistima. Sve više startup kompanija u Crnoj Gori uvodi digitalna rešenja u sektor mobilnosti, što predstavlja potencijal za budući razvoj.

Pored toga, prelazak na održive načine transporta može doprinijeti smanjenju emisija CO₂, što je važno u kontekstu borbe protiv klimatskih promjena. Crna Gora je, u okviru svojih međunarodnih obaveza, postavila cilj smanjenja emisija štetnih gasova za 30 odsto do 2030. godine, a auto-moto transport igra značajnu ulogu u ostvarivanju ovog cilja.

M.A.

FOTO: PIXABAY

Uticaj cijena goriva i inflacije na ponudu u sektoru transporta Kako se prevoznici u Crnoj Gori prilagođavaju novim uslovima

U protekle dvije godine Crna Gora se suočila sa značajnim ekonomskim izazovima, uključujući rast cijena goriva i inflaciju, što je direktno uticalo na sektor transporta. Ovi ekonomski faktori oblikuju ponudu na tržištu, utičući na profitabilnost i konkurentnost prevoznika, kao i na dostupnost transportnih usluga.

Cijene goriva u Crnoj Gori su znatno porasle, prateći globalne trendove. Geopolitički sukobi, fluktuacije na tržištu sirove nafte i povećana potražnja nakon pandemije doprineli su rastu cijena. Prema podacima Ministarstva kapitalnih investicija, prosječna cijena dizela u Crnoj Gori porasla je sa 1,10 evra po litru u 2021. godini na 1,65 evra u 2023. godini, dok je cijena benzina dostigla 1,75 evra po litru. Ovaj rast cijena direktno utiče na troškove prijevoznika, koji se suočavaju sa povećanim izdacima za gorivo.

Prevoznici su primorani da prilagode cijene svojih usluga kako bi nadoknili ove troškove, što može imati negativan efekat na njihovu konkurentnost na domaćem tržištu. S obzirom na osjetljivost korisnika na promjene cijena, povećanje troškova prijevoza može rezultirati smanjenjem potražnje za određenim uslugama, naročito u segmentu prijevoza robe, gdje se ističe konkurencija sa susjednim zemljama.

Efekti inflacije na transportni sektor

Inflacija, koja je u 2023. godini dostigla stopu od 8,6 odsto prema izvještajima Centralne banke Crne Gore, dodatno otežava poslovanje prijevoznika. Povećanje cijena materijala, kao što su gume, ulje, rezervni delovi, kao i troškova održavanja vozila, smanjuje profitne margine. Troškovi osiguranja i registracije vozila takođe rastu, što dodatno pritiska finansijsku stabilnost prijevoznika.

Inflacija takođe utiče na kupovnu moć građana, što se odražava na smanjenu potražnju za određenim prijevoznim uslugama, kao što su taksi usluge ili najam vozila. Prijevoznici su prinuđeni da traže načine da smanje operativne troškove kako bi održali konkurentnost i zadržali stabilnost na tržištu.

Strategije prijevoznika za suočavanje sa izazovima

Kako bi se prilagodili rastućim troškovima, mnogi prijevoznici su usmereni ka povećanju efikasnosti u poslovanju. To podrazumeva optimizaciju ruta za dostavu i transport, korišćenje ekonomičnijih vozila sa manjom potrošnjom goriva, kao i ulaganje u tehnologiju za praćenje i smanjenje potrošnje goriva. Na primer, uvođenje telemetrijskih sistema omogućava praćenje potrošnje goriva i optimizaciju vožnje, čime se ostvaruju značajne uštede u troškovima.

Prema izvještaju poslovnog portala eKapija, pojedini prevoznici se odlučuju na diversifikaciju svojih usluga, kao što su logističke usluge ili specijalizovani transport (npr. prevoz opasnih materija ili hladnjača transport), čime stabilizuju prihode u periodima oscilacija potražnje. Ova strategija im omogućava da bolje odgovore na promene u tržišnim uslovima i osiguraju stabilnije poslovanje.

Prelazak na zelena rešenja i alternativna goriva

Sa rastom cijena fosilnih goriva, prijevoznici u Crnoj Gori sve više razmatraju

prelazak na ekološki prihvatljivija rješenja, kao što su električna vozila i alternativna goriva poput komprimovanog prirodnog gasa (CNG) i biogasa. Prema izvještajima Ministarstva kapitalnih investicija, Vlada Crne Gore planira subvencije i poreske olakšice za kupovinu električnih vozila za komercijalne svrhe, kako bi podstakla tranziciju na održivije izvore energije.

Međutim, prelazak na električna vozila nosi sa sobom izazove u vezi sa nedostatkom infrastrukture za punjenje i visokim početnim ulaganjima. Uprkos ovim preprekama, očekuje se da će se tržište vozila sa niskom emisijom

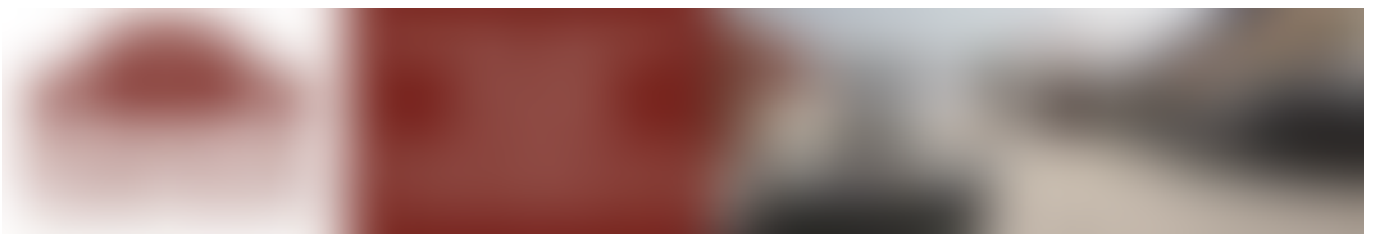
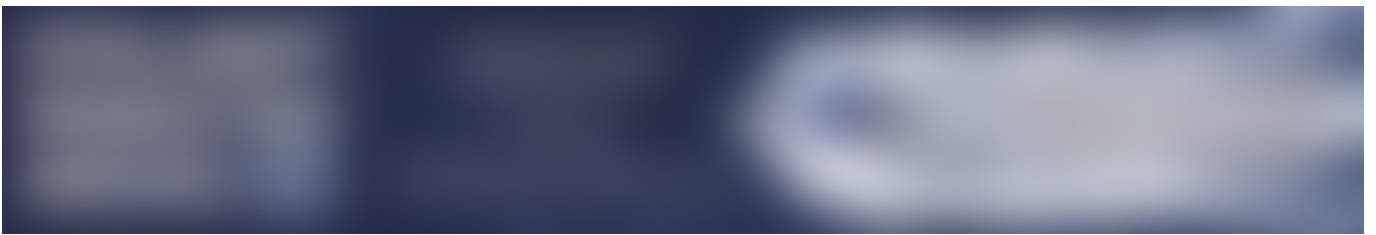
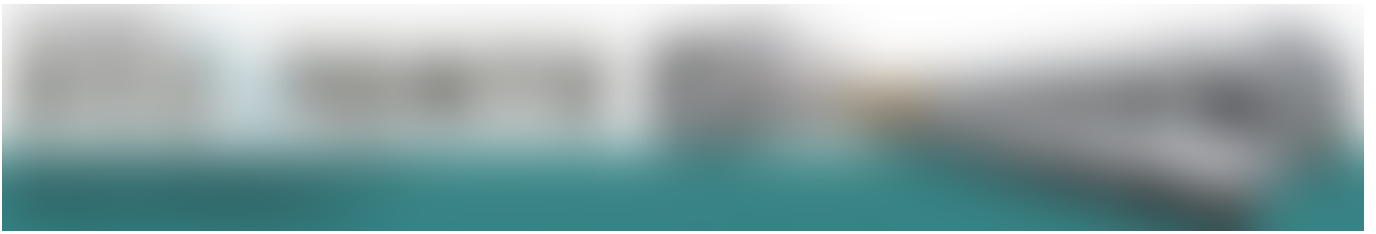
CO2 širiti u narednim godinama, jer rastuća cena goriva čini alternativne izvore energije sve atraktivnijim za prijevoznike.

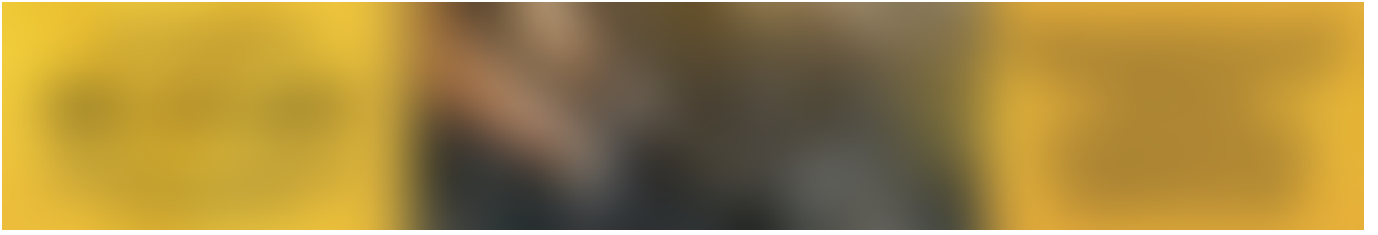
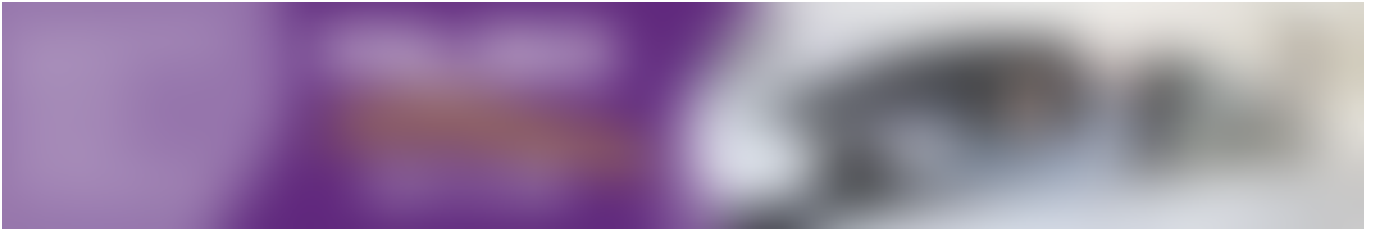
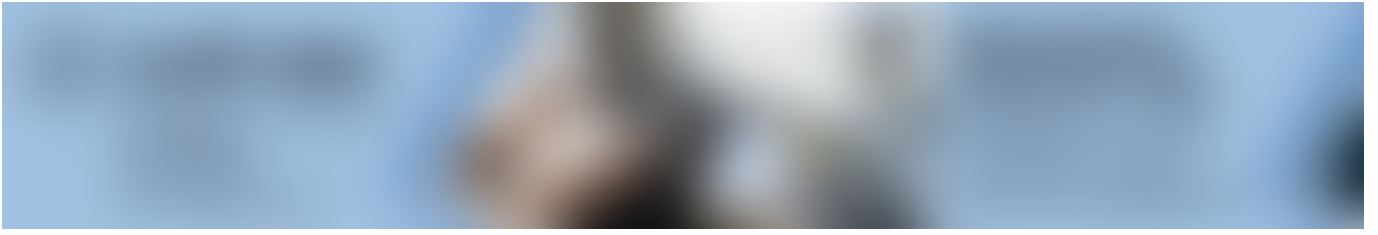
Perspektive i prilagodljivost sektora

Uticaj inflacije i rasta cijena goriva na transport u Crnoj Gori je značajan i zahtjeva prilagodljivost i inovativne pristupe prijevoznika. Uzimajući u obzir promene na globalnom tržištu energenata i potencijalne fluktuacije cena sirove nafte, prijevoznici se moraju usmeriti na optimizaciju svojih operacija i racionalizaciju troškova kako bi ostali konkurentni.

S obzirom na očekivane ekonomske izazove u narednom periodu, važno je da Vlada Crne Gore, kroz svoje politike i strateške dokumente kao što je Strategija razvoja saobraćaja 2024-2030, stvori povoljan regulatorni okvir i podrži prijevoznike u procesu tranzicije ka održivijem modelu poslovanja. Ova podrška uključuje i razvoj infrastrukture za alternativna goriva i olakšavanje investicija u nove tehnologije, čime bi se dodatno stabilizovao sektor. M.A.

Transportna industrija u krizi

Nedostatak profesionalnih vozača ugrožava crnogorsku ekonomiju

Nedostatak profesionalnih vozača postao je ozbiljan problem u sektoru transporta u Crnoj Gori, što negativno utiče na operativne kapacitete prijevoznika, ali i na širu ekonomiju i mobilnost građana. Ovaj trend otežava funkcionisanje sektora, usporava snabdevanje tržišta i ugrožava pouzdanost usluga prijevoza, što može imati dugoročne posljedice po lokalnu ekonomiju.

Jedan od ključnih uzroka problema je starosna struktura radne snage u ovom sektoru. Prema podacima Ministarstva kapitalnih investicija, oko 30 odsto profesionalnih vozača u Crnoj Gori starije je od 55 godina, dok manje od deset odsto čine mladi ispod

30 godina. Mnogi stariji vozači nalaze se na pragu penzije, dok mladi sve češće biraju zanimanja sa boljim uslovima rada, što doprinosi smanjenju broja radno sposobnih vozača.

Nedovoljno konkurentni uslovi rada dodatno otežavaju privlačenje novih vozača u ovu profesiju. Prosječna plata profesionalnog vozača u Crnoj Gori iznosi oko 500 evra mesečno, što je znatno ispod prosječnih plata u nekim susjednim zemljama i nedovoljno za privlačenje mladih kadrova u ovu struku. Osim niskih plata, vozači se suočavaju sa zahtjevnim radnim uslovima, uključujući duga radna vremena, često nepredvidive rute i nepravilne rasporede smjena, što doprinosi slabljenju interesa za ovu profesiju.

Posljedice manjka vozača po tržište i ekonomiju

Nedostatak sveobuhvatnih obuka i kurseva za nove vozače dodatno pogoršava situaciju. Iako postoje određeni kursevi za profesionalne vozače, izveštaji portala Investitor ukazuju na to da je ponuda ograničena, a da kursevi često ne prate zahteve tržišta i tehničke standarde koji su potrebni u savremenom transportu. Saradnja između obrazovnih institucija i prijevoznika je neophodna kako bi se razvili relevantni programi koji će privući mlade i osigurati kvalitetnu radnu snagu za sektor transporta.

Nedostatak vozača značajno utiče na povećanje troškova prijevoza. Prijevoznici su često prinuđeni da

FOTO: PIXABAY

povjećaju plate kako bi privukli nove vozače, što direktno povećava troškove operacija. Kao rezultat, mnogi prijevoznici prilagođavaju cene svojih usluga, što može dovesti do poskupljenja krajnjih proizvoda i usluga. S obzirom na inflatorni pritisak sa kojim se Crna Gora suočava, rast cijena prijevoza dodatno doprinosi rastu cijena potrošačkih proizvoda, što može uticati na celokupnu ekonomsku stabilnost.

Osim toga, smanjen broj profesionalnih vozača može izazvati kašnjenja u isporukama, što se odražava na pouzdanost lanaca snabdevanja i efikasnost trgovine.

U sektoru turizma, koji je od izuzetnog značaja za crnogorsku ekonomiju, problemi u transportu mogu značiti smanjenje dostupnosti turističkih destinacija, što se može negativno odraziti na percepciju turističkih agencija i gostiju.

Bolji uslovi i veće plate

Stručnjaci izlaz iz problema vide u povećanju plata i poboljšanju uslova rada, kao i razvoju obrazovnih programa. Kako navode, prijevoznici bi trebalo da razmotre povećanje

plata i uvođenje fleksibilnijeg radnog vremena kako bi privukli mlade vozače. Dodatne beneficije, poput zdravstvenog osiguranja, penzionih fondova i naknada za prekovremeni rad, mogu pomoći u povećanju privlačnosti ove profesije.

Kreiranje sveobuhvatnih obrazovnih i programa obuke za nove vozače ključno je za dugoročno rješavanje problema nedostatka kadrova. Saradnja između prijevoznika, obrazovnih institucija i Vlade Crne Gore može omogućiti razvoj programa koji će pružiti praktične veštine i osposobiti mlade vozače za izazove sektora transporta.

Važno je i promovisati zanimanje vozača među mladima kroz organizovanje sajмова karijera, radionica i kampanja koje će ukazati na prednosti rada u transportu. Ministarstva rada i socijalnog staranja mogu u saradnji sa školama i prijevoznicima organizovati aktivnosti koje će približiti mladima prednosti ovog zanimanja.

Uvođenje subvencija za prijevoznike koji zapošljavaju mlade vozače ili organizuju obuke može dodatno motivisati kompanije da ulažu u ljudske

resurse. Prema preporukama iz Strategije razvoja saobraćaja 2024-2030, takve mere bi mogle doprineti stabilizaciji tržišta rada u sektoru transporta i unapređenju kadrovskih kapaciteta.

Važnost strateškog pristupa

Nedostatak vozača može imati široke posljedice po ekonomiju Crne Gore. Povećani troškovi transporta mogu uticati na krajnje cene proizvoda i usluga, što može doprineti inflatornim pritiscima i uticati na kupovnu moć stanovništva. Ovaj problem se može negativno odraziti i na konkurentnost crnogorskih prijevoznika u odnosu na regionalne rivale, posebno u kontekstu međunarodnog transporta i logistike.

Smanjeni kapaciteti prijevoznika takođe mogu otežati efikasno snabdevanje tržišta, što se može reflektovati na sektore poput trgovine i turizma, dva ključna stuba crnogorske ekonomije. Zato je neophodno da svi akteri, uključujući Vladu, obrazovne institucije i privatni sektor, zajednički rade na rešavanju ovog problema kako bi se osigurala dugoročna stabilnost i konkurentnost transportnog sektora u Crnoj Gori. M.A.

FOTO: PIXABAY

Bez izgradnje transportne infrastrukture nema ni većeg prometa robe

Sektor transporta i saobraćaja u Crnoj Gori je ključan za nacionalnu privedu. Na prvom mestu je logično da povezivanje sa drugim tržištima olakšava trgovinu i investicije, što doprinosi ukupnom ekonomskom rastu.

Do naše zemlje postoji pristup svim vidovima transporta – morskim, kopnenim i vazдушnim – ali ih treba dalje razvijati kroz obnovu i promovisanje Luke Bar, njene bolje logističke povezanosti ne samo sa unutrašnjosti zemlje već i sa drugim državama u okruženju ukoliko želimo da iskoristimo njen puni potencijal. Pored toga, kao zemlja s bogatom prirodom i kulturnim nasleđem, turizam je jedna od glavnih grana privrede, pa efikasan transportni sistem omogućava lakši pristup i turističkim destinacijama, čime se automatski povećava broj posjetitelja.

Crna Gora se nalazi na raskrsnici važnih transportnih koridora. Razvijeni putevi, železnice i luke pomažu u jačanju regionalne povezanosti i saradnje sa susjednim zemljama. Stoga, investicije u transportnu infrastrukturu doprinose modernizaciji i unapređenju kvaliteta života svih građana. U tom smislu, konačna izgradnja auto-puta Bar – Boljare, obilaznice oko Budve, te ceo projekat Jadransko-jonskog spajanja, neminovno će dovesti do bržeg protoka robe i ljudi, sa jasnim ekonomskim posljedi-

cama. Poslednji tender kojeg je u nizu raspisao državni Monteput tiče se nadzora nad izradom projektne dokumentacije i izvođenjem radova na izgradnji autoputa Bar – Boljare, konkretno deonice Mateševo – Andrijevića.

Statistika bi morala biti bolja

Što se zvaničnih statističkih rezultata za 2023. godinu tiče, oni nisu bili baš blistavi. U željezničkom saobraćaju promet robe smanjen je za 17,2 procenata na godišnjem nivou, na 1.114.000 tona robe (ovo je delimično i posledica nastavka rekonstrukcije pruge Bar – Beograd). U lukama je pretovareno 18,7 tona robe manje, odnosno 2.399.538 tona. U drumskom prijevozu putnika smanjen je ukupan broj autobusa u odnosu na 2022. godinu, sa 464 na 415, prema inventaru koji vodi Monstat.

U strukturi prevezene robe drumskim putem unutrašnji prijevoz učestvuje sa 91,9 odsto ili 883.000 tona prevezene robe, dok međunarodni prijevoz učestvuje sa 8,1 odsto ili 78.000 tona. Uz nadoknadu je prevezeno 175.000 tona robe ili 18,2 odsto, dok je u prevozu za sopstvene potrebe realizovano 786.000 tona ili 81,8 odsto od ukupno evidentirane količine.

Crna Gora jeste mala zemlja i njeni izvozni potencijali nisu suštinski veliki, ali definitivno postoje i moraju se bolje is-

koristiti. Ova statistika međunarodnog prometa robe ne govori u prilog rastu, već naprotiv. Ne može se Crna Gora porediti sa velikim razvijenim ekonomijama značajno mnogoljudnije Nemačke ili Francuske, ali recimo jedna Estonija u 2023. godini prevezla je trideset puta više robe drumskim putem.

Apropos putne infrastrukture, tu se barem situacija popravlja, za sada sporije, ali uz pomenutu glasovitu najavu izgradnje auto-puteva, valjda će se ipak uskoro videti značajniji boljitak. U prošloj godini putna mreža u zemlji uvećana je na 9.912 kilometara, što je za 0,9 odsto više međugodišnje.

S druge strane, broj ukupno registrovanih vozila, kao i broj prvi put registrovanih vozila, po statistici Ministarstva unutrašnjih poslova, rastao je – posebno je evidentan rast novih automobila, čak 43 odsto, na 31.238 komada. Ovaj segment značajan je za privredu jer veliki broj malih i mikro preduzeća funkcioniše u domenu kupoprodaje i servisa vozila, kao i pratećih usluga, što se direktno vidi i po oglasima u našem poslovnom imeniku.

Morskim putem najviše robe se izvozi u Grčku, Egipat, Letoniju i Italiju, a uvozi iz Hrvatske.

Treba napomenuti i to da je u prvom kvartalu 2024. u prevozu putnika robe drumskim i željezničkim putem došlo do

značajnog rasta u svim kategorijama, pa se nadamo da će se taj trend obuhvatiti i celogodišnju statistiku. Takođe, morskim putem povećan je broj pristiglih turističkih posetilaca.

Investicije u infrastrukturu i digitalizaciju neophodne

Neophodno je povjećati javne i privatne investicije u izgradnju i obnovu puteva, mostova, željezničkih pruga i luka. Prioritet bi trebalo dati najugroženijim područjima.

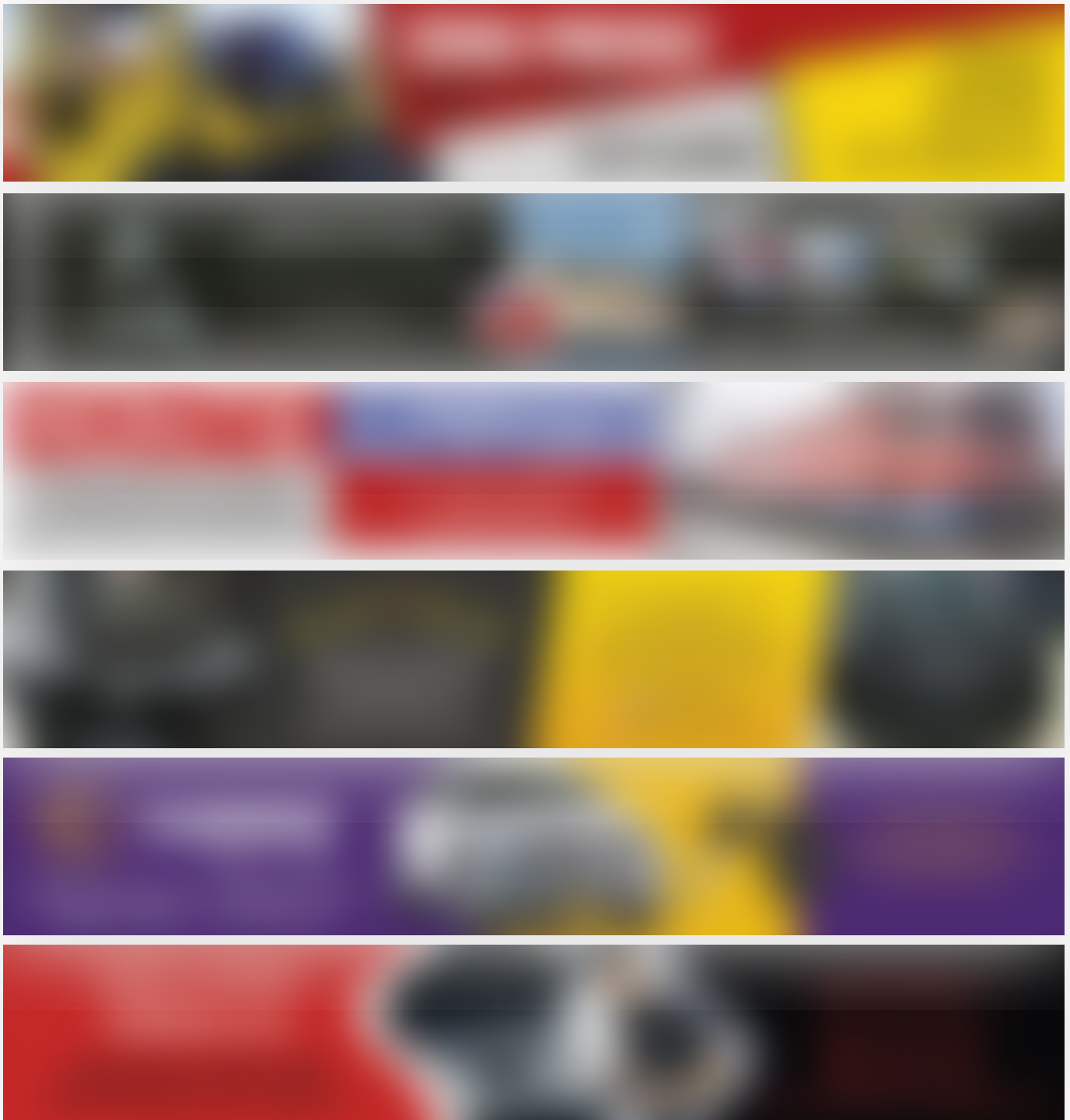
Država je prethodnih godina svakako uvidela značaj izgradnje drumskih puteva, ali potrebno ih je ubrzati, te

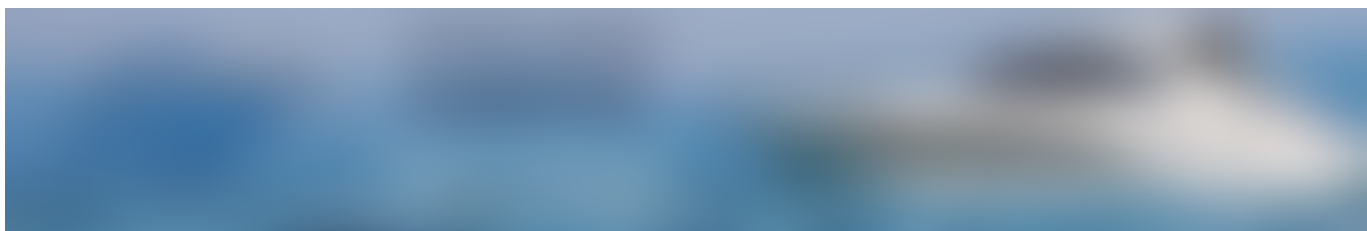
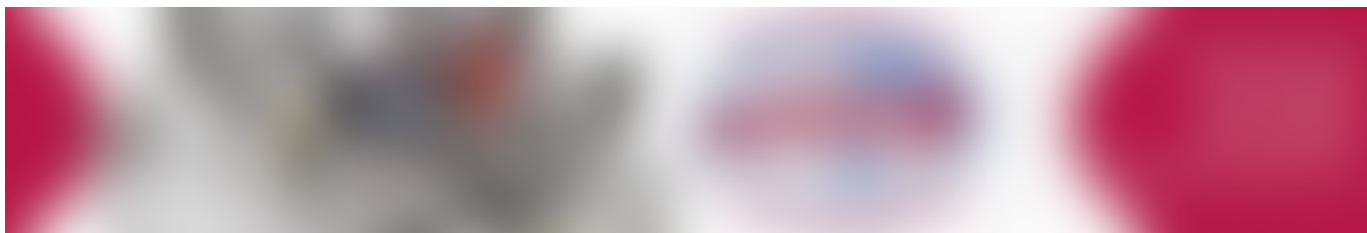
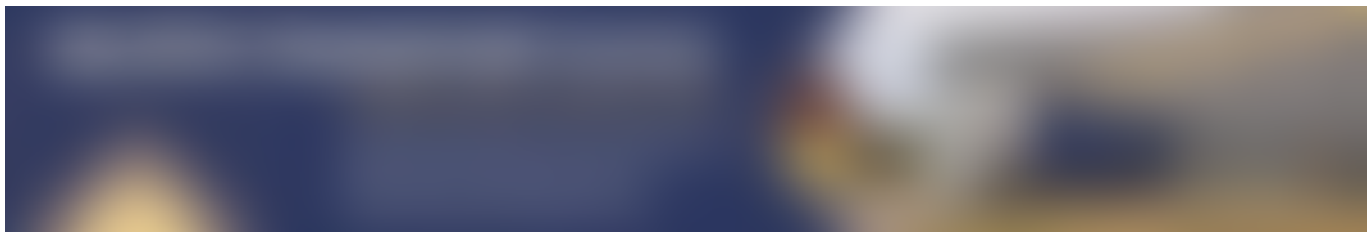
uticati na to da njihov kvalitet bude u najmanju ruku zadovoljavajući – ali nika-ko ne treba zanemariti ni ostale vidove transporta, što podrazumeva razvijanje dugoročnih planova koji uzimaju u obzir buduće potrebe saobraćaja, kao i prostorno planiranje koje obezbeđuje održiv razvoj infrastrukture.

Nedovoljno se govori i o unapređenju javnog prijevoza kroz nabavku modernih vozila, uvođenje pametnih tehnologija za praćenje i upravljanje prevozom, kao i poboljšanje pristupačnosti usluga. Uvođenje modernih IT rešenja za upravljanje saobraćajem, kao što su aplikacije za praćenje saobraćaja i unapre-

đenje informacija o javnom prevozu, postaće neminmovnost hteli mi to ili ne, i što se pre predstavnici cmogorske privrede uključe u ovakav vid razvoja, i direktni benefiti biće veći.

Ne treba smetnuti s uma da doprinosi djelatnosti saobraćaja privredi i tržištu rada Crne Gore nije mali. U ovakvim preduzećima tokom 2023. u proseku je radilo oko 13 hiljada ljudi, za oko 1,8 odsto više nego godinu dana ranije ili približno 5,4 odsto od ukupne radne snage u zemlji. Prosječne bruto zarade u ovom sektoru bile su za 14 odsto više na godišnjem nivou, sa prosečnih 910 evra (oko 735 evra neto). M.M.

GRAĐEVINARSTVO I NEKRETNINE

Turizam podstakao rast, ali izazovi ostaju

Crna Gora je posljednjih godina doživjela značajan privredni rast, uglavnom zahvaljujući razvoju turizma. Ovaj rast je podstakao značajne investicije u građevinarstvo i nekretnine, transformišući time ne samo krajolik zemlje, već i privredu. Međutim, kao i svaki drugi brzorastući sektor, i crnogorski građevinci suočavaju se sa brojnim izazovima koje je potrebno pažljivo adresirati kako bi se osigurala održiva budućnost.

Zemlja je privlačna turistima iz celog svijeta zbog svog primorja i prekrasnih plaža, ali i planinskih predela pogodnih za zimske sportove, kao i bogate kulturne baštine. S druge strane, Vlada Crne Gore je posvećena privlačenju stranih investicija i podršci razvoju turizma i građevinarstva. Sve to doprinosi

da ova država ima status poželjne lokacije za ulaganje u nekretnine, kao i da se smatra odličnom investicionom prilikom.

Tržište nekretnina u Crnoj Gori tokom posljednjih nekoliko godina karakteriše veliko interesovanje za kuće i stanove, praćeno i značajnim rastom cijena. Prema podacima Odbora za građevinarstvo Privredne komore Crne Gore, bilježi se veća potražnja od ponude, što je glavni uzrok vrtoglavog rasta cijena nekretnina u svim gradovima.

Dok je ranije cijena kvadrata stanova rasla linearno od sjevera prema jugu, danas se i to promijenilo, pa je osim velike potražnje u Podgorici i na moru i Kolašin postao izuzetno popularan. Tako u ovom skijaškom mjestu cijena stana po kvadratu ide i do 3.000 eura. Ipak, uprkos razvoju i veli-

koj gradnji i interesovanju za planinske predele, u potražnji primat drže popularna primorska mjesta – Tivat, Kotor i Budva, gdje je u Tivtu već duži vremenski period kvadrat najskuplji i kreće se i do 5.000 eura, zahvaljujući efektu koji Porto Montenegro i Luštica Bay imaju na imidž grada kao luksuzne destinacije. Naravno, cijene variraju u odnosu na lokaciju, blizinu mora i vrste i stanja same nekretnine.

Veliko interesovanje stranaca, prije svega Rusa i Ukrajinaca u posljednjih nekoliko godina, odnosno nakon izbijanja sukoba na tlu Ukrajine, doveli su do vrtoglavog rasta cijena. Ipak, u posljednjih nekoliko mjeseci često se čuje priča da su oni počeli da rasprodaju svoje nekretnine.

Svakako, gradnja ne prestaje, pa je prema podacima Monstata u drugom

FOTO: PIXABAY

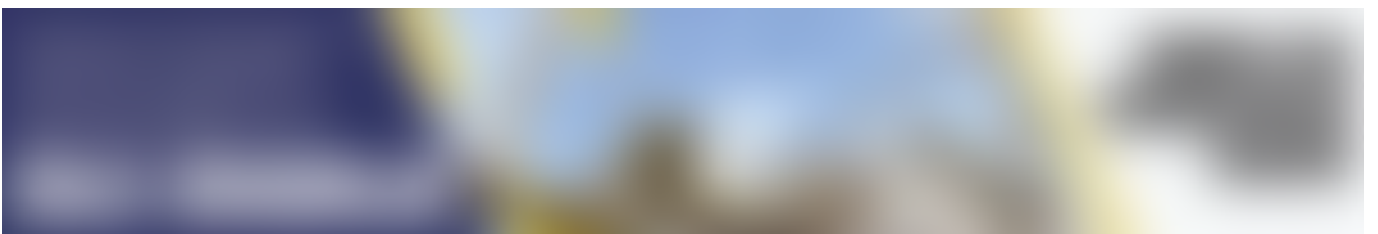
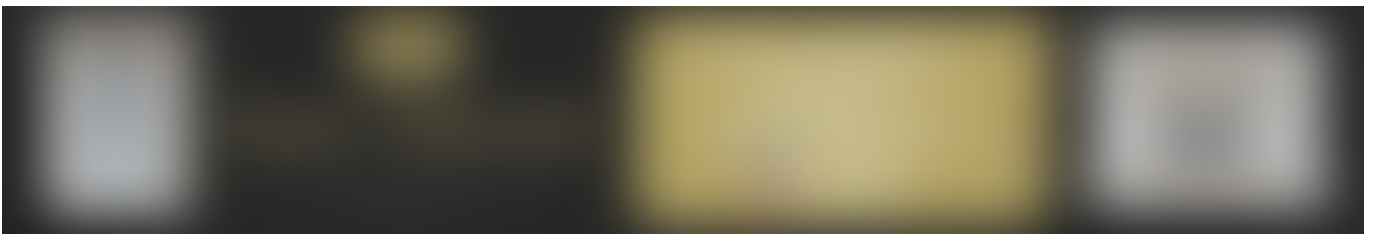
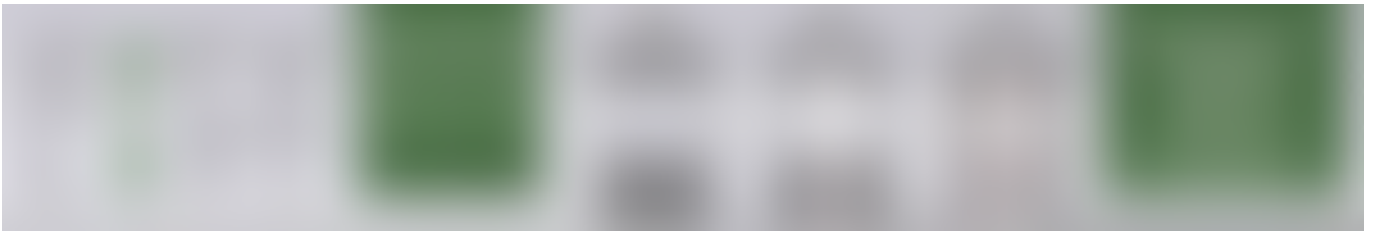
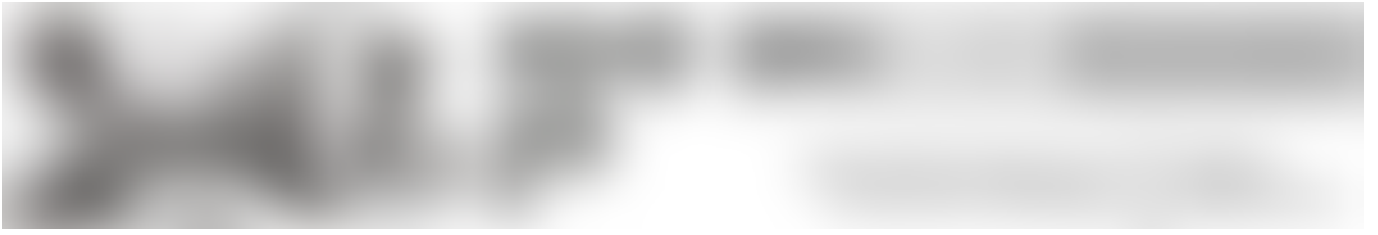

kvartalu (april, maj i jun) izdato 55 građevinskih dozvola i prijava radova. Od toga se na fizička lica odnosi 36, dok se na pravne subjekte odnosi njih 19.

Posmatrajući ukupan broj stanova i njihovu površinu, predviđena je gradnja 148 jedinica, ukupne površine 11.087 metara kvadratnih.

S druge strane, postoji i više izazova sa kojima se ovaj sektor suočava. Brzi rast turizma i građevinarstva stvorio je veliku potražnju za kvalifikovanim radnicima. Međutim, kao i mnoge balkanske zemlje, i Crna Gora ima problem sa nedostatkom stručnjaka i dobrih majstora. Zatim, stvara se pritisak na infrastrukturu - povećanje broja turista i stanovnika opteretilo je postojeću infrastrukturu, uključujući saobraćajnice i vodosnabdevanje. Investicije u modernizaciju i proširenje su neophodne kako bi se podržao nastavak rasta i razvoja. Sezonalnost turizma je još jedna karakteristika koja utiče na razvoj tržišta nekretnina jer često dovodi do fluktuacija u potražnji. Tako zavisnost od turizma može predstavljati rizik za održivost građevinskog sektora.

Činjenica je da građevinarstvo i nekretnine igraju ključnu ulogu u privrednom razvoju Crne Gore. Iako postoje značajni izazovi koje treba prevazići, zemlja ima veliki potencijal za dalji rast i prosperitet u ovom sektoru. Kroz pažljivo planiranje, održivo upravljanje i investicije u infrastrukturu, Crna Gora može osigurati svoju poziciju kao vodeća turistička destinacija i atraktivno tržište nekretnina. T.K.

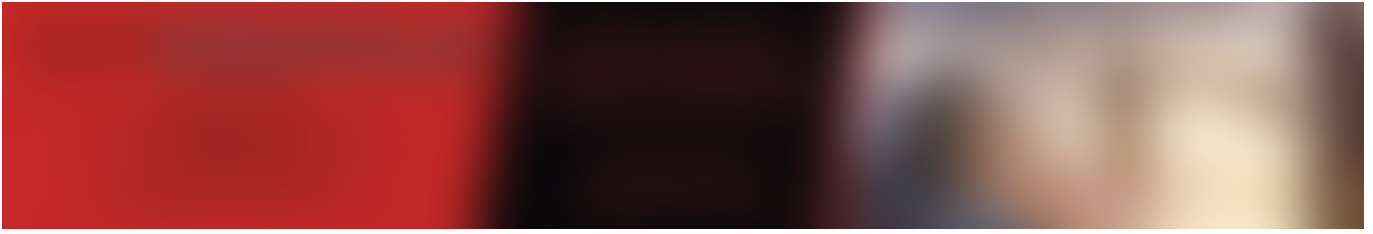
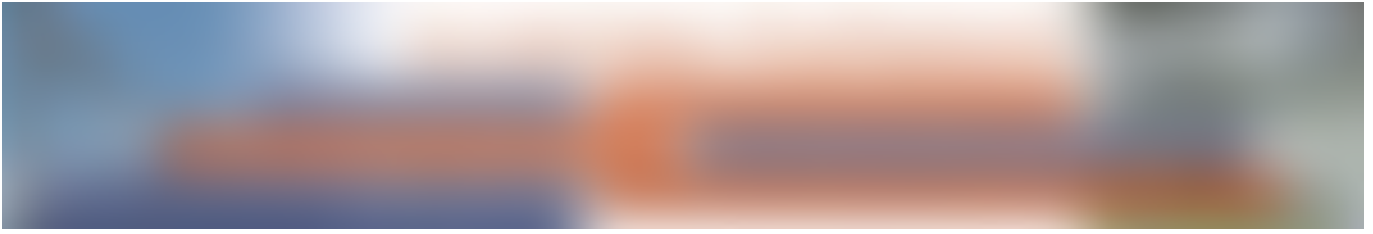
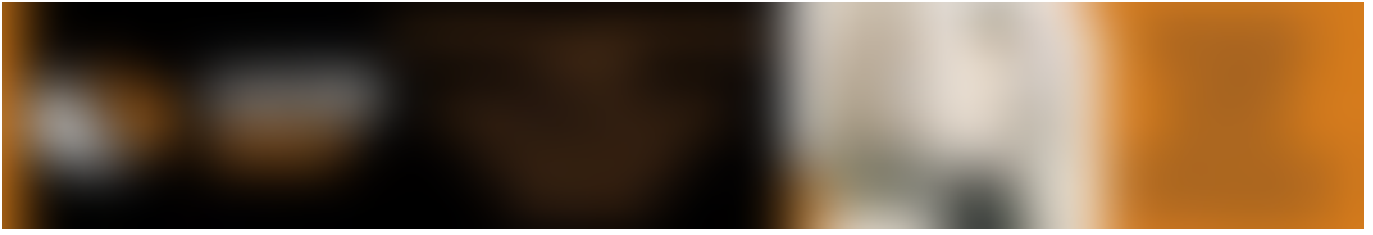

FOTO: PIXABAY

Građevinska industrija

Vrijednost izvršenih radova smanjena, ali novi ugovori obećavaju rast

Tokom 2023. godine u Crnoj Gori je broj privrednih društava koja posluju u građevinskoj industriji porastao za čak 11,2 odsto, na ukupno 6.065. Građevinske firme čine 11,1 odsto svih preduzeća u zemlji, prema zvaničnim podacima koje je objavio Monstat, i po brojnosti iznad njih su samo trgovine, ugostiteljski objekti i preduzeća iz stručnih, naučnih i tehničkih djelatnosti.

Zanimljivo je da je vrijednost izvršenih građevinskih radova u sva četiri kvartala 2023. bila manja nego vrijednosti u uporednim kvartalima godinu dana ranije – ukupno 634,37 miliona eura, ali je vrijednost novosklopljenih ugovora na zgradama značajno po-

rastao, na 158 miliona eura, uz međugodišnji rast od 181 odsto.

“Kako je u 2023. godini izdat najveći broj građevinskih dozvola i prijava radova u posljednjem petogodišnjem periodu očekuje se da će realizacija tih radova doprinijeti boljim rezultatima u ovoj oblasti”, zaključuju u Centralnoj banci Crne Gore.

Broj izdatih građevinskih dozvola je dobar pokazatelj aktivnosti u građevinskoj industriji, ali nije jedini koji treba razmatrati kako bi se dobila potpuna slika. Praćenje ukupne vrijednosti realizovanih građevinskih radova daje uvid u stvarnu ekonomsku aktivnost u sektoru, a broj zaposlenih u ovoj industriji može pokazati njen rast ili opadanje. Pored toga, kretanje cijena na

tržištu nekretnina pruža informaciju o rastu ili padu tražnje.

Od činilaca izvan same industrije, posebno treba obratiti pažnju na kretanje kamatnih stopa i dostupnost kredita. Ove informacije mogu uticati na sposobnost investitora da finansiraju projekte. Naravno, osnovni pokazatelj je visina godišnje inflacije jer ona utiče na cijene materijala i rada, koji posljedično ulaze u vrijednost same gradnje i utiču na odluku o ulaganju ili kupovinu.

Iz priloženog se vidi da je sektor zgradarstva dobio novi zamah, dok se u infrastrukturnoj i niskogradnji izdvajaju državni projekti.

“Prošlu godinu u sektoru građevinarstva karakteriše jak investicio-

ni ciklus u dijelu infrastrukture u zoni planiranih skijališta na teritoriji opštine Kolašin, kao i turističkih kapaciteta u samoj zoni ovog grada. Ovaj intezitet je prouzrokovan jasnim planovima za razvoj skijališta, kao i završetkom dionice Smokovac - Mateševo, auto-puta Bar - Boljare", piše u godišnjoj analizi Privredne komore Crne Gore.

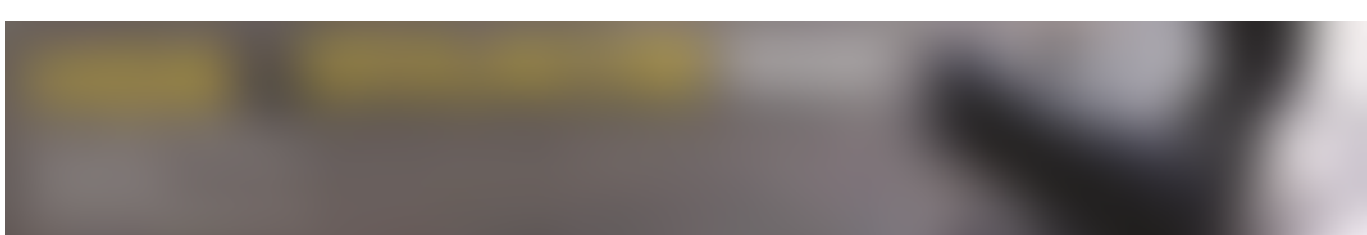
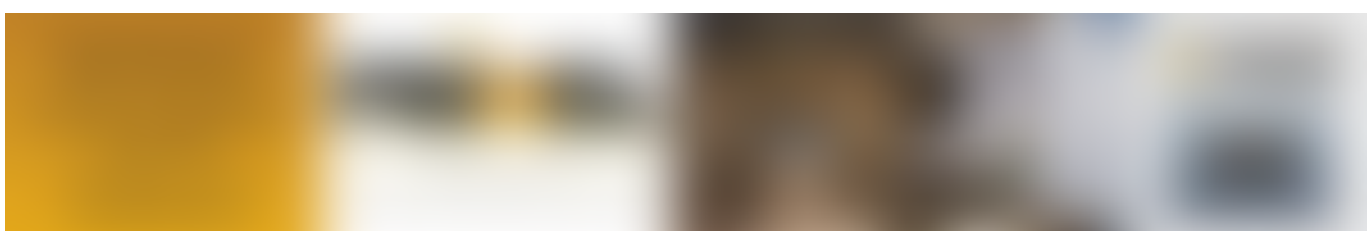
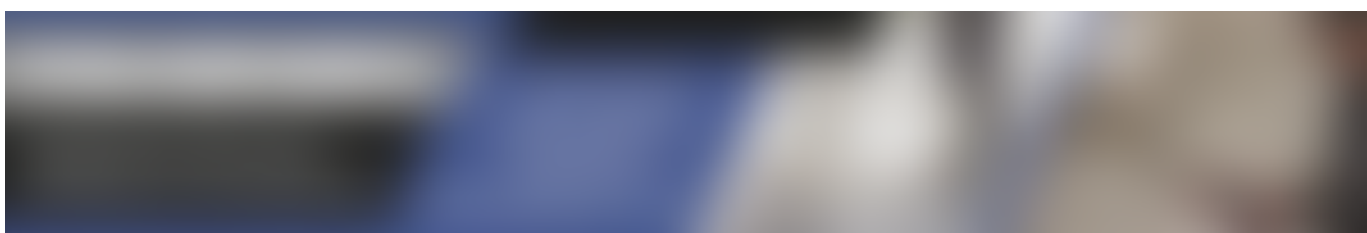
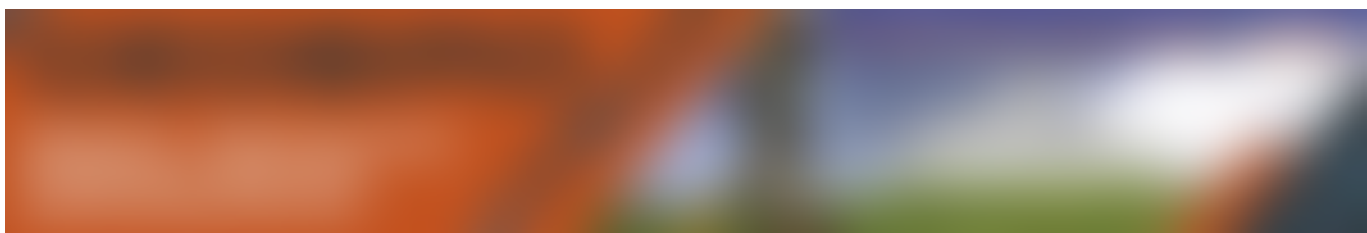
U PKCG posebno naglašavaju pomenuti rast broja radne snage u građevini (uprkos njenom deficitu na tržištu rada širom cijelog regiona). Prosječan broj zaposlenih u građevinskoj industriji prevazilazio je 17.000, a rekord je postignut tokom avgusta kada ih je bilo prijavljeno 17.908, to jest 7,06 odsto ukupnog broja radnika u ovom mjesecu. Nedostatak građevinskih radnika nadomešćuje se njihovim uvozom iz inostranstva, a slična situacija u ovom trenutku je i u Srbiji.

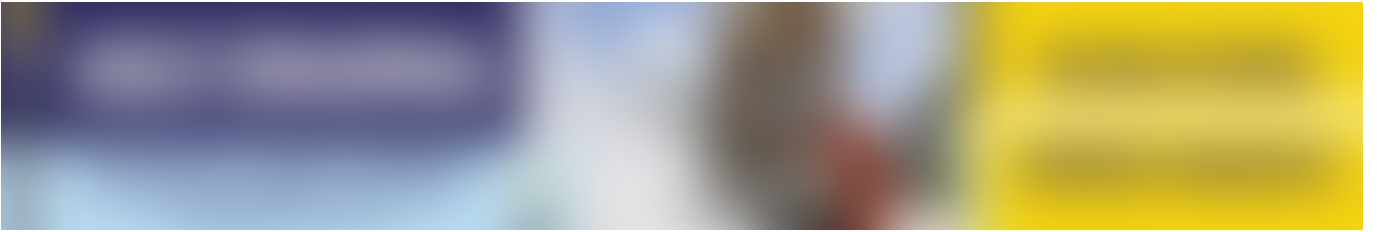
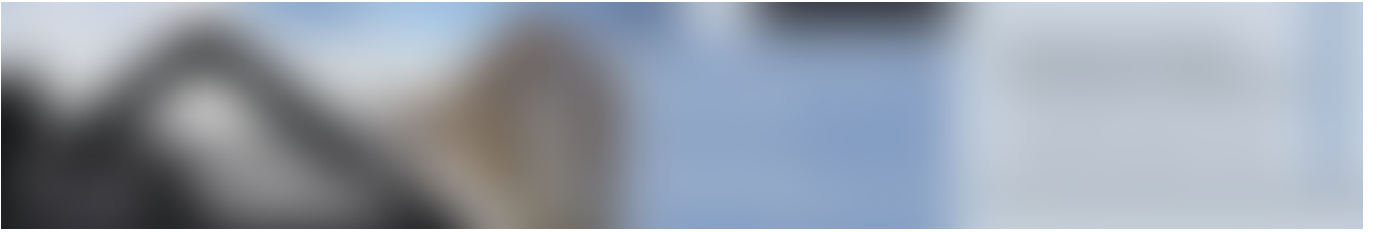
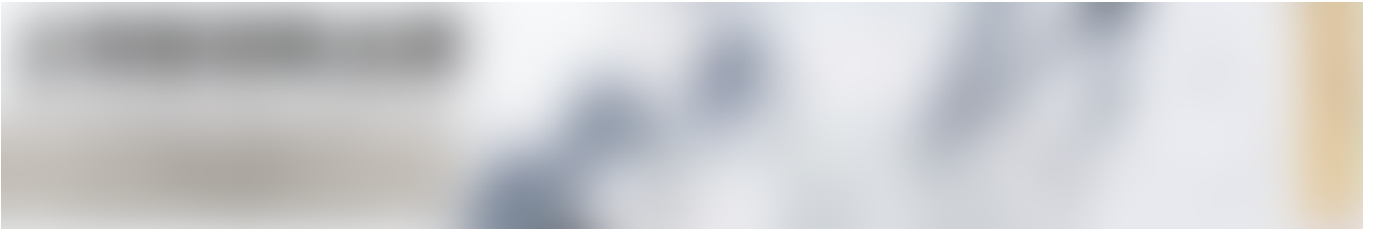
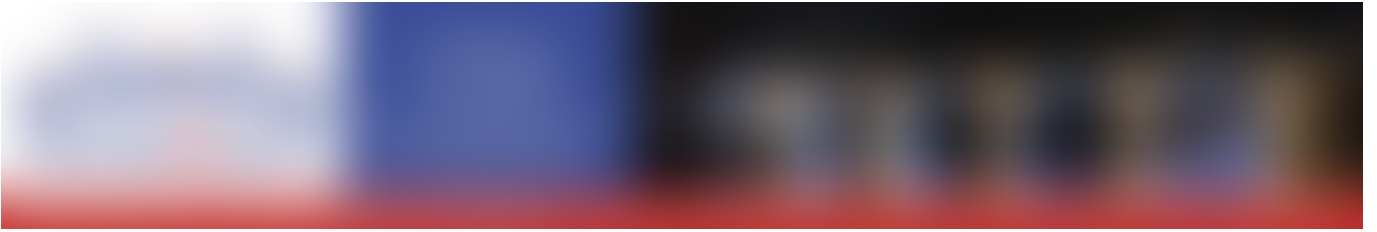
Na kraju, treba imati na umu da su u fazi nacрта i tri veoma bitna zakona - Zakon o planiranju prostora, Zakon o izgradnji objekata i Zakon o legalizaciji bespravnih objekata, "čija nova rješenja treba da ubrzaju procese koje su privrednici u ranijem periodu identifikovali kao biznis barijere.

Takođe, u toku je i izrada najvažnijeg dokumenta za razvoj države, Prostornog plana Crne Gore, kao jednog od ključnih instrumenata za uspostavljanje dugoročnog i održivog okvira za socijalni, teritorijalni i ekonomski razvoj", ističu u PKCG.

Ovi dokumenti su "u nastanku" praktično već godinama, ali nesumnjivo je da će zaista uskoro biti donijeti jer to uslovljava ne samo poslovna zajednica i tržište u zemlji, već suštinski i prilagođavanje sa legislativom Evropske unije. Njihov uticaj će biti veliki, a nadajmo se da će donijeti i potrebnu stabilnost i predvidljivost. M.M.

Tržište nekretnina u Crnoj Gori

Ko su budući kupci stanova dok cena nezadrživo raste

Cijene nekretnina u Crnoj Gori biljeleže znatan rast, uz manje oscilacije, i njihovo kretanje naniže nije ni na vidiku, što je preslikana situacija sa globalnog tržišta. Potražnja za kvadratom više ne posustaje uprkos odlivu stranih državljanja, prvenstveno Rusa, a odnedavno i Ukrajinaca, koji su inicijalno najzaslužniji za visoke cijene crnogorskih stambenih objekata, ali i rente. Već tradicionalno, potencijalnim kupcima je najprivlačnije primorje gde su stanovi zato najskuplji, dok se u kontinentalnom dijelu zemlje ipak više traže

kuće.

Prosečna cijena kvadrata u Crnoj Gori u drugom kvartalu 2024. godine iznosi 1.821 evro, dok je u priobalnom dijelu oko 2.000 evra, pokazuju zvanični podaci Monstata. Prema istom izvoru, posmatrano po gradovima, kvadrat u Podgorici košta 1.736 evra, a u Baru 2.107 evra.

Kako su ovo prosječne vrednosti, jasno je da je tržište živo. Prodaja se vrši u više faza i često prevazilazi pretpostavljene okvire, pa stručnjaci ističu da se ove cijene odnose samo na određene dijelove gradova. U renomiranim naseljima deo pejzaža su i

zgrade „sa pedigreeom“ u kojima kvadrat može dostići i duple vrijednosti. Luksuzne nekretnine su stoga izuzetno važna karika tržišta nepokretnosti u Crnoj Gori jer najviše privlače strane (za)kupce. U tom kontekstu je jasno zašto cijene u ovoj kategoriji idu i do 15.000 evra.

Najskuplja nekretnina koja je prodana u prvoj polovini 2024. u Crnoj Gori je vila na primorju od 10 miliona evra.

S obzirom na to da za svaku robu postoji kupac, tako i jednosoban stan u Budvi od 230.000 evra ili trosoban u Tivtu od 2,3 miliona evra sigurno neće dugo čekati na potpisivanje kupopro-

dajnog ugovora.

Jedan od razloga koji bi mogao da pogura tu, uslovno rečeno, brzu prodaju jeste informacija da je Crna Gora zauzela peto mesto na listi omiljenih destinacija na kojima svjetski bogataši kupuju nekretnine, a potpisnica liste je agencija „Henley&Partners”. Ovi rezultati su posledica raznih faktora, počevši od geopolitičkih preko strateških do turističkih, a moglo bi se reći da je to samo logična potvrda onoga što se na tržištu nekretnina dešava u poslednjih 15 godina.

Stranci odlaze, cene ostaju

Iako velike cifre građanima sa prosječnom platežnom moći deluju zastrašujuće, pomenutim bogatim stranim državljanima je crnogorsko tržište godinama unazad među najpovoljnijim u odnosu na ostale zemlje koje se mogu pohvaliti morskom obalom u svojim granicama. Najviše su ih kupovali državljani Rusije, Turske, Švajcar-

ske, Engleske, SAD, kao i Srbije.

Kako pišu podgoričke Vijesti, za tri protekle godine strani građani i preduzeća kupili su nekretnine u Crnoj Gori u vrijednosti od skoro 1,2 milijarde evra. Za to vreme najviše nekretnina kupili su investitori iz Rusije - za 177 miliona evra, zatim iz Srbije (167 miliona), Nemačke (148 miliona), Turske (105 miliona), i iz SAD - za 92 miliona evra.

Dominacija stranih direktnih investicija u crnogorski sektor nekretnina nastavlja se i ove godine. Prema podacima Centralne banke Crne Gore iz jula tekuće godine, priliv direktnih stranih investicija u formi vlasničkih ulaganja iznosio je tačno 302,11 miliona evra, a od toga je u nekretnine uloženo 237,25 miliona evra.

Najviše stranih investicija u prva tri meseca 2024. stiglo je iz Srbije - 40 miliona evra, a zatim iz Rusije 37,8 miliona i Turske 20,6 miliona. Slede Nemačka, Švajcarska, SAD, Ujedinjeni Arapski Emirati, BiH, Velika Britanija i druge zemlje.

Strance ne prilači samo investiranje u nekretnine kao takve, nego i turizam koji takođe izuzetno utiče na popularnost određenih lokacija zbog čega vlasnici stambenih objekata, apartmana i soba podižu kirije.

Kada se govori o visokim cijenama, ne sme se preskočiti i uticaj pandemije koronavirusa i eskalacije sukoba u Ukrajini. Nakon stabilizacije, odnosno prvobitnog šoka i "cenovnog buma", ali i brojnih pratećih faktora, mnogi Rusi i Ukrajinci su donekle počeli da napuštaju područje Crne Gore. Zanimljivo je da vlasnici nekretnina i dalje drže cijene rente na istom nivou koji je podigao taj strani kapital.

Rusi i Ukrajinci ne prodaju ispod cijene

Poznavaoi crnogorskog tržišta nekretnina tvrde da nije istina - kako pojedini mediji navode - da Rusi i Ukrajinci masovno odlaze iz zemlje prodajući nekretnine ispod cijene. Investitori i agencije ocenjuju da je Crna Gora i dalje atraktivna destinacija za strane investitore, da je tržište stabilno, a prognoze za naredni period veoma pozitivne. Posebno se ova projekcija odnosi na segment luksuznih objekata.

Oni tvrde da je do određenog pada nivoa investicija u nekretnine svakako došlo, ali su ulaganja i dalje visoka, a pad je posledica kretanja na globalnom tržištu, kao i lokalnog

dobro poznatog nedostatka - loše infrastrukture.

Kako piše poslovni portal eKapija, pad koji se desio na tržištu nije nikakav signal za uzbunu, ali ni posledica masovnog odlaska stranaca iz zemlje. Pojedini investitori ističu da rezultati koje su ostvarili ove godine pokazuju da uopšte nije bilo ni Rusa ni Ukrajinaca koji drastično ili užurbano prodaju nekretnine. Doduše, oni potvrđuju da je došlo do pada ulaganja od nekih devet odsto, ali isključivo kao posledica stagnacije tržišta na Zapadu zbog kamata na nekretnine, što se jednim delom prelijeva i na crnogorsko tržište.

Ipak, developeri su to prepoznali, pa su uveli planove otplate, što su i investitori uvideli kao odličnu priliku za ulaganje u nekretnine. Tako Lušti-

FOTO: PIXABAY

ca Bay ima plan otplate na pet godina bez kamate, Portonovi također ima dobar plan uz određenu kamatu, dok Porto Montenegro priprema atraktivnu ponudu i plan otplate za novi projekat.

Analize crnogorskih agencija za nekretnine pokazuju da cijene kuća i stanova koje su prodavali Rusi i Ukrajinjci nisu odstupale od cena koje su postizali lokalni stanovnici, kao ni vlasnici drugih nacionalnosti poput Srba,

Makedonaca ili Bosanaca, i definitivno nisu bile niže od realne vrednosti.

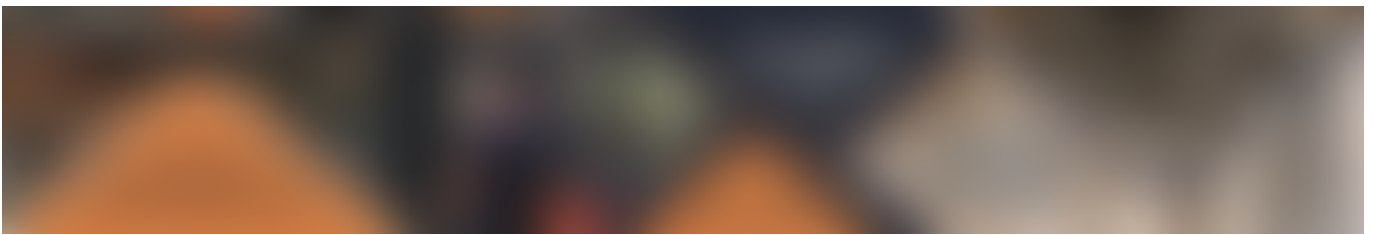
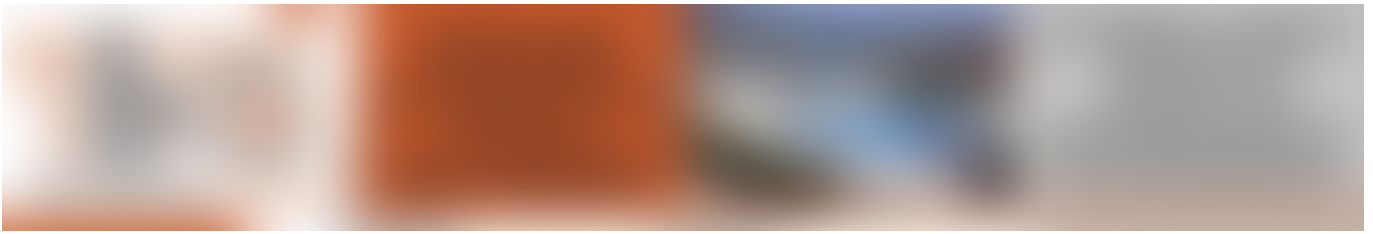
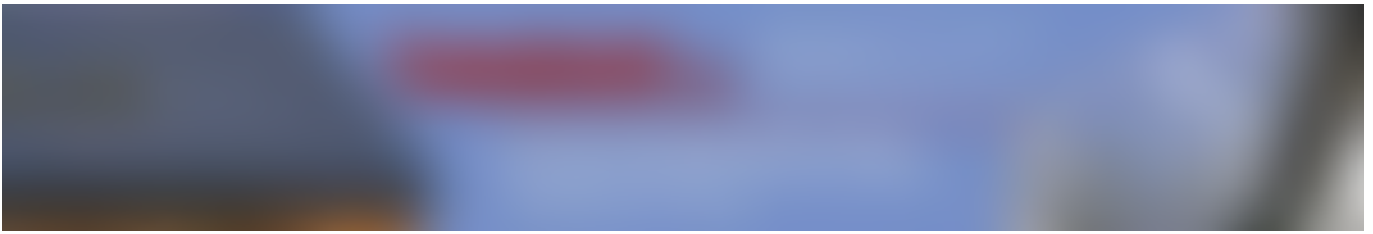
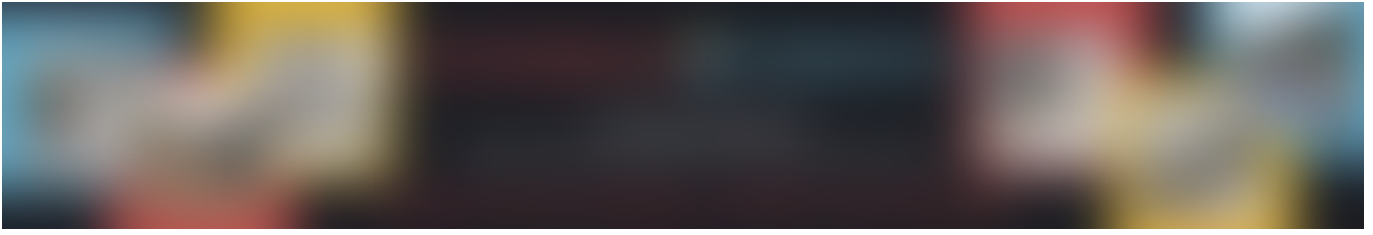
Kada je riječ o prognozama za naredni period, većina stručnjaka za nekretnine saglasna je u ocenama da će stranci nastaviti da ulažu u Crnu Goru.

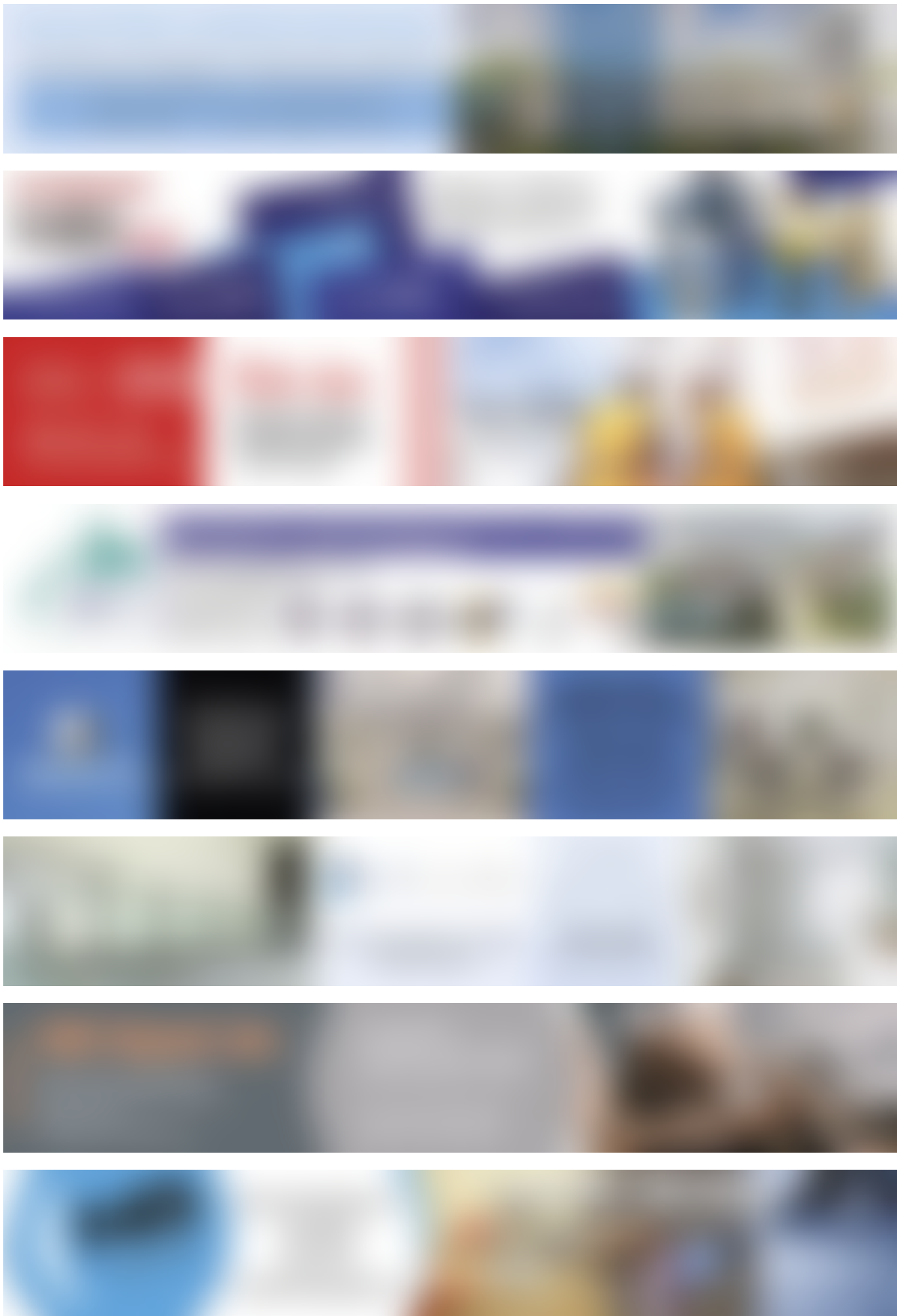
S obzirom na to da cijene nekretnina nastavljaju da rastu dok broj transakcija opada, kupci bi u narednom periodu mogli da imaju bolju pregovaračku poziciju nego što je to bilo

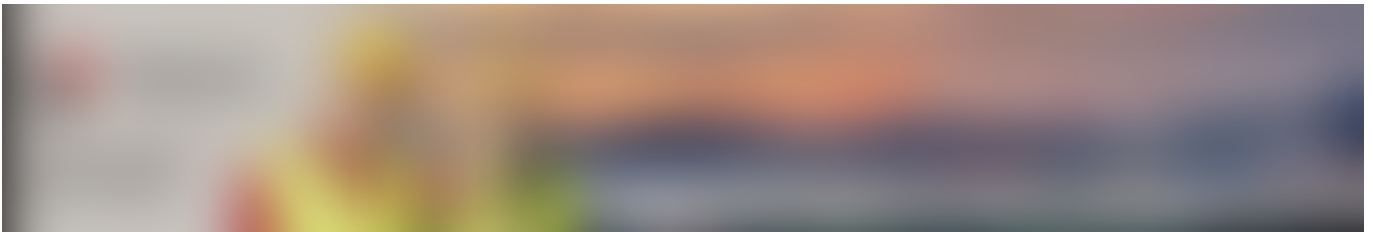
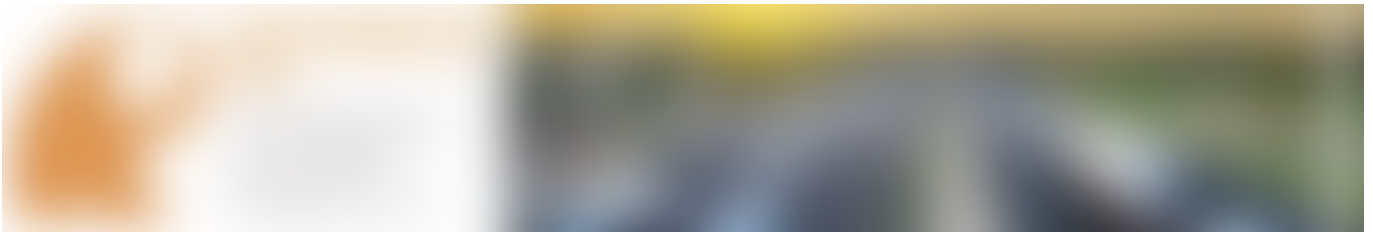
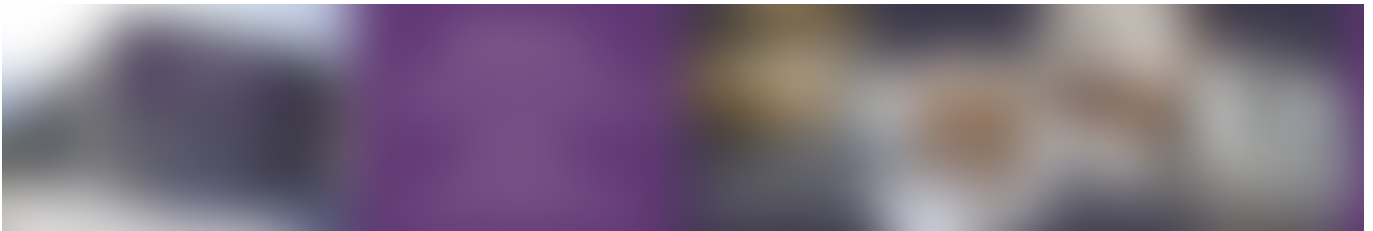
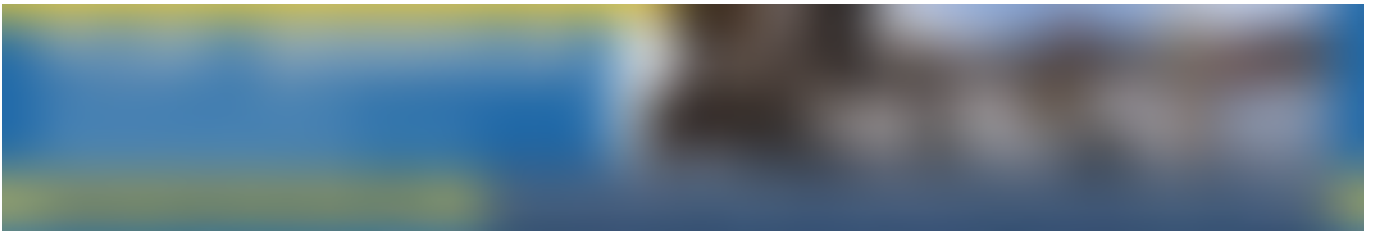
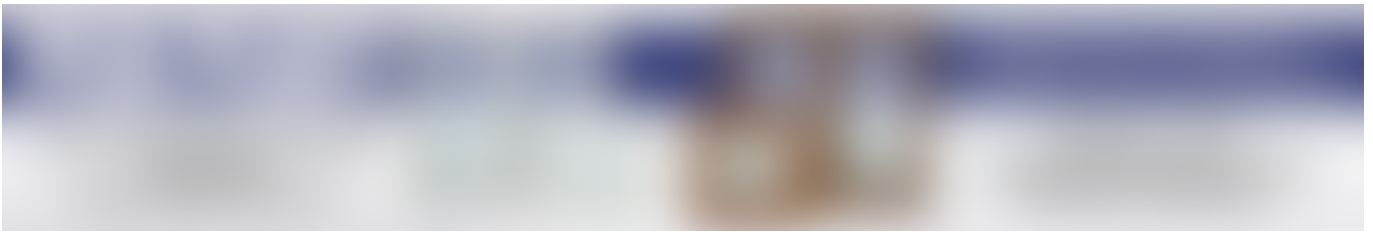
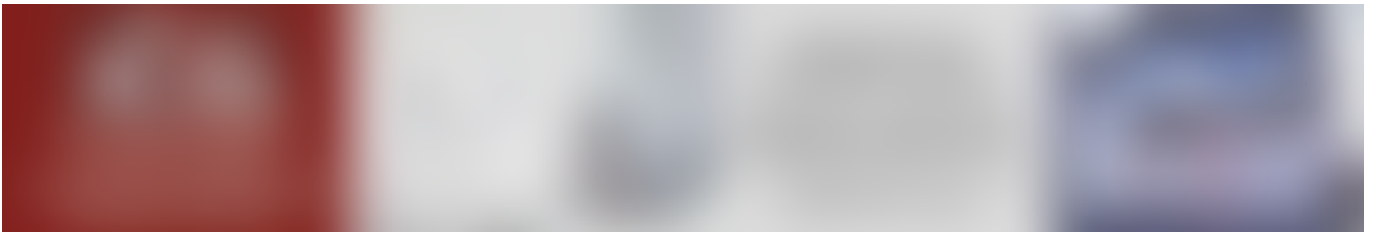
prethodnih godina kada su dominirali prodavci. Ovo bi posebno trebalo da se odrazi u segmentu nekretnina niže i srednje vrijednosti, što će doprineti balansiranim uslovima na tržištu.

Na kraći rok može doći do korekcije cena, dok je na duže staze nezahvalno predviđati cjenovna kretanja jer mnogi faktori, uključujući i globalne ekonomske i geopolitičke događaje, mogu uticati na tržište i preokrenuti dosadašnje tendencije. *N.M.*

Gradnja se nastavlja

Od velikih državnih projekata do malih investitora

Građevinski sektor u Crnoj Gori, koji bilježi dinamičan rast, predstavlja jednu od ključnih oblasti za ekonomski razvoj zemlje. Od velikih državnih projekata do malih investicija, građevinarstvo pruža različite mogućnosti za preduzetnike i investitore. Istraživali smo koji su najunosniji projekti, kakve su koristi od investicija u građevinu, kao i ko su ključni akteri u ovom sektoru.

Veliki državni projekti, poput izgradnje puteva, mostova i infrastrukture za turizam, često predstavljaju najveće prilike za investicije. Projekti poput izgradnje auto-puta Bar-Boljare i modernizacije aerodroma doprinose unapređenju transportne povezanosti i otvaranju novih tržišta. Oni često privlače značajne strane investicije i omogućavaju transfer tehnologije.

Finansiranje velikih državnih projekata obično dolazi iz više izvora: državnog budžeta, međunarodnih institucija (kao što je Evropska banka za obnovu i razvoj) i javno-privatnih partnerstava. Ova kombinacija omogućava da se projekti realizuju sa minimalnim rizikom za investitore, dok istovremeno omogućava održavanje

javne infrastrukture.

Veliki projekti donose višestruke koristi, uključujući rast zapošljavanja (tokom faze izgradnje i kasnije kroz operativne faze), poboljšanje infrastrukture (olakšavanje transporta i povezanosti, što podstiče ekonomski rast), i podsticanje turizma (modernizacija infrastrukture čini destinacije privlačnijim za turiste).

Mali projekti brži i fleksibilniji

Mali investitori, koji često rade na manjim projektima poput stambenih zgrada, vila ili turističkih kompleksa, takođe igraju značajnu ulogu u građevinskom sektoru. Ovi projekti se često brže realizuju i manje su zahtjevni kada je riječ o finansiranju i dozvolama, što ih čini privlačnim za investitore.

Najunosniji segmenti za male investitore uključuju turističke nekretnine - vile i apartmane za iznajmljivanje, koji se posebno traže u primorskim oblastima, kao i stambene zgrade u urbanim sredinama, gdje postoji potražnja za stanovima.

Mali investitori mogu imati značajne koristi od ovakvih ulaganja, poput brzog povrata na investiciju, a tu je i

faktor fleksibilnosti, odnosno mogućnosti brzog prilagođavanja tržištu i inovacija. Takve investicije su i značajna podrška lokalnoj ekonomiji, jer mali projekti često uključuju lokalne dobavljače i radnu snagu.

Kada je riječ o ključnim akterima, u građevinskom sektoru su to državne investicije (zadužene za regulativu, planiranje i finansiranje velikih projekata), privatni investitori koji pružaju sredstva i upravljaju projektima, bilo kao pojedinci ili kroz preduzeća, i građevinske kompanije koje izvode radove i osiguravaju kvalitet gradnje.

Građevinarstvo utiče na ekonomiju kroz zapošljavanje i rast bruto domaćeg proizvoda, a privlači i strana ulaganja kroz stabilnu građevinsku regulativu i razvoj infrastrukture.

Regulatorne prepreke i manjak radne snage

Iako sektor već godinama raste, suočava se i sa brojnim izazovima. Tako, na primjer, regulatorne prepre-

ke otežavaju investicije složenim postupkom dobijanja dozvola i uslovima koje je neophodno ispoštovati još i prije početka gradnje.

Nedostatak kvalifikovane radne

snage prisutan je i u ovoj oblasti, što se dijelimično može neutralisati kroz odgovarajuće obrazovne programe i stručne obuke. Tu su i „ekološki pritisci“, pošto sve više finansijera za-

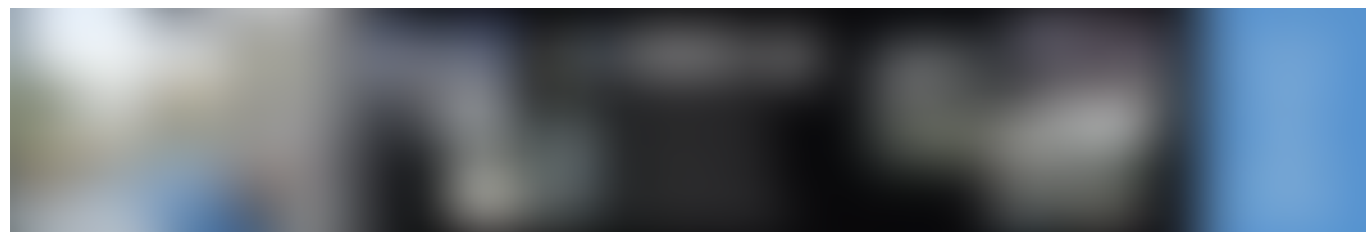

FOTO: FREEPK

htjeva poštovanje „zelene gradnje“ i primjenu održivih građevinskih praksi.

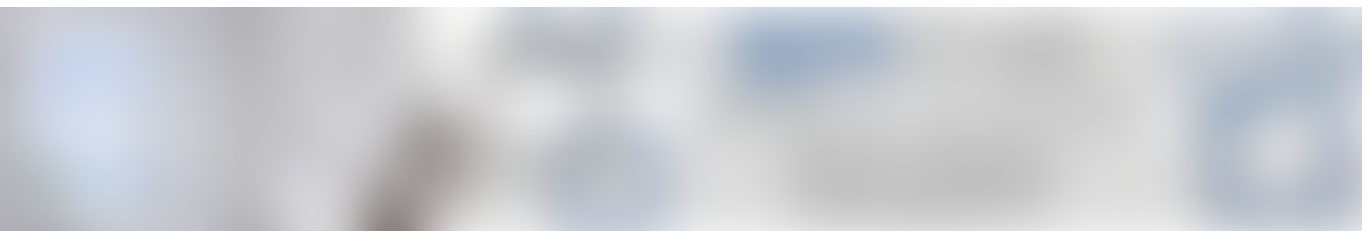
Ipak, održivost je i jedna od mogućih prednosti građevinskog sektora u Crnoj Gori, jer potencijal za dalji rast leži upravo u fokusu na ekološki prihvatljive materijale i tehnologije. Značajne su i inovacije, odnosno uvođenje novih tehnologija koje će povećati efikasnost i smanjiti troškove.

Rast stranih investicija dodatno bi ojačao građevinski sektor, a to bi moglo da se postigne osnaživanjem odnosa sa međunarodnim investitorima kroz komunikaciju države sa ulagačima i kreiranje povoljne poslovne klime i regulative.

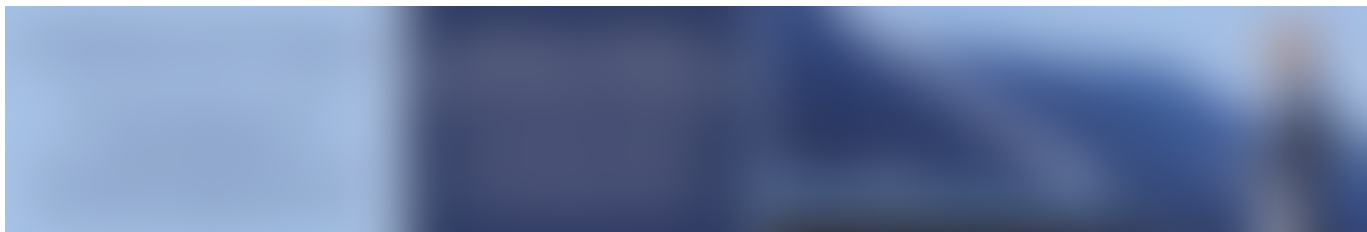
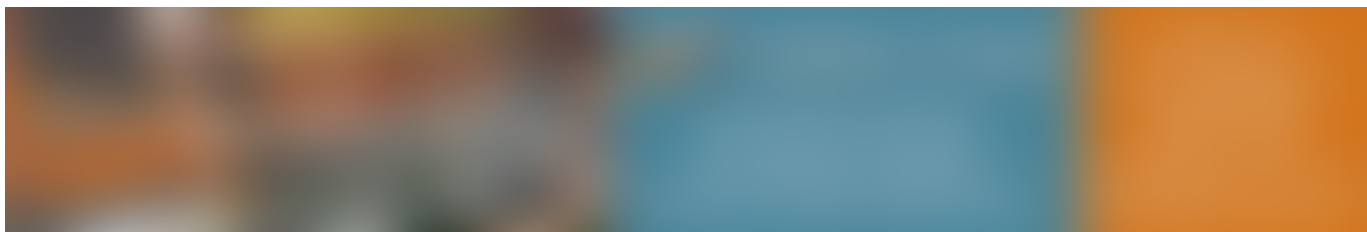
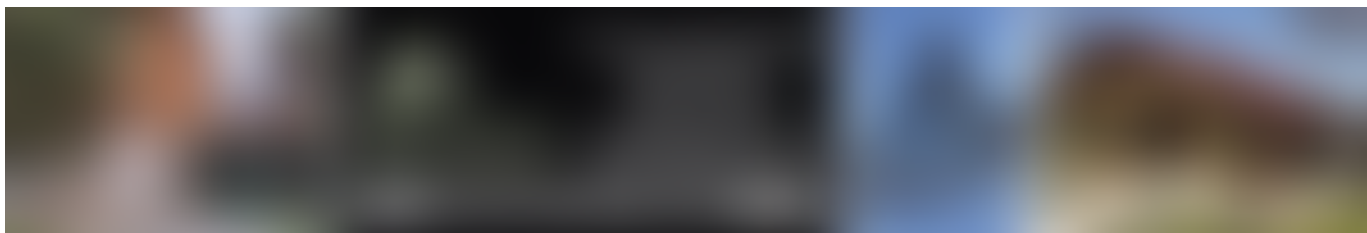
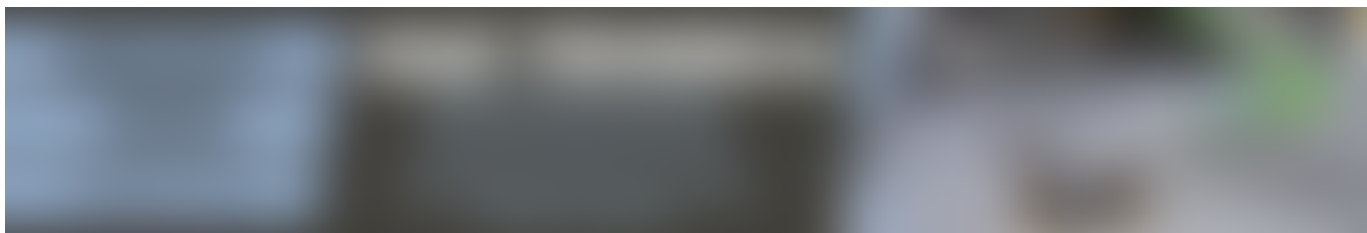
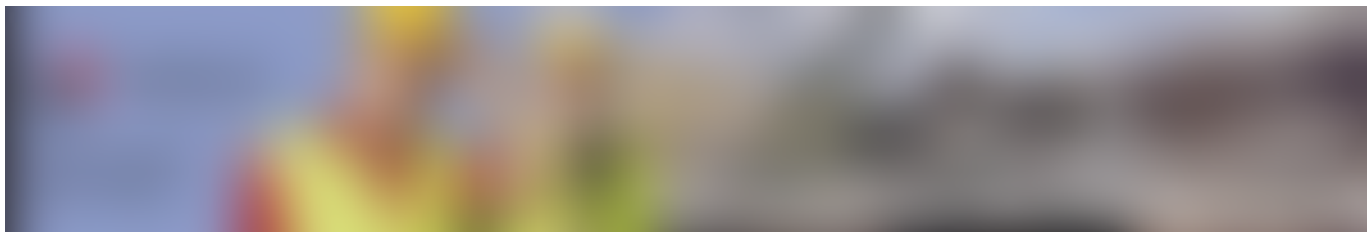
U posljednjih nekoliko godina primetno je povećanje interesovanja za zelenu gradnju u Crnoj Gori, što

se odražava i na korišćenje ekoloških materijala. Uz povećanje svjesti o klimatskim promjenama i ekološkim pitanjima, potražnja za zelenim nekretninama će verovatno i dalje rasti. Očekuje se da će dodatne subvencije i podrška crnogorske vlade podstaći investitore da usvoje zelene prakse.

M.A.

KULTURA,
UMJETNOST I
OBRAZOVANJE

Organizacija događaja i produkcija kulturnih manifestacija u porastu

Kultura, umjetnost i obrazovanje bilježe rast, ali i dalje neophodna značajna ulaganja i reforme

Iako ne toliko velika po teritoriji, Crna Gora ima bogatu kulturnu tradiciju i postaje sve vidljivija na regionalnoj i evropskoj sceni kada su u pitanju oblasti kulture, umjetnosti i obrazovanja. One imaju ključnu ulogu u društvenom i ekonomskom razvoju zemlje, pružajući značajne prilike za zapošljavanje i razvoj preduzetništva.

Kada se posmatraju statistički podaci, oblast kulture, umjetnosti i obrazovanja u Crnoj Gori uključuje veliki broj preduzeća i institucija koje posluju u najrazličitijim djelatnostima. Prema podacima Statističkog zavoda Crne Gore (MONSTAT), ove oblasti obuhvataju firme i organizacije koje se bave produkcijom kulturnih sadr-

žaja, umjetničkim radom, obrazovanjem i obrazovnim uslugama, kao i organizacijom događaja i festivala.

Preduzeća u ovim sektorima registruju se pod različitim šiframa djelatnosti prema klasifikaciji koju koristi crnogorski Centralni registar privrednih subjekata (CRPS). Neke od najvažnijih šifara koje obuhvataju ove djelatnosti su: 90.01 (izvođačke umjetnosti (pozorišta, muzički ansambli, plesne trupe)), 90.02 (podrška umjetničkom stvaralaštvu (producentske kuće, agencije za menadžment umjetnika)), 85.52 (obrazovanje u oblasti kulture (muzičke škole, škole za ples i umjetnost)), 91.02 (muzeji i galerije umjetnosti) i 85.60 (pomoćne obrazovne usluge (edukativni centri, semi-

FOTO: PIXABAY

nari, radionice)).

Prema dostupnim podacima, u Crnoj Gori postoji više od 500 registrova-

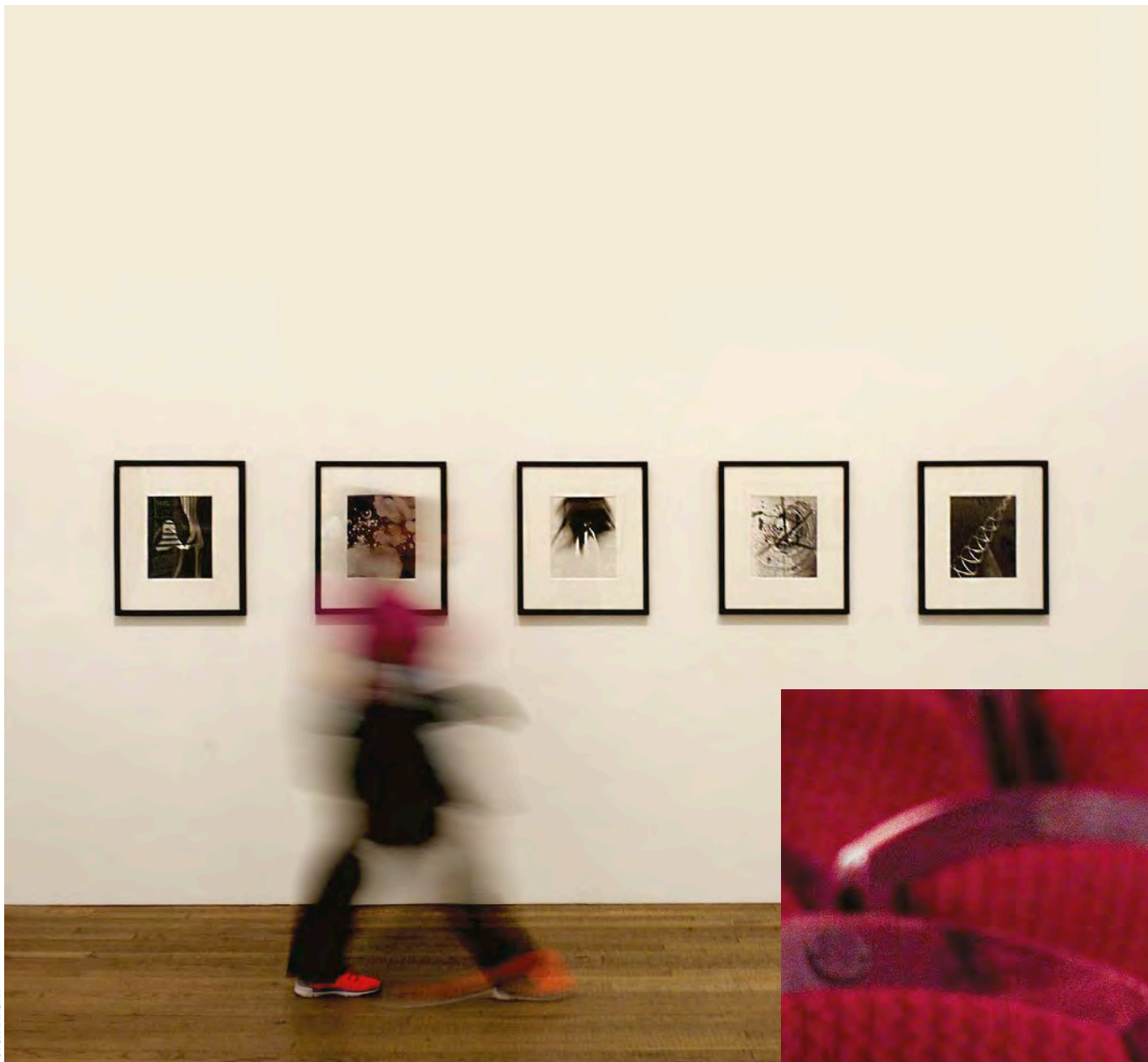

nih firmi i ustanova koje aktivno poslu-
ju u ovim oblastima. Od toga većinu
čine manja preduzeća ili nevladine

organizacije koje se bave kulturnim
produkcijama, kao i privatne škole
i edukativni centri. Podaci takođe

pokazuju da su najrasprostranjeni-
je oblasti obrazovanja i izvođačkih
umjetnosti, dok su poslovi vezani za

organizaciju događaja i produkciju kulturnih manifestacija, festivala i izložbi u porastu poslednjih godina.

Finansiranje i prostorni kapaciteti najveći izazovi za kulturu i umjetnost

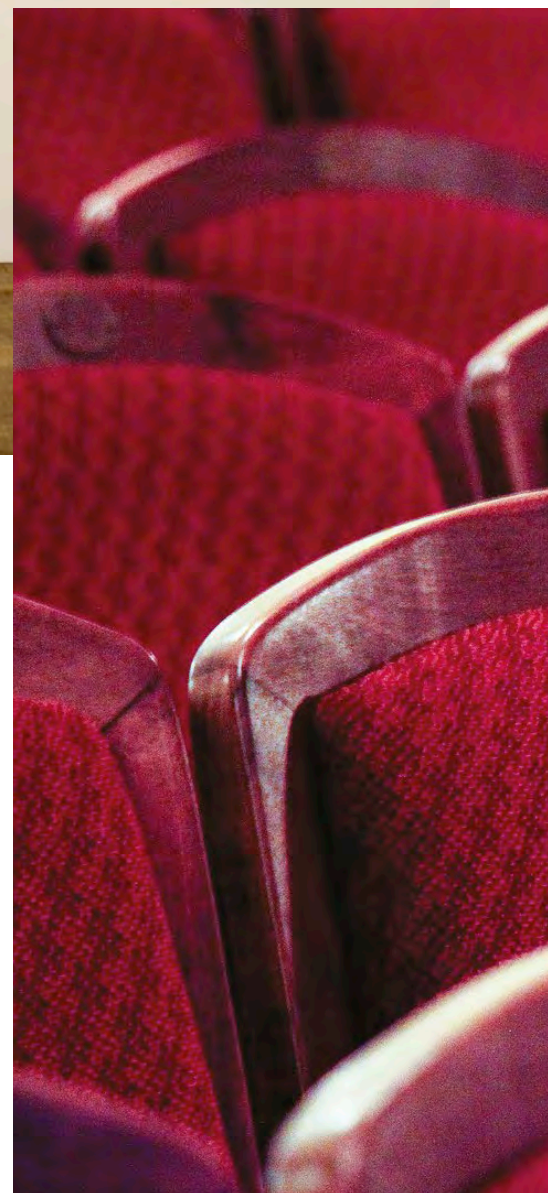
Kultura i umjetnost u Crnoj Gori predstavljaju važne stubove identiteta, ali su i značajan dio njenog ekonomskog sistema. Kulturna industrija uključuje različite aktivnosti, od tradicionalnih umjetničkih formi do savremenih digitalnih kulturnih sadržaja. Kulturni sektor je vidljiv u brojnim aspektima – od izvođenja pozorišnih predstava, organizovanja muzičkih festivala, do rada muzeja, galerija i biblioteka. Crna Gora ima više od 100 kulturnih ustanova.

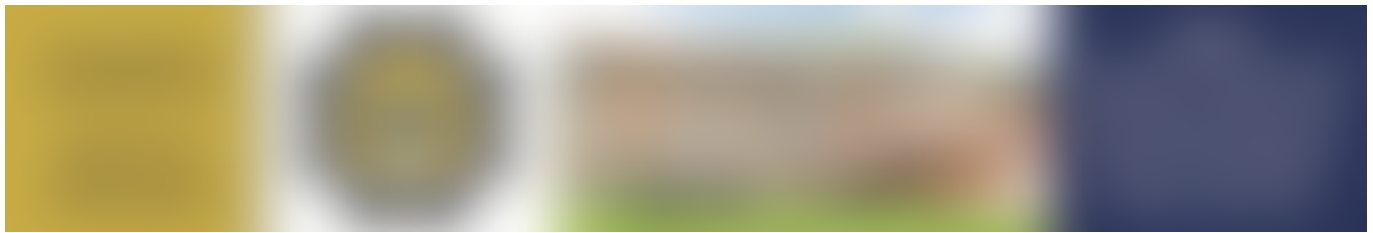
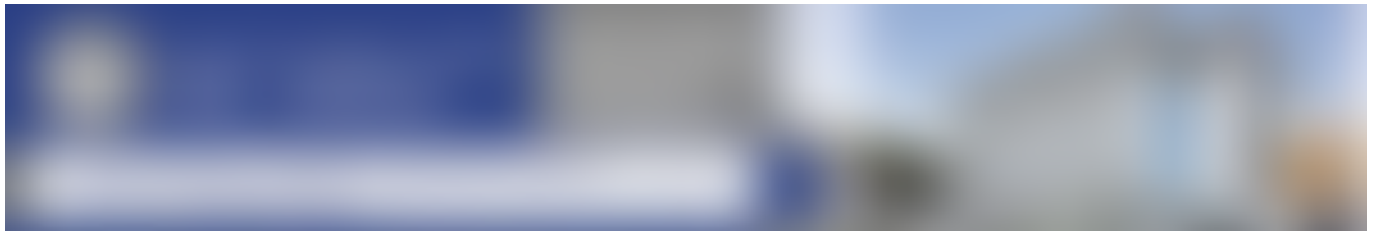
Jedan od najvažnijih događaja u kalendaru kulturnih dešavanja u Cr-

noj Gori je KotorArt festival, koji okuplja umjetnike iz različitih oblasti, od muzike do književnosti. Kroz ovakve manifestacije, Crna Gora postaje sve prepoznatljivija na regionalnom kulturnom tržištu, privlačeći ne samo lokalne posjetioce, već i turiste iz cijelog svijeta.

Prema izvještaju Ministarstva kulture Crne Gore, sektor umjetnosti i kulture u zemlji igra ključnu ulogu u promovisanju nacionalne baštine i kreiranju novih kulturnih proizvoda. Filmska i kreativna industrija takođe pokazuje značajan rast, sa sve većim brojem filmova snimanih u Crnoj Gori, zahvaljujući prirodnim ljepotama zemlje i povoljnim uslovima za produkciju.

Pored festivala i umjetničkih događaja, Crna Gora se razvija i kao centar za digitalne umjetnosti i kreativne industrije. Sve veći broj kompanija

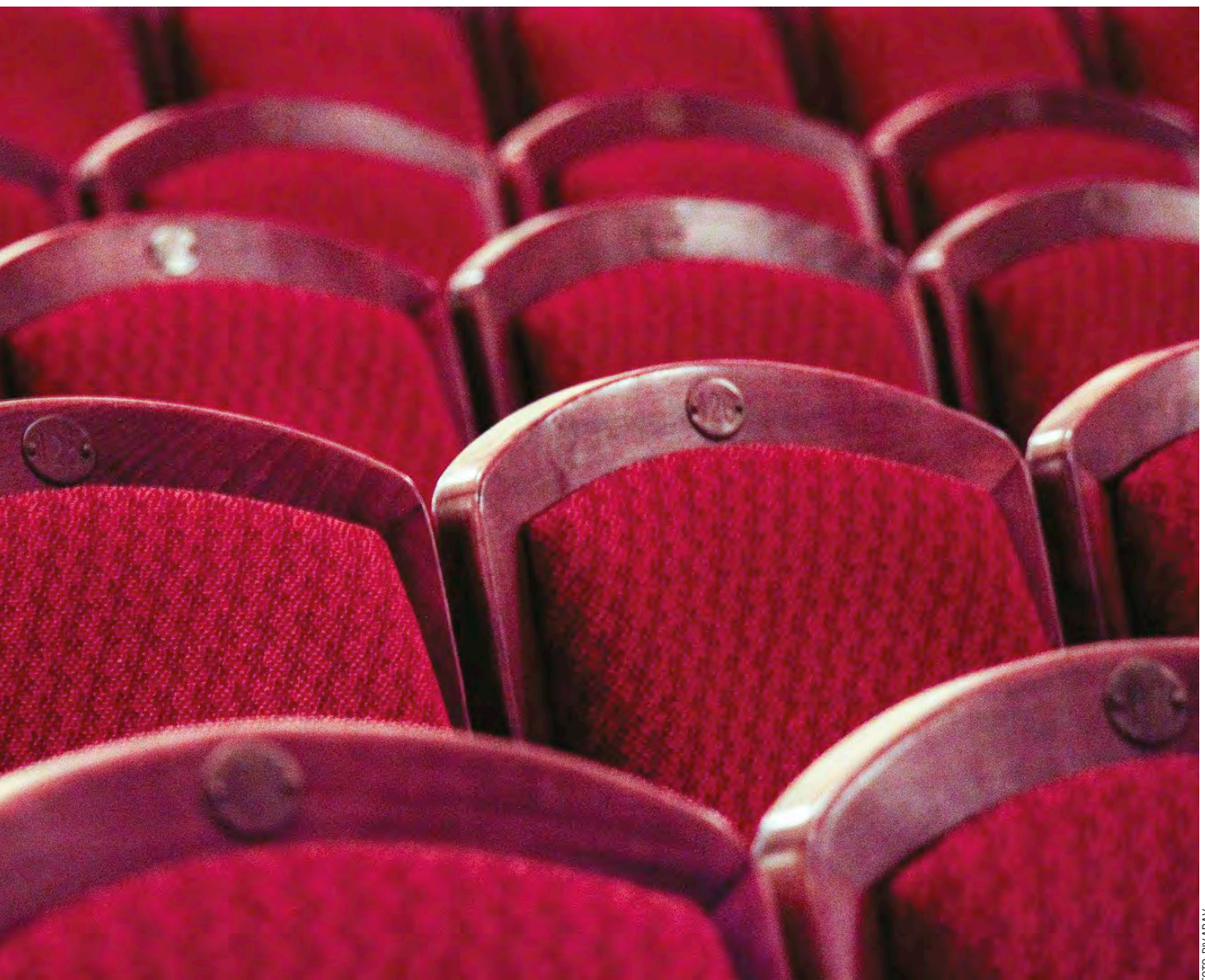
pruža usluge u oblasti dizajna, animacije, video produkcije i multimedijalnih umjetnosti, što dodatno doprinosi ekonomskom rastu ovog sektora.

Finansiranje kulture dolazi od državnih subvencija, sponzorstava, ali i sve češće i od privatnih investicija. Država aktivno radi na unapređenju

kulturne infrastrukture kroz projekte poput obnove kulturnih spomenika, razvoja savremenih kulturnih centara, i međunarodnih programa saradnje.

Umjetnici i kulturni radnici često saraduju sa međunarodnim partnerima, što doprinosi regionalnoj prepoznatljivosti Crne Gore. Ipak, izazovi poput

nedostatka stabilnog finansiranja i prostornih kapaciteta još uvek ograničavaju dalji razvoj sektora. Uloga države u kulturi i umjetnosti ključna je u obezbeđivanju institucionalne podrške i očuvanju kulturnog nasleđa, ali i podsticanju savremenog stvaralaštva.

Privatni obrazovni sektor sve unosniji

Obrazovni sektor u Crnoj Gori se poslednjih godina razvija i postaje važan dio ekonomije. Prema podacima Centralnog registra privrednih subjekata (CRPS), u toj zemlji registrovano je više od 150 kompanija koje se bave obrazovanjem. Većina ovih firmi su privatne obrazovne ustanove i edukativni centri, a oblasti kojima se privatnici najviše bave uključuju strane jezike, IT i profesionalne treninge.

Privatni obrazovni sektor je postao unosan, posebno u visokom obrazovanju i specijalizovanim kursevima. Privatne škole i fakulteti bilježe porast broja upisa, jer nude fleksibilnije i modernije pristupe učenju. U poslednje vrijeme, privatne obrazovne institucije bilježe porast, naročito u visokoškolskom obrazovanju, što doprinosi diversifikaciji ponude i konkurentnosti u obrazovnom sektoru.

Crna Gora ulaže napore u razvoj visokoškolskog sistema i inkluzivnog obrazovanja, posebno kroz međunarodne saradnje i stipendijske programe. Reforme u obrazovanju uključuju unapređenje nastavnog plana i programa kroz Bolonjski proces, razvoj inkluzivnog obrazovanja i povećanje digitalizacije. Pored toga, država je pokrenula projekte za poboljšanje infrastrukture škola i univerziteta, kao i podršku za obrazovanje nastavnika. Ove promjene postavljaju temelje za dalji razvoj, a rastući interes za privatno obrazovanje otvara mogućnosti za preduzetništvo u ovom sektoru.

Prema podacima Ministarstva prosvjete, u Crnoj Gori trenutno ima 163

osnovnih škola, od kojih je većina državna. Što se srednjih škola tiče, u Crnoj Gori postoji oko 50 srednjih škola, koje uključuju gimnazije, stručne škole i umjetničke škole. Većina ovih škola je takođe državna, ali postoji nekoliko privatnih obrazovnih ustanova. U visokoškolskom obrazovanju, prisutne su tri državne univerzitetske institucije, od kojih je Univerzitet Crne Gore najveći, dok ima sedam privatnih univerziteta i fakulteta.

Jedan od ključnih problema u obrazovnom sektoru je nedostatak inovacija i modernih pristupa učenju. Iako Crna Gora posjeduje značajan potencijal u obrazovanju u umjetničkim oblastima, postoji potreba za jačanjem saradnje sa međunarodnim institucijama i uvođenjem novih programa i tehnologija u obrazovni sistem.

Sa druge strane, privatni edukativni centri i škole pokazuju fleksibilnost i prilagodljivost novim trendovima, nudeći programe koji su u skladu sa savremenim potrebama tržišta rada. Takođe, sve veći broj mladih profesionalaca iz oblasti obrazovanja pokreće sopstvene startapove i projekte, usmjerene na razvoj kreativnih i umjetničkih vještina.

Uloga države i budući razvoj

Država igra ključnu ulogu u podršci sektorima kulture, umjetnosti i obrazovanja u Crnoj Gori. Ministarstvo kulture i Ministarstvo prosvjete zaduženi su za kreiranje politika koje podstiču razvoj ovih oblasti.

U poslednjih nekoliko godina, država je pokrenula niz programa za

podršku kulturnim projektima, kao i finansiranje edukativnih i umjetničkih inicijativa. Programi stipendiranja, kao i međunarodne kulturne saradnje, pružaju priliku crnogorskim umjetnicima i obrazovnim radnicima da stiču nova znanja i vještine kroz razmene sa inostranim institucijama.

Međutim, i pored ovih napora, izazovi ostaju. Kulturne institucije često se suočavaju sa nedostatkom finansija, a obrazovni sistem i dalje trpi posljedice sporih reformi i nedostatka ulaganja u infrastrukturu. Potrebna su dalja ulaganja, kako od strane države, tako i od privatnog sektora, kako bi se ove oblasti razvijale u skladu sa savremenim standardima.

Crna Gora ima ogroman potencijal da postane kulturni i obrazovni centar u regionu, ali je za to potrebna kontinuirana saradnja između države, privatnog sektora i civilnog društva. Samo kroz zajedničke napore može se osigurati dugoročni rast i razvoj ovih ključnih sektora.

Uzevši sve u obzir, industrije kulture, umjetnosti i obrazovanja u Crnoj Gori bilježe rast, ali i dalje zahtijevaju značajna ulaganja i reforme. Iako su ovi sektori prepoznati kao ključni za društveni i ekonomski razvoj zemlje, potrebna je veća podrška države, kao i bolja saradnja sa međunarodnim institucijama.

Ulaganje u obrazovni sistem i kulturnu infrastrukturu može osigurati dugoročan uspjeh Crne Gore na regionalnom i evropskom nivou, čineći je prepoznatljivom destinacijom u svijetu umjetnosti i obrazovanja.

J.V.

PRAVO I
PRAVOSUĐE

Pravo i finansije

Neizbježan dio svakog ekonomskog eko-sistema

Poslovni sektor prava i finansija ima značajnu ulogu u privredi Crne Gore, bez obzira na veličinu, a ne samo obim oblasti. Naprosto, pravni sektor doprinosi pravnoj sigurnosti i zaštiti

imovine, što je ključno za privlačenje stranih investicija i razvoj poslovnog okruženja. Usklađenost sa zakonskom regulativom održava konkurentnost i pravičnost u poslovanju. Pravni i finansijski stručnjaci igraju ključnu ulogu

u strateškom planiranju i donošenju odluka za preduzeća, utičući na njihov uspeh i održivost.

Ove aktivnosti uključuju brojne advokatske kancelarije, ali i velike finansijske institucije i poslovanje raču-

novodstvenih i revizorskih kuća. Banke i finansijske institucije su od vitalnog značaja za obezbeđivanje kapitala i kreditiranje preduzeća, omogućavajući ekonomski rast i razvoj.

Ovi sektori stvaraju kvalifikovane poslove i podstiču obrazovanje i obuku u oblastima prava i finansija. Oni takođe podržavaju inovacije i razvoj novih proizvoda i usluga, kao što su fintech rješenja, koja mogu dodatno diverzificirati privredu.

S druge strane, dobar računovođa nije samo dio administracije; ključni je partner u strategiji i poslovnom razvo-

ju. Računovođa osigurava tačnost finansijskih izvještaja, što je ključno za donošenje informiranih poslovnih odluka, prati zakonsku regulativu i osigurava usklađenost preduzeća sa poreskim i finansijskim zakonima, čime se izbjegavaju kazne i pravni problemi.

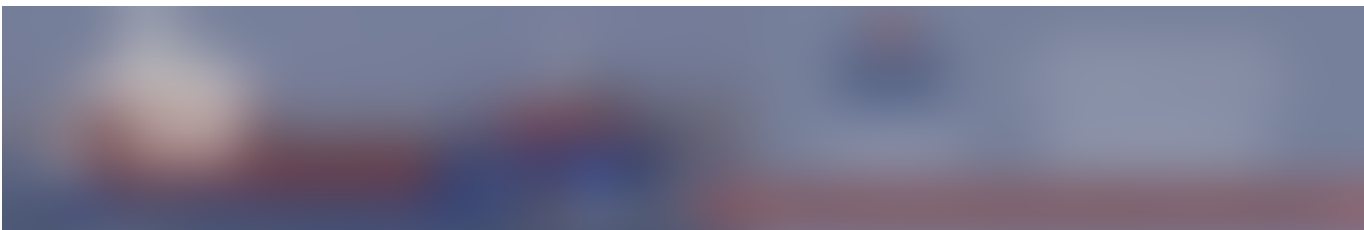
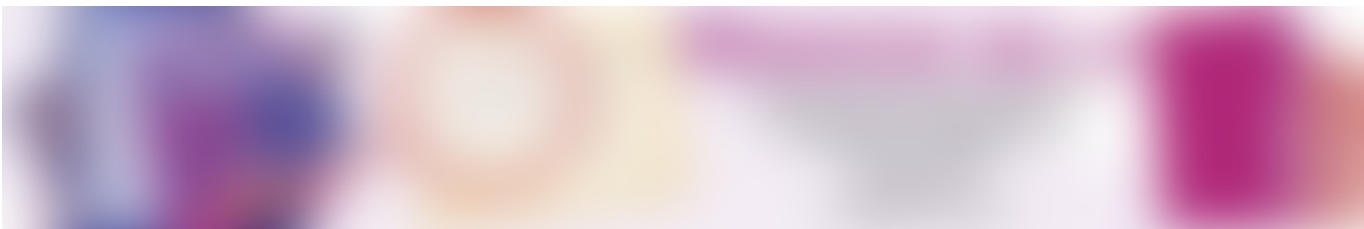
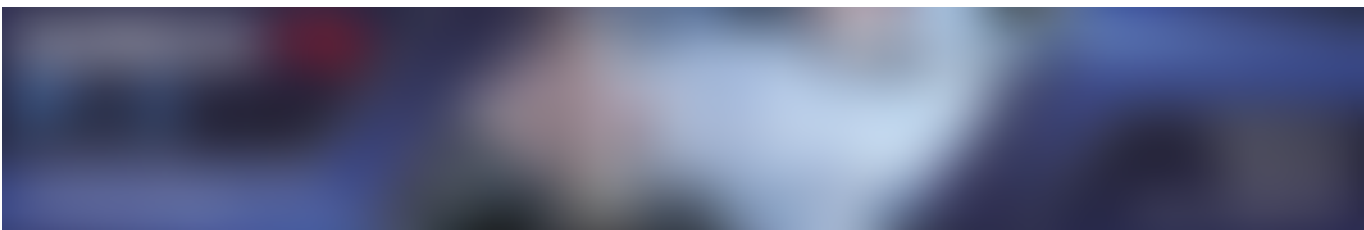
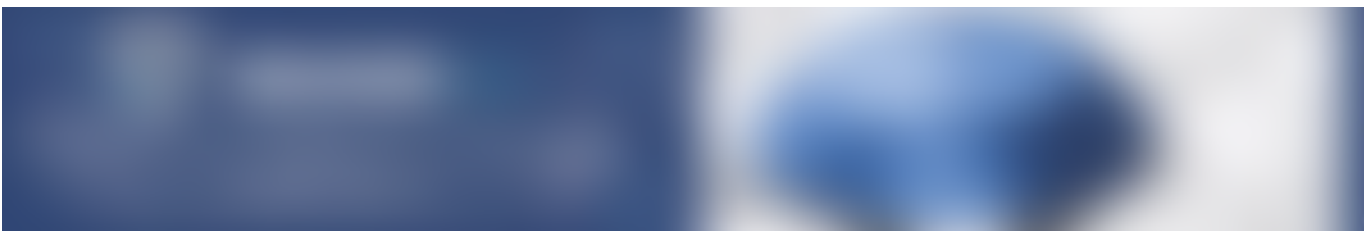
U izradi budžeta i finansijskih planova pomažu i poslovni finansijski stručnjaci, kako u malim tako i u velikim kompanijama, što omogućava efikasno upravljanje resursima. U velikim firmama, oni takođe mogu da urade „reviziju pre revizije“, analiziraju finansijske podatke

i pruže uvid u performanse firme, identifikujući oblasti za poboljšanje.

Finansijski konsultanti su danas posebno cijenjeni, savjetuju o najboljem korištenju sredstava i investicija, što može povećati profitabilnost. Dobri analitičari mogu identificirati potencijalne finansijske rizike i pomoći u razvoju strategija za njihovo upravljanje.

Firme koje imaju odgovarajuću finansijsku evidenciju i dobru računovodstvenu praksu lakše stiču povjerenje investitora, banaka i drugih partnera, a male promjene u računovodstvenim praksama mogu imati veliki utjecaj na stabilnost i rast nečiji poslovanja. M.M.

USTANOVE I ORGANIZACIJE

FOTO: FREEPIK

Ustanove i organizacije

Višestruka korist od društava koja ne podliježu uobičajenim pravilima

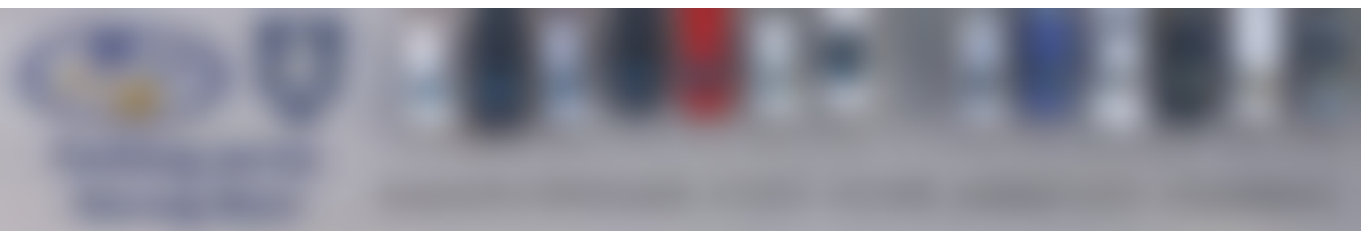
USTANOVE I ORGANIZACIJE

Institucije su pravna lica koja su osnovana radi obavljanja javnih funkcija ili pružanja određenih usluga zajednici. Mogu biti javne ili privatne prirode, ali je i dalje pretežni osnivač država. Primjeri institucija uključuju škole, bolnice, univerzitete,

muzeje, biblioteke, fondacije itd. Institucije imaju jasno definisane ciljeve i obaveze prema društvu.

Za razliku od njih, organizacije su i pravna lica koja se formiraju radi obavljanja određenih aktivnosti ili ostvarivanja ciljeva, ali se od institu-

cija razlikuju po tome što najčešće nemaju obavezu pružanja javnih usluga. Organizacije mogu biti profitne ili neprofitne i mogu se osnivati u svrhu poslovanja, trgovine, humanitarnih aktivnosti, lobiranja, istraživanja ili bilo koje druge aktivnosti

koje su legalne i za koje postoje zakonske osnove. Organizacije mogu biti kompanije, udruženja, sindikate, nevladine organizacije (NVO), političke stranke itd.

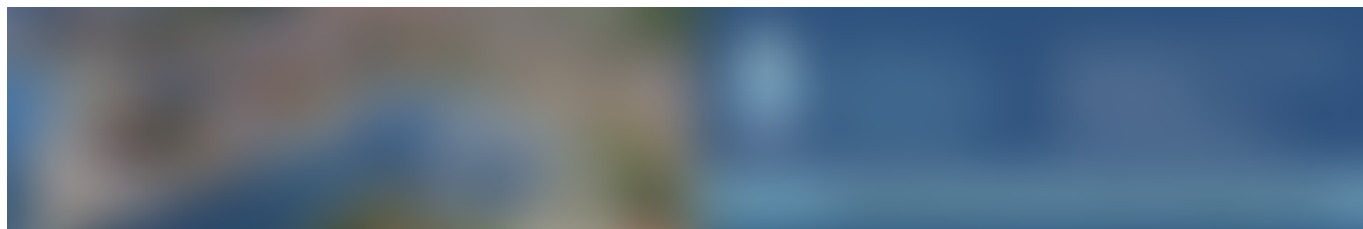
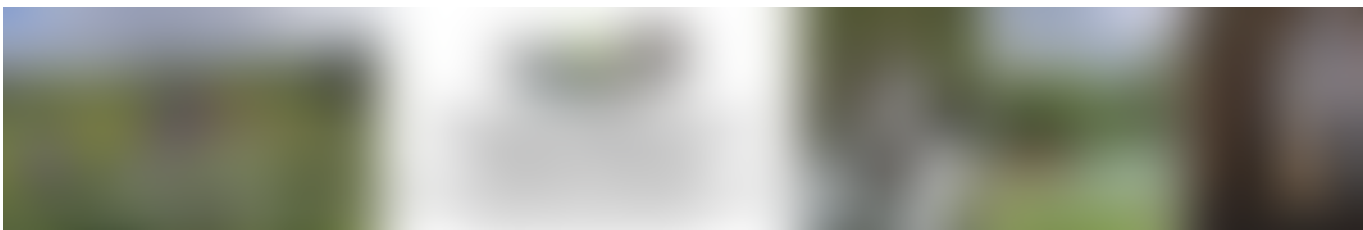
Ključne karakteristike institucija i organizacija u pravnom smislu su pravni subjektivitet (sposobnost da budu nosilac prava i obaveza), ograničena odgovornost (odvajanje imovine i obaveza od osnivača ili članova), samostalnost (sposobnost donošenja odluka i upravljanje svojim poslovima), kao i regulativom (podležu određenim zakonskim propisima i kontrolama). U praksi, različite vrste institucija i organizacija doprinose različitim društvenim i ekonomskim aktivnostima, pružajući različite usluge i podstičući razvoj u svojim specifičnim sektorima ili zajednicama.

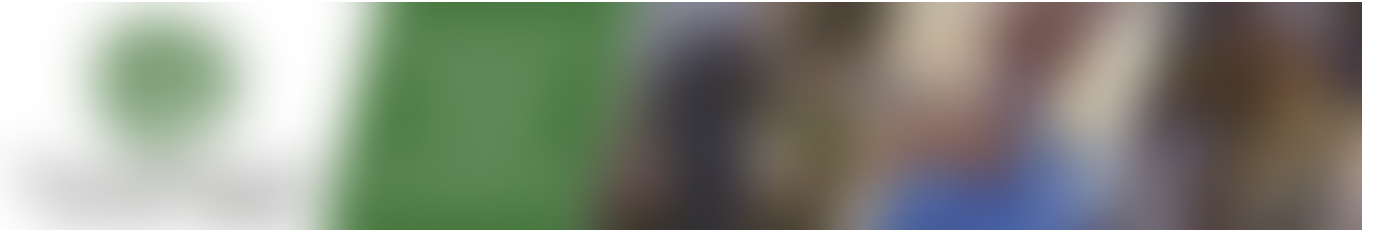
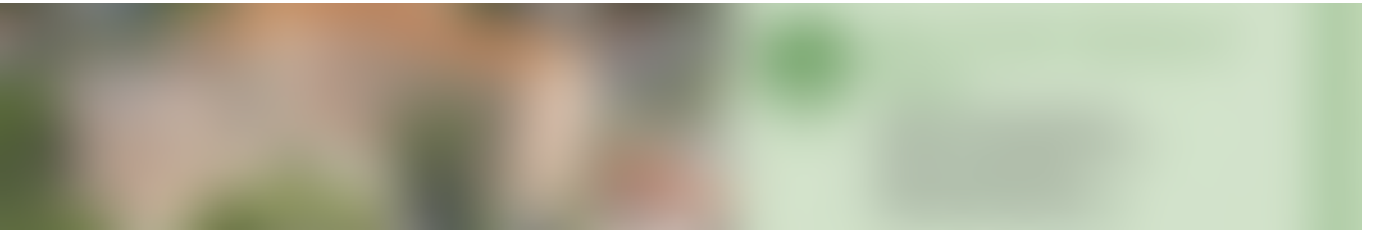
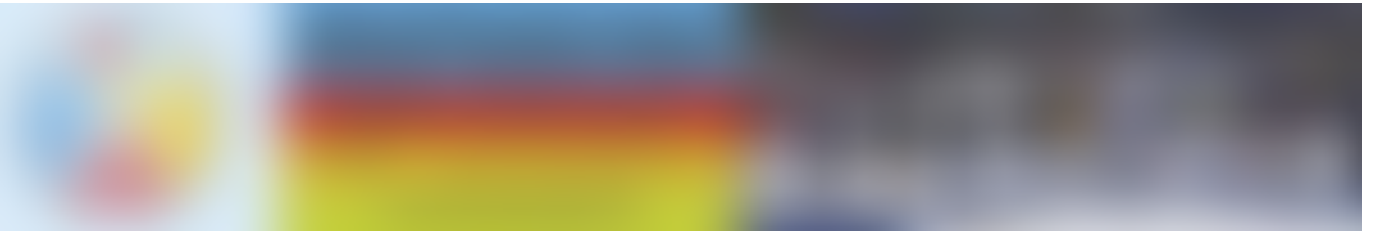
Specifično je da u ovakav vid poslovanja razvrstavamo i komunalna preduzeća, a kada su ona u pitanju, jedan od izazova sa kojim se susreće ovaj sektor jeste i nedostatak stručnog kadra, naročito terenskih radnika koji su od vitalne važnosti za funkcionisanje preduzeća. Ključni problemi, koji imaju negativan uticaj na procese rada ovih preduzeća, odnose se na povećanje cijena izazvanih ratom u Ukrajini. Prije svega, preduzeća su se suočila sa rastom cijena goriva, što je značajno uticalo na njihove operativne troškove.

Što se tiče neprofitnih udruženja i društava (pojedinačna kulturno-umjetnička, penzionerska i sl.), ona u suštini nemaju obavezu da podnose godišnji izvještaj o poslovanju. Njihova uloga je prije svega dru-

štvene prirode, a moglo bi se reći da u svakom naselju u Crnoj Gori postoje ovakve organizacije, od kojih neke imaju dugu tradiciju okupljanja stanovništva.

U principu, takvu dobrovoljnu neprofitnu organizaciju (sa ili bez članstva), koju osnivaju domaća ili strana lica radi ostvarivanja određenih zajedničkih ili opštih ciljeva i interesa, nije nimalo teško osnovati. Nevladina udruga osniva se na osnivačkoj skupštini na kojoj se usvajaju osnivački akt i statut i bira lice ovlašteno za zastupanje udruženja. Udruženje mogu osnovati najmanje tri lica, od kojih jedno mora imati prebivalište, boravište ili sjedište u Crnoj Gori. Osnivač udruženja može biti maloljetnik stariji od 14 godina, uz saglasnost zakonskog zastupnika, u skladu sa zakonom. M. M.

POLJOPRIVREDA

Raznolikost poljoprivredne proizvodnje u Crnoj Gori

Poljoprivreda je prioritetni sektor za ekonomiju Crne Gore, doprinosi sa preko šest procenata nacionalnom bruto domaćem proizvodu (BDP) i sektoru zapošljavanja.

Poljoprivredna proizvodnja se može označiti kao veoma raznolika, sa uzgojem maslina i citrusa u primorskom pojasu, povrća i vinove loze u centralnom dijelu, te ekstenzivnim stočarstvom u sjevernom delu zemlje koje podrazumeva držanje stoke po principima koji su važili pre 100 i više godina.

Stočarstvo je važan izvor prihoda za ruralno stanovništvo sjevernog regiona, gdje su mogućnosti za generisanje alternativnih prihoda ograničene. Procjenjuje se da oko 70 procenata ukupnog prihoda stanovništva koje živi u ruralnim područjima dolazi iz poljoprivrednih aktivnosti.

Međutim, poljoprivrednicima je potrebna adekvatna podrška u poboljšanju uslova za poljoprivredu, usvajanju adekvatnih tehnologija u higijeni mlijeka i skladištenju, kao i poboljšanju ishrane stoke. Pored toga, bolesti životinja, posebno zoonotske, mogu ugroziti dugoročnu konkurentnost i održivost sektora, stoji u izveštaju Organizacije za hranu i poljoprivrednu proizvodnju Ujedinjenih nacija (FAO).

Vlada Crne Gore i FAO su u decembru 2023. godine dogovorile zajedničke prioritete za sektor hrane i poljoprivrede u zemlji za naredne godine.

Prema ovom dogovoru, radiće zajedno na unaprijeđenju stanja i upravljanja prirodnim resursima, kao i na inovativnom, konkurentnom, rodno odgovornom i inkluzivnom ekonomskom razvoju koji je otporan na klimatske promjene i niskougljeničan.

FAO, u bliskoj saradnji sa Ministarstvom Crne Gore, insistiraće na povećanju kapaciteta institucija i proizvođača za unaprijeđenje produktivnosti u agro-prehrambenom sektoru kroz digitalizaciju, znanje i inovacije, poboljšanje održivosti poljoprivrednih gazdinstava, osiguranje dugoročne sigurnosti snabdijevanja hranom i unaprijeđenje akcija prilagođavanja i ublažavanja klimatskih promjena. Posebna pažnja će biti posvećena povećanju konkurentnosti odabranih agro-pre-

hrambenih, akvakulturnih, komercijalnih ribarskih i stočarskih lanaca vrijednosti, gdje FAO već pruža tehničku pomoć. Fokus će, takođe, biti na poboljšanju efikasnosti proizvodnje poljoprivrednika kroz FAO-ov pristup Farmer Field Schools i promociju usvajanja digitalnih tehnologija u poljoprivredi.

FAO će doprineti podršci ruralnim zajednicama u jednakom pristupu prirodnim resursima od kojih zavise njihova sredstva za život, dok će istovremeno štiti i obnavljati ekosisteme.

Konkretno, FAO i Vlada Crne Gore prepoznaju i prioritzuju važnost integrisanog upravljanja vodnim resursima za agro-prehrambene i akvatične prehrambene sisteme. U okviru novog Okvirnog programa za zemlju, biće sprovedeno nekoliko intervencija koje podržavaju održivo ribarstvo i akvakulturu.

Šume predstavljaju jedan od najvažnijih prirodnih ekosistema i jedan od determinanata na kojima se zasniva održivi razvoj Crne Gore. Šume pokrivaju preko 60 procenata teritorije Crne Gore, što je svrstava među tri najšumovitije zemlje u Evropi. U narednim godinama, FAO će raditi na unaprijeđenju nacionalnih politika šumarstva i modela upravljanja šumama kako bi se riješili problemi neregistrovanih seča, šumskih požara i očuvanja biodiverziteta.

Kulture koje se najviše uzgajaju u Crnoj Gori su masline i citrusi u primorskom pojasu. U centralnom dijelu zemlje, povrće kao što su paradajz, krastavci i luk su među najčešće uzgajanim kulturama. Vinogradarstvo je, takođe, značajno, posebno u centralnom dijelu Crne Gore. Kukuruz je jedna od glavnih žitarica koje se uzgajaju.

Ove kulture su ključne za poljoprivrednu proizvodnju u Crnoj Gori i doprinose ekonomiji zemlje.

Crna Gora najviše izvozi citruse kao što su narandže i limun, bobičasto voće, uključujući maline i borovnice, a od povrća paradajz i krastavac.

Glavni trgovinski partneri uključuju Rusiju, Srbiju i Njemačku.

M.V.A.

Crnogorska privreda na stolu

Tradicija i budućnost proizvodnje vina, sira i maslina

Hrana i piće su kategorije biznisa za koje se smatra da nikada ne mogu propasti jer su za mnoge esencijalni dio života. Ipak, njihova proizvodnja postaje sve izazovnije u Crnoj Gori jer se proizvođači bore sa surovim klimatskim promjenama, ekonomskim strujanjima i geopolitičkim tenzijama, a združeno djelovanje ovih faktora uslovljava poskupljenja i ugrožava održivost poslovanja.

Pravi primjer toga je upravo situacija sa vinom, pršutom, sirom i maslinama bez kojih je crnogorska trpeza nezamisliva.

Vinsko pitanje

Proizvodnja vina je bila jedna od gorućih tema u Crnoj Gori tokom ljeta 2024. zbog planova vlade o uvođenju akcize na ovo piće u iznosu od 25 centi po hektolitru, a sa PDV-om bi krajnji iznos bio 30,25 centi. Preciznije, Nacrt fiskalne strategije podrazumeva uvođenje akcize na takozvana mirna vina, odnosno na sva vina osim penušavih, na koja je ovaj „namet“ već ranije primjenjen, bez obzira na cijenu i kvalitet. Krajnji cilj ovakvog poteza jeste prihodovanje Vlade u iznosu od četiri miliona eura godišnje.

Predlog je naišao na veliko negodovanje i tako ujedinio velike i male

proizvođače jer bi ovim svi bili na gubitku. Iz „Plantaža“, najveće vinske kompanije u zemlji, istakli su za crnogorske medije da će uvođenje akciza povećati cijenu vina od 14 do 20 odsto i potencijalno ugroziti njihovu konkurentnost na tržištu. Onda se samo može naslutiti šta bi to značilo za male vinarije. Ukoliko Vlada usvoji ovaj predlog, akcize na vino bi trebalo da budu uvedene već od januara 2025.

Prema zvaničnim podacima resornog ministarstva, vinogradarski registar Crne Gore sadrži 312 imena firmi, odnosno proizvođača grožđa i 85 proizvođača vina, a ukupna površina

FOTO:PIXABAY

POLJOPRIVREDA

pod vinogradima u zemlji iznosi oko 2.850 hektara i taj broj je u porastu. Gigant, koji postoji već pola veka, „13 jul – Plantaže“ proizvodi između 10 i 14 miliona litara vina godišnje i 22 miliona kilograma grožđa, dok ostale firme proizvedu oko 400.000 litara.

Dominantna autohtona sorta u Crnoj Gori je vranac, koji je u sastavu 70 odsto crnogorskih vina i prepoznat je kao nacionalni brend. Pored njega, proizvode se i sorte kao što su kratošija i krstač, ali i brojne strane vrste. Kratošija je najstarija sorta koja se gaji na crnogorskom tlu, a što se tiče belih vina, zanimljivo je da su „Plantaže“ jedina vinarija koja proizvodi vino od sorte krstač.

U Registar zaštićenih oznaka porijekla i geografskih oznaka je dosad upisano 12 vrsta vina, a posljednje ime zabeleženo je 2023. godine. Iako se vinogradarstvo ubrzano razvija i proizvodi se izvoze u 42 zemlje, potrebno je još dosta ulaganja da bi vinari postali održivo i profitabilno.

Omaž maslinama

Crnjanski je pisao da nijedno biće na Zemlji nije tako nježno i divno kao

zalistala maslina. Takvu reputaciju ova biljka uživa milenijumima unazad, kako u religijskom, tako i u kulturnološkom smislu. U Crnoj Gori maslinarstvo takođe ima dugu tradiciju oličenu u impozantnoj Staroj maslini, jednom od najstarijih stabala na svetu. Institut u Istanbulu je 2015. potvrdio da je ovaj primjerak na Mirovnici star tačno 2.240 godina, pa zato i ima veliki značaj za crnogorske maslinare.

Uprkos tradiciji, Crna Gora ima relativno male površine pod zasadom maslina i one su razdužene širom crnogorskog primorja. Na sajtu resornog ministarstva se navodi da veći kompleksi postoje na području Luštica sa 20.000 stabala i u Ulcinju sa 80.000 stabala. Neki podaci pokazuju da u Crnoj Gori postoji oko 550.000 stabala masline. Međutim, brojanje stabala je otvoreno i još uvek nedovoljno rešeno pitanje, pa Društvo maslinara i dalje insistira na takozvanom katastru maslina, odnosno na sistemu koji će registrovati svako stablo.

„Stanje u maslinarstvu je teže nego što je ikada bilo, ali ovo je izvrsna prilika za domaće poljoprivredne proizvođače. Red je da domaći maslinari

dobiju subvencije po litru proizvedenog ekstra-devičanskog maslinovog ulja od resornog ministarstva, ali i da budu zaštićeni od nepravedne politike trgovačkih lanaca. Potrošači, potražite na maslinovom ulju žig „Dobro iz Crne Gore“, koji dodeljuje Privredna komora Crne Gore, a predstavlja vizuelnu identifikaciju koja šalje poruku prepoznatljivosti i kvaliteta crnogorskih proizvoda“, rekla je za naš časopis dr Marija Markoč, diplomirani inženjer agronomije i sudski vještak za maslinarstvo i uljarstvo, mediteransko voćarstvo i melioracije zemljišta.

„Svjetski poznato maslinovo ulje „Monini“ se u jednom trgovačkom lancu u Boki Kotorskoj prodaje za vrto glavih 38.09 eura po litru, što znači da za kupovinu 2,5 litra ovog maslinovog ulja trebate izdvojiti čak stotinu eura. Ovo će dovesti do pada ionako niske potrošnje maslinovog ulja po glavi stanovnika u Crnoj Gori“, objasnila je ona suštinu problema sa cijenama.

Najpoznatija autohtona sorta jeste žufica (sorta Stare masline), koja obuhvata oko 65 odsto ukupne proizvodnje u Crnoj Gori. Maslinari uzgajaju još i crnicu, barkinju i šarulju, ali i brojne

FOTO: PIXABAY

inostrane sorte. Stručnjaci insistiraju na kombinovanoj proizvodnji jer je to jedini način da se osigura odživo tržište u izazovnim poljoprivrednim uslovima. Godišnje se proizvede između 500 i 800 tona masline, od toga 90 odsto odlazi na maslinovo ulje.

Kao svojevrsan omaž maslinama je izgrađena „Kuća maslina“ u Baru. U pitanju je moderan multifunkcionalan objekat vrijedan 994.000 eura koji predstavlja centar crnogorskog maslinarstva, u kojem se prerađuju i plasiraju turistima maslinarski proizvodi, ali i edukuju i razmenjuju iskustva majstori ovog zanata.

Jedinstveni „Crnogorski pršut“

Posle vina i maslina, „privredni sto“ Crne Gore podrazumjeva i pršutu, ali ne bilo kakvu, već zvanično zaštićen proizvod pod nazivom „Crnogorski pršut“. Procedura je završena 2018, kada se on našao na spisku koji čine: „Njeguški pršut“, „Crnogorski goveđi pršut“, „Pljevaljski sir“ i „Crnogorska stelja“. Na ovaj način je dat doprinos očuvanju tradicije i lokalne hrane, ali i učinjen veliki korak ka otvaranju novih tržišta za domaće stočare.

Sa tim ciljem je 2024. osnovan Klaster Crnogorski pršut, koji ima sertifikat za proizvodnju autentičnog pršuta i zalaže se da ovaj proizvod dospe na evropsko tržište. Okuplja šest firmi - „Martex“, „Montstate“, „MiAnja“, „InterProduct“, „Zmožit“ i „Gornič“.

Originalnost ovog suhomesnatog proizvoda potiče od jedinstvene klime i načina pripreme. Proizvodi se na nadmorskoj visini od 500 do 1.500 metara, najviše u opštinama Cetinje, Danilovgrad, Podgorica i Bar. Konkretno Njeguški pršut se pravi u mjestu Njeguši, odnosno na području Njeguškog polja, gdje se ukršta mikroklima Kotorskog zaliva i obližnjeg Lovčena. Ruža morskih i planinskih vjetrova je, možda, onaj tajni sastojak ukusa, čemu svakako doprinosi i soljenje svinjskog buta morskom solju i korišćenje isključivo bukovih drva pri procesu dimljenja, ali i brojnih drugih specifičnih postupaka tokom skoro godinu dana dugog procesa. Rezultat kompleksne proizvodnje je pršut svjetskog kalibra, pa ga mnogi upoređuju sa renomiranom španskom šunkom, dok zaljubljenici kažu da je mnogo bolji.

Svjetska slava pljevaljskog sira

Pljevaljski sir je odavno stekao svjetsku slavu. To se nastavilo i ove godine kada je proglašen za deveti najbolji sir na svjetu od strane prestižnog časopisa „Taste Atlas“. Crnogorski specijalitet se vinuo doslovno među sam „krem“ ove industrije jer je u izbor bilo uključeno čak 100 vrsta sira.

Već smo pomenuli da ima zaštićeno porjeklo registrovano kod Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Crne Gore uz angažovanje NVO „Pljevaljski sir“, ali je ostalo još posla na tom polju. Naime, slijedeći korak u implementaciji ovog sistema je podnošenje zahtjeva za kontrolu i sertifikaciju kod ovlašćenog kontrolnog tela „Monteorganica“, saopštili su ranije iz navedenog ministarstva i dodali da je akcioni plan za sertifikaciju „Pljevaljskog sira“ spreman.

Opština Pljevlja na sjeveru zemlje je postojbina ovog sira. Ona baštini specifičan način spravljanja belog sira od sirovog kravljeg mlijeka. Svaka kriška pljevaljskog sira nosi priču o jednoj kulturi, ali i vrijednom radu u koji bi, nesumnjivo, trebalo još strateški ulagati.

N.M.

FOTO: PIXABAY

Nova šansa za crnogorsku poljoprivredu

Od planinskih pašnjaka do mediteranskih maslinjaka

Dok je primorje mnogima najčešća asocijacija na Crnu Goru, a samim tim i turizam kao glavna privredna grana, poljoprivreda je oblast koja itekako ima potencijal i koju u ovom pogledu ne bi trebalo izostaviti. Crna Gora je zemlja velikih prirodnih ljepota, a obiluje i raznolikim poljoprivrednim potencijalima. Reljef, klima i tlo omogućavaju razvoj i korišćenje širokog spektra poljoprivrednih kultura, od mediteranskog voća i povrća do planinskih pašnjaka pogodnih za stočarstvo.

Planinski teren, duboke klisure, mala ravničarska područja i česta klimatska kolebanja uticali su na to da

se poljoprivreda u Crnoj Gori odvija u specifičnim uslovima. Tradicionalno, Crnogorci su se bavili poljoprivredom usmerenom prvenstveno na obezbeđenje osnovnih životnih namirnica za svoje porodice.

Zbog ograničenih obradivih površina, vremenom se razvijalo poljoprivredno gazdinstvo koje je obuhvatalo i ratarstvo i stočarstvo. Planinske regije su bile pogodnije za stočarstvo, dok su se u rečnim dolinama i na ograničenim ravničarskim područjima uzgajale razne kulture, poput kukuruza, pšenice, ječma, krompira i povrća.

Mediteran je omogućio uzgoj masline, vinove loze i drugih mediteran-

skih kultura. Međutim, kao i širom Balkana, zbog čestih ratova i političke nestabilnosti, poljoprivreda se dugo vremena razvijala sporo i bila je više usmerena na preživljavanje nego na tržišnu proizvodnju. Tek u novijoj istoriji, sa razvojem infrastrukture i primjenom savremenijih poljoprivrednih tehnologija, došlo je do značajnijih promena u crnogorskoj poljoprivredi.

Prema podacima Privredne komore Crne Gore, poljoprivreda je jedna od strateških grana razvoja ove države. Ističe se da plodno i nezagađeno zemljište, kao i čiste vode visokog kvaliteta, predstavljaju dobru osnovu za razvoj poljoprivrede i prehrambene industrije.

Poljoprivredno zemljište sa ukupnom površinom od 309.241 hektara čini oko 22,4 odsto ukupne teritorije Crne Gore. Od te površine, iskorišćeno je 255,6 kilometra kvadratnih, od čega se 94,3 odnosi na livade i pašnjake. Prema istom izvoru, prosečna površina kojom raspolaže porodično poljoprivredno gazdinstvo iznosi 0,058 kilometra kvadratna.

Proizvodnja mesa, mlijeka i prerađevina od mleka, meda, ribe, povrća, voća, visokokvalitetnih vina i mineralnih voda su najzastupljenije kulture, ali i one koje beleže rast. Takođe, ističe se da raste učešće poljoprivrednih proizvoda u robnoj razmjeni sa inostranstvom, i to kao rezultat povećane proizvodnje, izvoza i rasta

uvoza u cilju zadovoljenja sve veće tražnje u sektoru turizma.

U prethodnom periodu Vlada Crne Gore ulaže u razvoj ove oblasti i kroz IPARD programe. Tako je tokom ljeta ove godine pokrenut IPARD III program za podršku poljoprivredi i ruralnom razvoju. Korisnici mogu da apliciraju iz sektora prerade mlijeka, mesa i jaja, prerade voća, povrća i ratarskih kultura, proizvodnje vina, prerade maslina i prerade ribe i proizvoda akvakulture.

Činjenica je, s druge strane, da se danas, poput mnogih zemalja u regionu, poljoprivreda u Crnoj Gori suočava i s brojnim izazovima, poput fragmentisanih zemljišnih poseda, nedostatka moderne mehanizacije, starenja stanovništva i nedovoljne konkurentnosti na tržištu.

Dodatne otežavajuće okolnosti, a naročito izražene ove godine, jesu i klimatske promjene koje neminovno utiču na mnoge kulture. Još uvek nije usvojen Nacionalni plan adaptacije na klimatske promjene, što je ključni dokument za sistemski pristup prilagođavanju promjenama. Stručnjaci tvrde da poljoprivreda i turizam već osećaju posljedice, dok poljoprivrednici kažu da je to ove godine naročito izraženo.

Uprkos svim navedenim izazovima, postoji značajan potencijal za razvoj poljoprivrede u ovoj zemlji, a naročito u sektorima organske proizvodnje, agroturizma i proizvodnje visokokvalitetnih lokalnih proizvoda.

T.K.

FOTO: POKABAY

TEHNOLOGIJA I INTERNET

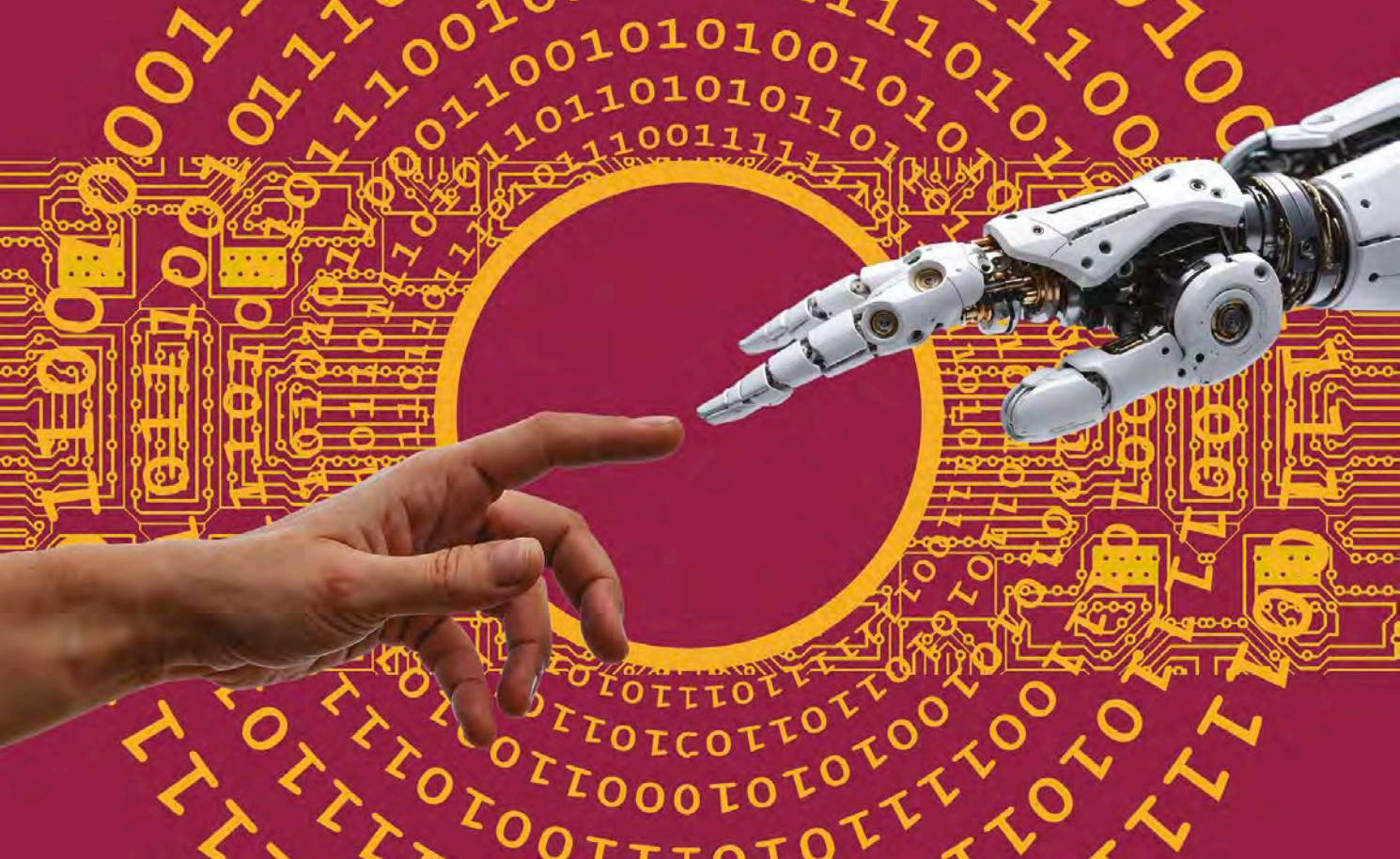

FOTO: PIXABAY

TEHNIKA I INTERNET

Nedostatak radne snage i nedovoljna zainteresovanost dela privrede kočnica daljeg rasta informatičkog sektora

Sektor informacionih tehnologija (IT) u Crnoj Gori ima sve značajniju ulogu jer ima potencijal da značajno doprinese BDP-u u godinama pred nama. Digitalne usluge su već

postale važan deo ekonomije, pa iako po mnogim pitanjima digitalne transformacije naša zemlja još uvijek nije uhvatila korak sa svetom, sami tržišni trendovi i potrebe vremenom će je na to uslovići. Nekolicina

uspešnih startapa na domaćoj sceni mogu da otvore vrata većoj konkurentnosti, ali u tom slučaju ostaje nerešeno pitanje radne snage. Sve u svemu, sektor informacionih tehnologija postaje ključni faktor održivog

razvoja Crne Gore, sa potencijalom da oblikuje budućnost ekonomije.

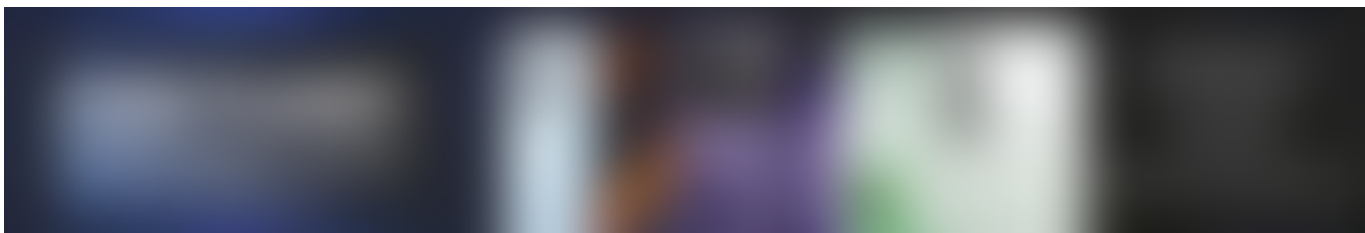
IT industrija je pokretač inovacija, omogućavajući razvoj novih tehnologija i poslovnih modela. Osim što direktno otvara radna mjesta, tehnološke inovacije kroz implementiranje najpre u najvećim preduzećima – recimo u finansijama, turizmu ili trgovini – donose i društvene preokrete, kao i efikasnije poslovanje u cjelini. Digitalizacija javnih preduze-

ća je, iako spor, neminovan process, koji će posledično dovesti i do veće transparentnosti.

Mnoge IT kompanije se bave izvozom softverskih rješenja i usluga, što poboljšava devizne rezerve, a rastući informatički sektor podstiče obrazovne institucije da nude programe usmerene na tehnologiju, čime se povećava i preko potrebna kvalifikovana radna snaga.

Prema podacima iz centralnog re-

gistra privrednih subjekata sa šiframa djelatnosti koje pripadaju informatičkom i komunikacionom sektoru registrovano je nešto manje od 4.000 preduzeća. "Posmatrano na godišnjem nivou u periodu od 2002. do kraja 2021, broj registrovanih kompanija imao je uglavnom umeren konstantan rast. Međutim, samo tokom 2022. godine u ovom sektoru registrovano je 1.342 nove kompanije", zapažaju u Privrednoj komori Crne

Gore. Tokom 2023. registrovano je novih 700 preduzeća. Skok u 2022. logično može da se pripíše naglom prilivu programera iz Ukrajine i Rusije koje su svoje utočište pronašli u Crnoj Gori i registrovali svoje firme.

“Domaći IT sektor se uglavnom fokusira na pružanje usluga digitalizacije pojedinih poslovnih procesa, s posebnim naglaskom na digitalni marketing. Međutim, primećuje se da je u poslednje vrijeme sve veći broj aktivnosti prema modernim tehnologijama. Ove aktivnosti zahtevaju poboljšanje digitalnih kompetencija kako stručnjaka iz oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija, tako i krajnjih korisnika”, piše u zaključku PKCG.

Zanimljivo je da prema najnovijim statističkim podacima Monstata, broj zaposlenih u ovoj privrednoj grani u prvih osam meseci zapravo – opao. U statističkoj kategoriji Informisanje i komunikacije u prosjeku je tokom 2023. radilo 11.124 ljudi, a u avgustu ove godine 10.973. Nije to velika razlika, ali indikativna je da je možda došlo do saturacije, te je višegodišnji pozitivan niz prekinut. Treba napomenuti da Informisanje i komunikacije obuhvata i neke druge djelatnosti, na primer medije, ali da gro zaposlenih u ovoj kategoriji ipak čine predstavnici IT sektora.

Vratimo se opet statistici koju je objavila PKCG. U 2023. godini pristup internetu imalo je 100 odsto preduzeća koje je komora anketirala, ali veb prezentaciju ima 85,4 odsto preduzeća. Od preduzeća koja imaju svoj sajt, 74,8 odsto je izjavilo da omogućava pristup proizvodnim katalozima i cenovnicima, dok 66,1 odsto ima linkove ili reference na profilima društvenih mreža. No sledeća statistika je možda pomalo poražavajuća, a ujedno pruža veliki prostor za rast u skorijoj budućnosti: procenat ispitanika koji nikada nisu kupovali ili naručivali robu ili usluge putem interneta iznosi 51,6 odsto.

PKCG je navela i da je informaciono-komunikacioni sektor tokom 2023. godine ostvario prihod od 705,1 milion evra (uz međugodišnji rast 18 odsto), odnosno dobit od 87,3 miliona evra (rast od 13 odsto).

Na konferenciji za medije na kojoj su prezentovani godišnji podaci direktorka marketinga ICT klastera Cortex, Milena Aković, navela je da ovaj sektor u Crnoj Gori već sada doprinosi sa 11 odsto BDP-a i zapošljava oko 2,75 odsto radne snage, te da je najbržerastući sektor u poslednjih deset godina, koji čini oko 25 odsto ukupnog izvoza. Za prvu tvrdnju treba imati u vidu da doprinos tele-

komunikacionih kompanija, dok za podatke o rastu i izvozu razloge treba tražiti u informatičkim oblastima. Aković je tom prilikom napomenula i da je veliki izazov kod analize statističkih podataka to što se dobar deo IT kompanija nalazi pod pogrešnom šifrom delatnosti, te nije dio zvanične ICT statistike.

Poboljšanje rasta IT sektora u Crnoj Gori – uprkos problemima na tržištu rada i nedovoljnom prepoznavanju značaja u delu privrede – može biti postignuta kroz nekoliko objedinjenih strategija. Na primer, ukrštanjem privrede sa obrazovnim institucijama, kako bi se stručni kursevi prilagodili potrebama tržišta; kreiranjem novih akceleratora, po mogućstvu geografski “raštrkanih” u nekoliko regiona države; uvođenjem državnih olakšica, poreskih ili subvencija, za zapošljavanje ili uvođenje konkretne tehnologije; povezivanjem s međunarodnim kompanijama i organizacijama kako bi se omogućila razmena znanja i resursa; smanjivanjem administrativnih prepreka za otvaranje i vođenje IT firmi.

Početni koraci u uspostavljanju zdravog ICT sektora, iako sa izvjesnim zakašnjenjem, nisu suštinski loše postavljeni, ali sada takvu bazu treba nadograditi i iskoristiti postojeći potencijal.

M. M.

A photograph of three people on a surfboard at sunset. The sun is low on the horizon, partially obscured by a dark silhouette of a mountain range. The sky and water are bathed in a warm, golden-orange light. The three people are silhouetted against the bright background; one is in the center, another to the left, and a third to the right. They appear to be standing on a long, narrow surfboard or a similar watercraft. The overall mood is serene and active.

SPORT I REKREACIJA

Potencijal veliki, a tražnja raste

Tradicija bavljenja sportom u Crnoj Gori veoma je bogata i raznolika. Sportovi kao što su fudbal, košarka, rukomet i odbojka veoma su popularni, ali i vodeni sportovi, posebno plivanje, vaterpolu i jedrenje, budući da je Crna Gora poznata po svom obalnom području.

Rekreativno bavljenje sportom među građanima sve više dobija na značaju. U urbanim sredinama, poput Podgorice i Budve, postoji mnogo sportskih centara, teretana i parkova za rekreaciju. Ljudi se često okupljaju

na otvorenom, baveći se trčanjem, biciklizmom ili aerobikom. Pored toga, organizuju se razne manifestacije, koje podstiču građane da se aktivno uključe u sport. Tradicionalni sportovi, poput planinarenja i izleta, takođe su popularni i doprinose zdravom načinu života.

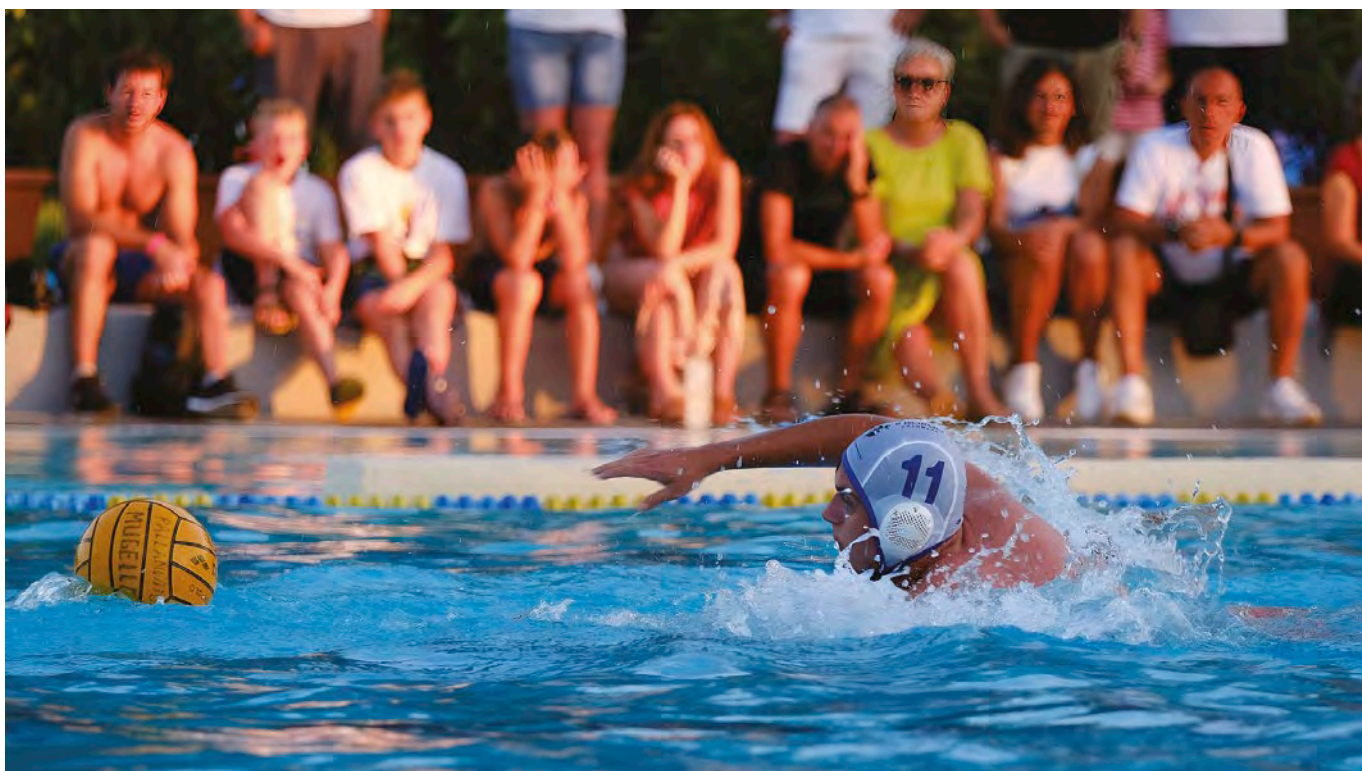
U posljednje vrijeme, postoji i sve veći interes za alternativne oblike sporta, kao što su joga i pilates, što pokazuje kako se rekreativna kultura razvija i prilagođava modernim trendovima. Među domaćim preduzećima iz kategorije Sporta i rekreacije

upravo je i najviše onih koje su registrovane kao škole, odnosno, pružaju usluge treninga korisnicima svih uzrasta.

A opet, uprkos jako dobrim sportskim rezultatima za jednu malu državu u pojedinim sportovima, recimo u vaterpolu, primjetan je nedostatak potrebne infrastrukture, pa i umreženosti klubova i uključenih pojedinaca na nivou cijele Crne Gore. I te kako ima prostora za razvoj, kako sportske kulture, tako i biznisa povezanim sa sportom i rekreacijom. Za sada, ostaje utisak da niti država nije dovoljno uradila da izvuče maksimalno iz potencijala koji postoji u ovoj oblasti, niti se lokalna sredina angažovala dovoljno.

U računovodstvenu kategoriju Sporta i rekreacije spadaju sportski i fitnes klubovi, zabavni i tematski parkovi, a zasebno i upravljanje sportskim objektima. Tu su i djelatnosti aktivnosti samostalnih sportista, organizovanja i promocije sportskih događaja, te organizacije sportskih liga i saveza.

Centralni registar za sport Crne Gore pokušava da u okviru državne institucije popiše i na jednom mjestu okupi sve učesnike iz oblasti sporta – od sportista, preko sportskih društava (klubova) do stadiona i drugih borilišta. Kako navode u Ministarstvu sporta i mladih, ovo za cilj ima "da se utvrdi i prati stanje u srodnim djelatnostima, te da se pripremi strategija

razvoja i drugih mjera kojima se oblikuju politike u oblasti vrhunskog, rekreativnog školskog i univerzitetskog sporta.”

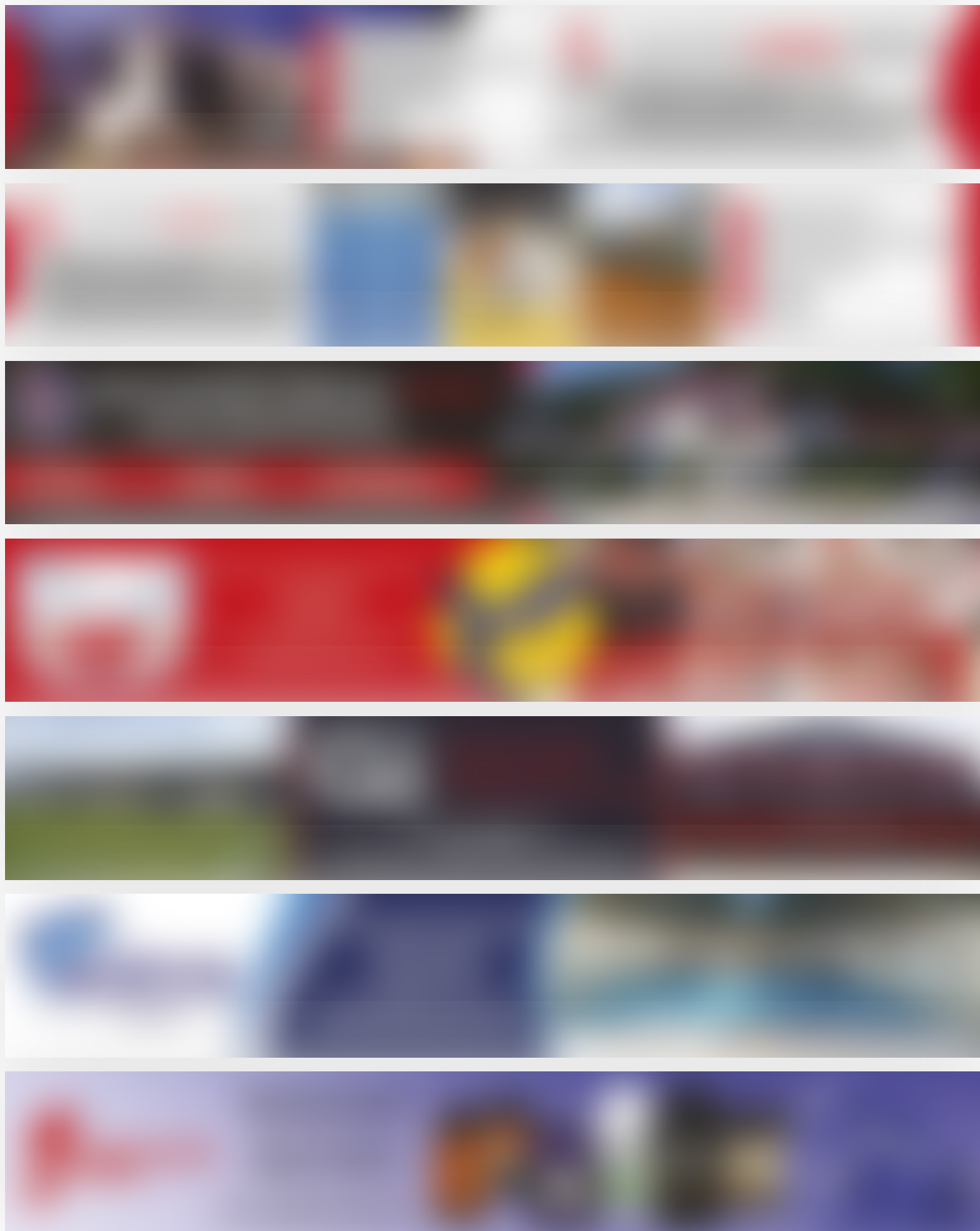
Razvoj jasnih i podsticajnih sportskih politika i regulativa može olakšati rad sportskih organizacija i stvoriti stabilno okruženje za njihov rast, a osigurava-

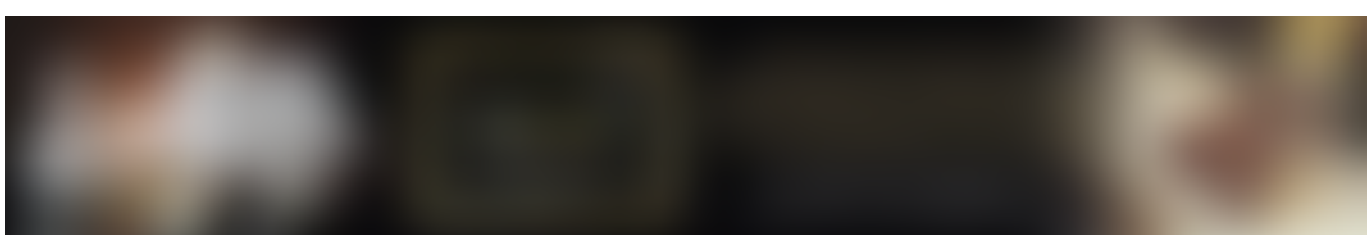
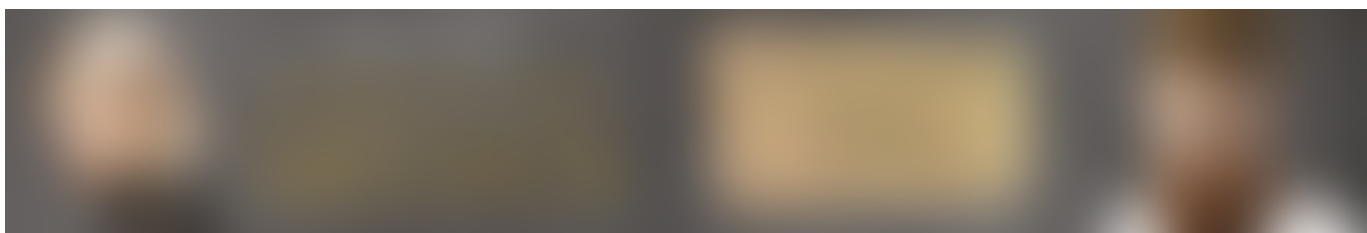
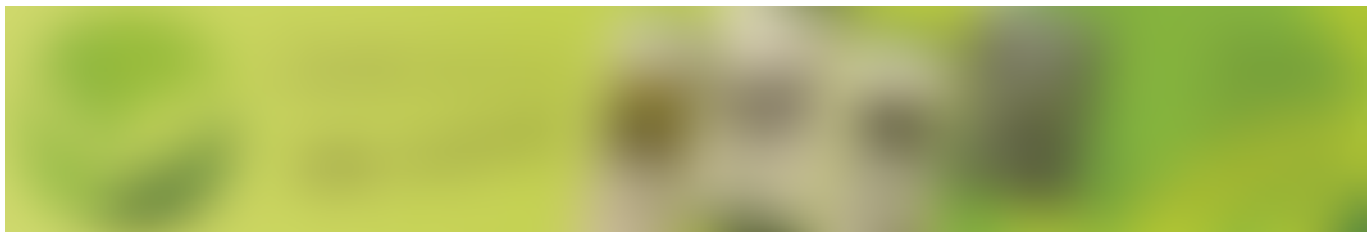
nje da sportski programi budu dostupni svima, bez obzira na pol, socijalni status ili fizičke sposobnosti, podstiče širu participaciju i raznolikost u sportu, i zaista nema razloga da se takva sredina ne podstiče i u Crnoj Gori.

Ukratko, sport predstavlja važan dio društvenog života u našoj zemlji.

Oko njega se građani rado povezuju, a sprega sa zdravstveno-rekreativnim potrebama, koje su poslednjih decenija doživele snažan rast, navode na zaključak da ove djelatnosti u narednom periodu mogu samo da dožive dalju ekspanziju.

M.M.

LJEPOTA I NJEGA

Medicinski pristup i zdravlje dobijaju na značaju

Ljepota i njega sve unosniji biznis u Crnoj Gori

Industrija ljepote i njega u Crnoj Gori poslednjih godina bilježi značajan rast, prateći globalne trendove koji uključuju sve veću brigu o ličnom izgledu i zdravlju. Ovaj sektor obuhvata širok spektar kompanija, od frizerskih i kozmetičkih salona do wellness i spa centara, a u posljednje vrijeme raste i tržište prirodne kozmetike i organskih proizvoda. Zahvaljujući sve većoj turističkoj ponudi, Crna Gora postaje prepoznatljiva destinacija za luksuzne tretmane ljepote, posebno u priobalnim gradovima gde su turisti najčešći korisnici ovih usluga.

Tržište ljepote i njega u Crnoj Gori karakteriše dinamičan rast, a prema podacima sa platformi kao što su Statista i Euromonitor, očekuje se da će u narednim godinama doživjeti dalji procvat. Tržište kozmetike i lične njega u Crnoj Gori bi do 2029. godine trebalo da dostigne vrijednost od 11,1 miliona dolara sa godišnjim rastom od 3,27 odsto. Ove procene reflektuju i globalne trendove koji se oslanjaju na sve veću potražnju za kozmetičkim proizvodima, ne samo među lokalnim stanovništvom, već i među posjetiocima iz inostranstva.

Kompanije koje posluju u ovoj oblasti registruju se pod šiframa djelatnosti kao što su 96.02 (frizerski i kozmetički

saloni), 47.75 (trgovina kozmetičkim proizvodima), i 96.09 (ostale lične usluge). Prema podacima crnogorskog Centralnog registra privrednih subjekata (CRPS), na hiljade firmi je registrovano pod ovim šiframa, od kojih su mnoge male ili srednje veličine. Ove firme pružaju raznovrsne usluge, od klasičnih frizerskih i kozmetičkih tretmana do medicinske kozmetologije i anti-age tretmana.

Sve veći fokus na zdravlju

Dosta kompanija koje se bave ljepotom u Crnoj Gori specijalizovano je za pružanje vrhunskih usluga, kao što su tretmani lica, masaže, manikir, pedikir, spa tretmani, i druge usluge relaksacije. U posljednjih nekoliko godina, povećan je interes za tretmane koji uključuju korišćenje prirodnih sastojaka, poput lokalnih eteričnih ulja i biljnih preparata iz crnogorskih planina i primorskih predjela.

Pored klasičnih usluga, veliki broj salona i wellness centara počeo je da uvodi specijalizovane tretmane koji uključuju napredne tehnologije, kao što su tretmani ultrazvukom, laserske terapije, i različiti oblici estetske medicine. Ovi saloni često kombinuju tradicionalne pristupe sa modernim inovacijama, čime privlače širok spektar klijenata, od lokalnih korisnika do me-

đunarodnih turista.

Jedan od važnih aspekata industrije ljepote u Crnoj Gori je i fokus na zdravlje i wellness, što se ogleda kroz otvaranje brojnih spa centara i hotela koji nude luksuzne tretmane relaksacije. Ovi objekti su često smešteni u primorskim gradovima i turističkim centrima kao što su Budva, Kotor, i Herceg Novi, i postali su omiljene destinacije za posjetioce koji traže odmor, opuštanje i njegu u luksuznim uslovima.

Geografski, industrija ljepote i njega u Crnoj Gori koncentrisana je uglavnom u primorskim oblastima, gde se nalazi najveći broj luksuznih salona i spa centara. Gradovi poput Budve, Kotora i Herceg Novog bilježe konstantan rast u ovom sektoru, posebno tokom turističke sezone kada je potražnja za ovim uslugama na vrhuncu.

Pored primorskih oblasti, Podgorica, kao glavni grad, takođe igra značajnu ulogu u razvoju ove industrije. Podgorica je dom velikom broju salona srednje i visoke kategorije, koji nude različite usluge, od frizerskih tretmana do napredne estetske medicine.

Uprkos tome što se veći deo industrije koncentrisao u primorskim gradovima, sve veći broj manjih salona i spa centara otvara se u sjevernim dijelovima Crne Gore. Ovo je delom posledica razvoja turizma u zimskim centrima poput Žabljaka i Kolašina, gdje se otvara sve više hotela sa wellness uslugama namenjenim posjetiocima tokom zimske turističke sezone.

Prirodna kozmetika sve više na cijeni

Jedan od ključnih trendova u industriji ljepote i njega u Crnoj Gori je povećana potražnja za prirodnom i organskom kozmetikom. Sve više lokalnih proizvođača koristi prirodne resurse Crne Gore, kao što su eterična ulja, biljni ekstrakti i mineralne soli, kako bi stvorili proizvode koji odgovaraju savremenim zahtjevima za održivom i ekološkom njegom. Ovaj trend

FOTO: PIXABAY

FOTO: PIXABAY

reflektuje i šire globalne pokrete ka ekološkoj svijesti i zdravom načinu života, što dodatno utiče na popularnost prirodne kozmetike u Crnoj Gori.

Pored prirodne kozmetike, sve veća pažnja poklanja se i tretmanima koji kombinuju wellness i medicinske tretmane. Ovi tretmani uključuju napredne anti-age procedure, detoksikaciju organizma, kao i specijalizovane terapije za kožu koje kombinuju medicinske i kozmetičke pristupe.

Iako industrija ljepote i njege u Crnoj Gori bilježi stalan rast, ona se suočava i sa brojnim izazovima. Jedan od ključnih izazova je sezonsko poslovanje, posebno u primorskim oblastima gdje je potražnja za uslugama najviša tokom ljetnje turističke sezone.

Mnogi saloni se suočavaju sa padom prihoda tokom zimskih mjeseci, što otežava održavanje poslovanja tokom cijele godine.

Ipak, uprkos ovim izazovima, očekuje se da će industrija nastaviti da raste, prateći opšte trendove rasta turizma i razvoja wellness turizma. Investicije u luksuzne spa centre i hotela sa wellness ponudama igraće ključnu ulogu u budućem razvoju industrije, dok će potražnja za prirodnom kozmetikom i inovativnim tretmanima podsticati razvoj novih proizvoda i usluga.

Industrija ljepote i njege u Crnoj Gori je dinamična i perspektivna, sa potencijalom za dalji razvoj zahvaljujući rastućem turizmu i sve većoj potra-

žnji za specijalizovanim tretmanima. Fokus na prirodne resurse, održivost, i inovativne pristupe u kozmetici i njezi omogućava firmama da se izdvoje na tržištu i privuku kako lokalne potrošače, tako i međunarodne turiste. Sa stalnim investicijama u luksuzne spa centre i nove proizvode, Crna Gora će verovatno postati još prepoznatljivija destinacija za njegu i wellness u narednim godinama. J.V.

